

Szépirodalom

André Ferenc versei	5
Zalán Tibor versei	8
Karácsonyi Zsolt: Most	9
Horváth Eve versei	11
Háy János: Esküvő	13
Oberczán Géza: Brassó	25
Demeter József versei	37
Szentgyörgyi László versei	41
Tari István: Kipontozott gyújtópontjaival	45
Szabó-Biró Brigitta: Cei şapte ani de-acasă	47
Gerzsenyi Gabriella: Amikor kicsi voltam (<i>Bevásárlás</i>)	64
Szente B. Levente: Három majomhoz	69
Somorjai Réka: Fiúhangok	70
Mihálydeák Anika versei	72

Literata Hungarica

Boka László: Transzilvanizmusformák, transzilvanizmusváltozatok	74
---	----

Pályakép

Akit a népzene és a néptánc szeretete elkísért hét határon, egy életen át (Simó Márton beszélgetése Fodor Béla Adalbert etnomuzikológussal)	97
---	----

Ködoszlás

Kovács Eszter: Egyházi kórusmozgalom és kortárstalálkozók az államszocializmusban	128
--	-----

Ujjlenyomat

„Mindenre foghatóak voltunk...” (Gagy József beszélgetése Mezei Jánossal)	148
--	-----

<i>A Székelyföld folyóirat díjai, 2023</i>	172
--	-----

Előfizetők névsora	180
------------------------------	-----

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkeamathe@gmail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 90,00 lej
Külföldieknek: egy évre 96,00 lej (7800 Ft / 30 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Máthé Zsejke - Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

André Ferenc
FÖLDMÉLYI SODRÁS

*„Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol senki nem ismeri a nevem.”*

Sánta Miriám: Címtelen föld

*Talán el kellene mennem innen.
Elhibázott úton jöttem idáig.
Az égbolt alja megdől, félrebillen.
Talpamról az árnyékom leválik.*

*Leheletem buzog, szúrva szisszen.
A szúrós szél ropogósra szárít.
Nem lesz több maradásom itt, nem.
Settenkedni, lopózni, fától fáig.*

*Dübörög már lent a mélyben.
Csikorog a fogaimban.
Tanít, szakszerűbben félnem.
El nem hagyna, mindig itt van.*

*Húséges, akár a honvágy.
Kézen fog és el nem enged.
Beleptek mindent a gombák.
Nincs már hová hazamenned.*

*Így kaparász, így dorombol
Gyomormélyen, a vesémben.
Nincs csattanó, ez nem karambol.
Bolyongásra nincs mentségem.*

*Ez nem út, csak eltévedés.
Elmossa az ár minden szavad.*

Nyomot hagyni időd kevés.
A gát szakad, a víz szalad.

Mélybe fojtott történetet
Őrölnék vadult örvények.
Muszáj el innen, amíg lehet,
Még mielőtt feltörnének.

A MÉLY KÍSÉRTÉSE

Ne félj, a hullám én vagyok,
Az árapály ma benned.
Tajték, habok, hát ne habozz.
Jó lesz a parthoz közelebb menned.
Halak között a mély buzog,
Iszapgomoly, rákok, ráják.
Feloldom, átjárom húsod.
Elönt a rettegés – s a hálád.
Vized, csobogó mélységed
Leszek neked, kitöltelek.
Sómarta árkokba téved
Hullámveréses életed.
Ha sodrás híz, pikkely dadog,
Elhullasz, mint a cápa fog.
Olajcsepp csillan a szádon,
Nyelved hegyén korallzátony
Medúzatánccal hiteget:
Te belém, én beléd tévedek.
A víz vagyok, számban szigetek,
Ha szomjat oltok, ha életet,
Örvénykarokkal csapkodok
Utánad, megúszni nem fogod.
Delfinkacaj, bálnadal,
Fókák sikítnak, véresen.
Hajóroncsok közé zavar,

Ha a fedélzetre kérezem.
Jöjj a mélybe. Éhezem.
Adj árkaimnak új nevet.
Oldódj algák közt, édesem.
Itt nem látják, ha két szemed
Járataiból a só csorog.
Jöjj, az aszály fenyeget.
Enyém lehetsz, ha gondolod.
Tengerfenék lesz fekhelyed.
Merülj belém, a szégyened
Szétroppantja a víznyomás.
Enyém leszel, beléd veszek,
Itt nincs se hal, se fény, se más.
Ide még polipok se úsznak le,
A színeket sem kell már félned.
Benned folyok, jöjj mélyebbre,
Benned zúgok, benned élek.
Jöjj, a mély legyen tiéd,
Kitöltök én minden űrt benned.
Idd ki minden csepp vizét
A föltajtékozó félelemnek.
Jöjj, lemoslak, megtisztítalak,
Vagy elmosom minden nyomod.
Enyém vagy parton, víz alatt,
Arcod mindig bennem mosod.
Jöjj a mélybe. Csend van itt.
Jöjj velem, itt nem bánt a fény.
Szemedből kioldom álmaid.
Minden vonásod úgyis rég enyém.

Zalán Tibor
A KÖVEK ÉRTIK

Beszélj a kövekhez súgta magának amikor
rájött hogy nincs már aki végighallgassa Nem azt
amit mond hanem amiről beszélni szeretne
Talán nem is létezhetett semmi kimondása
mert nem is akarta ezt Nem fantázia Nem is
álom vagy kitaláció Egyszerűen csak a
semmi hangján szólalt meg Értelmezhetetlenül

A semmi hangján megszólalni természetesen
értelmezhetetlen Akár az álom Kitalál
és fantáziál az ember És létezik Ahogy
kimondva nem létezhetett volna soha Szólni
akar de nem azt mondja amiről beszél Így ezt
értelmezhetetlen végighallgatni bárkinek
Inkább a köveknek beszél Szólítva önmagát

ELRENDEZŐDŐ DOLGOK

Tudom nézett ki az éjszakába hogy a dolgok
elrendezik önmagukat Azonban lehetnek
elrendezhetetlen dolgok amelyeknek mégis
elrendeződésük kellene Ilyen például az
hogy belé temettesse örökös árvaságát
Mielőtt az idő megelli az árvaságát
elszökik a temetőből Csak Ő tudja hova

Csak ő tudja hova elli meg az idő örök
árvaságát Elszökik a temetőből Csak Ő
tudja hogy hova Alkonyodik a temetőben
Példátlan elrendeződésre lenne szükség Mint
az elrendezésükben fontos dolgok rendje
Azonban lehetnek önmagukban elrendezőök
Ezek ilyen dolgok nézett ki az éjszakába

Karácsonyi Zsolt

MOST

Mottó: „most”

Szilágyi Domokos: Most

Most nincs rád szükségem.

Gyere elő nyugodtan. Annyira nyugodt és megfontolt vagyok, mint egy Nobel-díj bizottság. Ne akard, hogy megnevezzem a bizottság tagjait, annyit lehet csak mondani, az Irodalmi díjról nem ők döntenek.

Elárulhatom, hogy ők, amikor nyugodtak, mennyire nyugodtak. Láttam őket, súlyos fekete csoportban vonulni a prágai esőben, ugyancsak fekete csoportként vonulni a bukaresti hőség kellős közepén, komor arccal, pörgekalappal, az öltönyök alól kibukkanó bronzbarna csuklókon a fénylő idő arany jelével, mert délben, mindig délben vonulnak ők, most, mert most is Dél van, eső zuhog és szél süvít, lángol a nap, ők pedig teljesen nyugodtak, amennyire csak lehet, annyira, hogy arra senki más nem képes,

esetleg én, mert iszonytató nyugodtság lett úrrá rajtam, mintha csak a Törölközők Országába kerültem volna, ahol az uralkodó, az Ősi Strandtörölköző oly puha szilárdsággal feszít a trónszékben, mint a testet öltött nyugalom, igen, annyira nyugodt vagyok, mint egy strandtörölköző, csak az a gond egy ilyen strandtörölközővel, hogy ha válladra hajítod, akkor a képnek tűnő pálma ága azonnal válladra nehezül, levelei véres barázdákat

hagynak a hátadon, miközben, mert valahol
Európában vagy, egy európai tengerparton,
valaki azt üvölti: Könyörgöm, akasszuk fel!
És ilyenkor az egyetlen lehetőség,
ha a sós vízbe veted magad, mint korábbi,
elhíresült, emberarcú cápatársaid.

Most, amint láthatod, a tenger habjait szelem,
iszonytató nyugalommal, ahogy csak egy bizottsági
tag szelheti a kenyeret a saját konyhájában,
a hajnal első fényei közt.

Mint Verne Gyula
regényhőse – úgy vágom át a tengeröblöt.
Most inkább maradj nyugton.
Gyere elő.

Találkozás, 2017

Horváth Eve
A NYÁRI GYEREK

A nyári gyerek meztelen talppal földet érint.
Nem fecséreli az időt, dobra pattan, ostorcsapásra
ugrik fel a gondolat, a vérmérséklete szikra.
Moccan a talaj, vagy repedésben a gyík, iszkol a tovaság,
vagy ingoványban a béka, lopnak a fád hétköznapok,
mint a róka. Lohol a csend énutánam, el akar hallgattatni,
de kopár dombon lóg már a felakasztott.
Szikár kegyelemben kúszik a kígyótestű éj felém,
a nyárasszony Holdja pajkos, kissé iszákos, mint
egy dublini kretén. Macska foltja a lelkén. Iszonyat
sírja a szépség. Gyógyír a kínra egy lepedőnyi
kecske kanos mekegése, paták a paplan alatt.
Olyan sokáig vártam a hídnál, hogy átügessen
a szégyen, deres lován, őszülő fejjel, és végre
megsimogasson! Keblére vegyen a szimmetria
jótékony vaksága. De nincs! Ide-oda dobál,
paraszat a hókuszpókusz huzat. Ki szavatul, ha
szavadon fognak a vérszomjas szúnyogok?
Ujjlenyomatod a holnapon, ki fogja felderíteni
a büntett helyszínét? Sarokba szorított bölcsesség-
fogad kiszédül a fájdalomtól. Önkény erejével
súg-búg az elmúlás, a zsarnok öregség.
Micsoda tétovaság költözik a házba azonnal,
amint az ólban berúgnak a disznók, és egy suta
pillanatodban megfeledkezel a halálról.
Tanúságtételed olyan lesz, mint egy lúdtalp,
és felszíni sérüléseit az útnak senki sem látja el.
Torzonborz képzelettel vágtál neki a serdülésnek,
egy szál bagóval, egy szál testtel. Most itt ülsz
a bőrfotelben, mint egy denevér, vége a nyárnak,
de te még suhogsz, suhintasz, csapódsz, a diófa
levelei alattad, amott egy borz tapossa meg az álmaidat.

Kicsoda állít működésbe holnap, ha munkába indulsz?
Egy kotyogós görcs vagy. Egy görcsös kotyogó!
Világvége-lotyó. Lejmolod a selymet, kortyolod
az édenipádat, mert kedves hozzád a sör, és
patakokban folyik a szemérmetlen irgalom,
a legveszedelmesebb démon közelít: az élet.
Ami köztételeet tárgya, mintha trágya csorogna
végig ezen az utolsó nyáréjszakán. A csillagok
leментek az aluljáróba csövezni, az istenek
pedig a százforintosban keresik a felmosófejet.

ITT KELLENE MARADNI

szárnyas fogak, márványgalambok, a veteményes szívből
oldalról róka, boltíves kapudon átbújik a szándék.
igaz: virággal jöttem, koldus szememnek bacchanália
a te látásod, egy érintés pedig ellenőrzi a menetjegyet.
végtagok siklása, nyelvek úszása, szájnak szívása – tengeri
lények vagyunk, a morajban Ámor biciklizik. hó terem,
a kék a végső pillanatig és tovább: egy felépített kastély,
ahová bekúszik a kígyó meg a tollas évek, libben a facér
függöny, nap citerázik a bőrömön. itt kellene maradni,
sohasem kielégülten, csontjaink egymásra csukva, össze-
kulsolt tudatban, világtalanul.

Háy János

ESKÜVŐ*

Ott ülnek a vendégek az esküvőn és nézik a sikerre ítélt párt, ez nem a korábban már leszerepelt álompár. Rájönnek, mármint a vendégek, hogy vannak közös barátaik, még egy színész is, nem az, aki előzőleg szerepelt, mert az ő neve egy későbbi esküvőn vetődik fel, ekkor még nem színész, csak egy gimnazista lány egy vidéki városban, vagy már színész, de nem az, akit az itt beszélgetők közös ismerősként meg tudtak volna nevezni. Ott ülnek a vendégek, egyidősek, épp úgy néznek ki, mint mindenki, aki egyidős. Nem lehet a kort levakarni, annak a kortársuknak sem sikerült, aki immáron a harmadik feleségével érkezett. Eddig minden felesége ugyanahhoz a korosztályhoz tartozott, csak a férfi lett már közben erős ötvenes, ez is egy húszas éveit végén taposó nő volt. Gyerek lett neki ígérve, meg persze mindaz a társadalmi státusz, magyarán rengeteg pénz, amit ez a férfi élete során összeszedett és a válásaikor sem vesztett el. Ez a látvány férfigyűlöletet, vagy nem, ez túl erős, már többen figyelmeztettek, hogy túl erősen fogalmazok, inkább megvetést váltott ki a beszélgetőkből, vagy hogy még lejjebb hangolja, rosszallást.

Két ötvenes nő volt különben a rosszalló, akiket elhagyott a férje, ezért voltak társtalanok ezen az esküvőn is, ezért jártak olyan sokszor egyedül vagy épp alkalmi barátok és ráérő régi barátnők kíséretében moziba meg kiállításra, hangversenyre, az épp divatos rendezvényekre, mint az Operabeavató, ahol egy zeneszerző és egy rendező magyarázza el rendkívül szellemesen, hogy mi minden bújik meg az egyszerű operalibrettók, valamint az áriák titkos rejtekében. És még csak az sem kell hozzá, mondta a zeneszerző, hogy kinyissuk a kékszakállú herceg várának minden ajtaját, hogy ránk zúduljon egy szexuális bűnöző minden szennyje. A közönség nevetett, ha ez tényleg elhangzott (valójában nem, a közönség máson nevetett).

Egyébként a két nő között mégiscsak volt különbség. Az egyikkel az volt, hogy nem a férje hagyta őt el, hanem ő dobta a férjét, mert új

* Részlet a *Boldog boldogtalan* című regényből.

életre és új izgalmakra vágyott és feltűnt egy tényleg izgalmas ember, s azt gondolta, hogy na, erre érdemes lecsapni. Csak az volt a baj, hogy ezt a lecsapást más is, konkrétan a férj is észrevette, és hogy a gyanúját beigazolván lássa, tőle idegen viselkedést követve, követte a nőt és regisztrálta a légyottokat. Egy este a külső kapcsolatot tagadó nőnek mutatott pár képet a mobilján, és akkor okafogyottá vált a tagadás. A nők nem olyanok, hogy bepróbálkoznak azzal, hogy ez a kép épp olyan rossz szögből készült, ami miatt félreérthető a helyzet, ami teljesen más volt, mint amit a félreértés tartalmaz. Azért egy kisebb jelenetet rendezett ez az akkor még feleség, hogy te megfigyeltettél, vagy követtél, vagy valami ilyesmi, de lehet, hogy ez csak egy sorozatban volt, ami a laptopon bekapcsolva maradt.

Gyors válasz lett az eredménye az esetnek, s egy szakítás, mert mikor az izgalmas férfi megtudta, hogy most már, úgymond, minden korlát nélkül felvállalhatná a nőt, azon nyomban szakított, mert még véletlen sem volt kedve több felelősséget a vállára venni, mint amennyi volt. Egy elvált nő gyerekekkel, hát nem fog hülyét csinálni magából, inkább dobantott, egy szokványos szöveggel, hogy én nem vagyok alkalmas a családi életre, s neked az kell. Mikor a nő elkezdte magyarázni, hogy ő már mindenféle keretet el tud képzelni, olyat is, amelyet a férfi szab meg, lehet úgy, mint eddig, hogy csak hetente kétszer, tényleg én nem akarok kolonc lenni rajtad, meg mindent megérték, mert annyira szeretlek. De a férfi hajthatatlan volt. Én nem akarom elrontani az életedet, neked nem én kellek, mondta, s közben arra gondolt, ha belemenne, két nap, aztán három, utána megjelennek a cserepesvirágok, meg egy nagyon szépnek számító ágynemű és olyan asztalterítő, amire hát csak jobb rátenni a tányérokra, mint a csupasz deszkára, ami ráadásul csak deszkaimitáció. De nekem te, mondta a nő, kellesz, de erre a, de nekem te-re a férfi csak azt mondta, hogy szia.

Jött aztán egy másik ember is, az be is költözött a válás után megmaradt lakásba (ebben a könyvben általában elég jól válnak el a nők, lakás, autó, jelentős készpénz, néha nyaraló is). Tartott is egy ideig, de egyszer rájött, vagyis volt egy barátnő, aki segített rájönni, hogy nem csak egyedül van a buliban, mármint ebben a párkapcsolati buliban, amit így tulajdonképpen nehéz már tényleg párkapcsolatinak értelmezni, amennyiben ragaszkodunk a pár mint kettő jelentéséhez. S nem is csak ketten vannak a női oldalon, hanem úgy lehetne mondani,

hogy sokan, mert ez egy sok nőt akaró férfi volt. Ezért sem volt lakása, és kellett az elvált nővel élnie. Mert a sok nő, ha nagyon takarékos az ember, akkor is pénzbe kerül, bár kétségkívül vannak olyanok, akik haszonnal tudnak ilyen sokismeretlenes egyenletet működtetni, még írókollégát is ismert ilyen, de ahhoz legalább írónak kellett lenni, külügyi alkalmazottnak ez nem kivitelezhető. Az említett illető épp külügyi alkalmazott volt, a nevét nem írom meg, mert aki a külügyben dolgozik, biztos, hogy ismeri. Lehet, hogy több ilyen is ismer ott, ki tudja. Talán a külügy az ilyen férfiak tárhelye, vagy eleve a külügy alakítja ki az ilyen embereket, mert lehet azzal kérkedni, hogy majd nagykövet leszek egy afrikai (ázsiai) országban és négy évig nem csinálunk mást, csak világot látunk, mármint a világ alatt Afrikát (Ázsiát), s főként egy konkrét országot értve. Lesz szafari, meg dzsungelharc titkos törzsekkel fűszoknyában, vagy meditálás a Gangesz-parton igazi jógikkal. A kinevezés szerencsére soha nem történt meg, mert ha megtörténik, akkor a nőszerzésnek ez az útja dugába dől.

Akkor gondolta ez az elhagyott feleség, hogy csak talállok magamnak valakit, már nem volt fiatal, de még jól nézett ki, a korosztályából mondhatni a legjobbak közé tartozott. Amennyiben ez a korosztály még esélyes arra, hogy valakivel, akkor őt a legesélyesebbek között tarthatjuk számon. Teltek-múltak az évek, és egy-egy felszikkázó munkahelyi pillanaton túl többet nem tudott megszerezni magának. Az a szikra is egy félreértés volt, mert egyszer a férfi, akit szikrának vélt, egy intim pillanatban, amikor a nő épp egyértelmű közeledésre, testi érintésre számított, elpanaszolta, hogy szerelmes egy kolléganőjükbe, persze más évjárat, és olyan jó, hogy ezt ezzel az elvált feleséggel meg tudja beszélni, mindig is vágyott egy érett nő barátságára. Ez annyira tipikus, hogy más szereplőkkel már ebben a könyvben is megtörtént.

A kurva anyád, gondolta az elvált feleség magában, aztán, hogy valójában elbasztam, mert mennyire jó volna most még a volt férjjel lenni, s hogy minden lépése attól a szerelmi viszonytól kezdve hibás volt. Hibás döntések és lépések és cselekedetek követték egymást, hogy most úgy érezze, hogy egy hibás sorsot követ, mintha volna ilyen méricskélés a sorsok között, hogy hibás vagy nem hibás, hogy jó döntés vagy nem jó döntés. Ha a regény elején bemutatott nőt kérdeznénk, akkor kerekperec megmondaná, hogy csak rossz döntések vannak, s csak annyi a különbség, hogy milyen pofát vágunk hozzá. Amihez

jópofát vágunk, és nem kerülünk miatta a pszichiátriára, az a jó döntésként értékelt rossz döntés, amitől összeomlik az életünk, az a rossz döntésként értékelt rossz döntés. A múlton számon kérni, hogy mi volt rossz döntés, eleve egy gondolkodásbeli tévedés, hiszen fogalmunk sincs, hogy az a döntés akkor mért született meg. Feltehetőleg szándékunk szerint azt a döntést, ami akkor megszületett, a lehető legjobb rossz döntésnek véltük, ami a lehető legjobban szolgálja az életünket, s ez bizonyára így is volt, mert ha nem így lett volna, akkor nem tudnánk úgy gondolni rá, mint hibás döntés, mert nem gondolnánk semmire a rengeteg idegrendszeri állapotunkat megóvni akaró gyógyszer miatt, vagy azért, mert már korábban öngyilkosságot követtünk el. Tehát amire vissza tudunk gondolni tíz év távlatából, az csakis és kizárólagosan a rossz döntések közül a legjobb volt, mert lehetővé tette tíz év leélését.

Még mindig az esküvőn vagyunk, azon a régin, ha hihetünk a regényben korábban ajánlott időnek, bár nehéz ilyen időmeghatározásokat pontosan értelmezni, hogy régi. Mit jelent, hogy régi? Mi nem régi? Mikor van a régi és mikor a nem régi? Az esküvőt a regény szövege azért helyezi régre, mert egy másik esküvő ehhez képest később (nem régen) volt.

Ez hülye, ez a, és megnevezte a másik nő (a két egyedülálló nőből a másik) a fiatal nővel lévő férfit. Azt hiszi, hozzá illik, pedig mellette még jobban látszik, hogy milyen rettenetesen megöregedett az utóbbi években. És igazuk is volt, mert néhány év múlva, mikor már megszületett a beígért gyerek, a fiatal nő is meglátta ezt a lehangoló öregséget a férfin, és majdnem úgy, mint a neurológust egy korábbi részben, a neurológus élettársa, kidobta.

A férfi soha nem tudta feldolgozni ezt a szakítást, és a rossz szokások mellé, ami alatt e könyvben és a valóságban is szokásosnak nevezhető túlzott alkoholfogyasztást értem, s természetesen az egészségtelen táplálkozást, amire persze nem emlékezett, mert olyankor zabált be disznósajtból például, vagy sült szalonnából, amely időszakot reggelre kitörölte a felejtés, és nem is értette, hogy miért olyan rohadt büdös a szája és fáj a hasa. Emellé még rosszkedv is társult, és testi elhanyagoltság, s emiatt, meg a kellemetlen lehelet miatt, már korban hozzáillő nőket sem tudott volna megszerezni.

Kimentek a divatból azok a ruhák, amiket még akkor hordott, amikor együtt volt azzal a feleséggel. Amiket azzal a fiatal feleséggel vásárolt, hogy legalább ruha szinten passzoljanak egymáshoz, piros nadrág, sárga és kék ingek. Akkor nagyon jól nézett ki, legalábbis azt hitte, aztán a ruhákkal együtt kiment ő is a divatból. A korábbi gyerekeit az új feleségek miatt elhanyagolta, szóval velük jószerével semmi kapcsolata nem volt, az új gyerekekkel meg még ki sem tudott alakulni, s az anya mindent elkövetett, hogy ne is alakuljon ki, mert nem igényelte, hogy ez a szétesett alak ott ólálkodjon az élete, s nem utolsósorban a gyereke élete körül, ahogy egy barátnőjének mondta egyszer, nehogy rájuk vetüljön a volt férje által a halál árnyéka. De mindez még nem történt meg. Az esküvőn szerencsésebbnek érezte magát az egyedül vagy megöregedett társakkal megjelenő kortársainál. Együtt táncolt önfeledten a felesége korosztályával, hülyén billegette a fenekét, mintha ez egy olyan fenék volna, amire minden nő áhítozik, de sajnos már a fiatal feleség birtokolja.

Nagyon nehéz elgondolni, hogy milyen események következnek azután, amiben épp vagyunk. Sokszor arra gondolunk, hogy olyanok lesznek, amelyeket mi határozunk meg, és mindenki elcsodálkozik, amikor tényleg valami be is következik, mert épp arra senki nem gondolt, hogy történni fog. Nehéz elfogadni, hogy nem logikus a világ, hogy azok a struktúrák, amik közé beleillesztjük a világ dolgait, és persze a saját életünket is, csak az agyunk által kigondolt ideiglenes rendszerek, amely rendszerek a következő történéssel porrá omlanak. Vár állott, s most kőhalom. Minden örömteli pillanat, amiben jól érezzük magunkat, minden pillanat, amikor egészségesnek érezzük magunkat, már magában hordozza a rossz pillanatok és az egészség megszűnésének csíráját. Azt hisszük, ha nem megyünk el egy kivizsgálásra, megússzuk azt a betegséget, amire a vizsgálat fókuszált, holott nem, mert a fel nem tett kérdésre is ott a válasz a szervezetünkben, csak elodáztuk a válasz kimondását. Nem érdemes olyan felszabadultan nevetni, gondolta a nő, aki elhatározta, hogy május 21-től, nem biztos, hogy ez volt a dátum, erre érdemes volna figyelni, bár úgysem emlékszik rá, aki olvassa, hogy mi volt az elején. Amúgy csak azért lett az a nap megnevezve, ha egyáltalán meg volt nevezve, hogy jelezze, egy konkrét és nem általános nap volt.

Konkrétan biztosan nem az a nap volt, mert akkor az a nő nem ért rá ilyen elhatározást tenni, mert a gyereke, ha volt neki gyereke, a mamája, ha még nem halt meg, épp kórházi kezelésre szorult, és ezért annyira el volt foglalva az aktuális gondokkal, hogy nem tudott volna ilyen elhatározást tenni. Mindenesetre attól a konkrét naptól fogva, amely nap ebben a könyvben, ezen a helyen május 21., egyébként jobb lett volna a június 21., mert az a jóga világnapja, így aztán a szöveg már az időzítésével is rá tudna csatlakozni a világlélekre, s ezzel aztán még indokoltabbá tehetné, hogy a könyvindító szereplő mért megy délután jógázni. Évet nem kell megadni. Elég egy szám, az a konkrét, és az év az általános, így eleget teszünk Lukács György általános regényelméletének, az egyedi és általános arányos vegyítése elvének. Nem tudjuk, mi fog történni, azt sem tudjuk, hogy a teremtés, ha az életünket egyéni teremtésként értelmezzük, hogy ennek a teremtésnek melyik napján vagyunk, és hogy hogyan kell számolni a napokat, hogy elosztjuk hattal az életidőt, vagy héttel, s ha valaki, mondjuk, harmincévesen hal meg, akkor hat év egy nap, ha hatvanévesen, akkor tíz. Bárhogy is számoljuk, csak utólag lehet felírni a képletet, csak akkor, amikor már nincs meg a teremtő, aki felírhatná. És lőn valahányadik nap, amikor már értelmetlen a teremtés folytatásáról beszélni, amikor eljő az egyenlet megoldásának napja.

Ezen a valahányadik napon (május 21.) elhatározta ez a szereplő, a fentebb említett nő, s mi nem feledkeztünk meg róla, mert van felelősségérzet bennünk és gondoskodásra való hajlam, mondhatni szeretet és figyelem, s néha azért csak rányitjuk az ajtót, mégiscsak segített abban, hogy ez a regény elkezdődjön. Ő volt az, aki az eget és a földet elválasztotta, megnyitva ezzel a mondatok, bekezdések sorát, valamint megjelenés után a jogdíjakkól az író bankszámlájára ömlő jogdíjfolyamot, netán áradatot, amire akár egy öntözéses földművelést is, de egy egyiptomi utat biztosan építhetünk. Elhatározta, hogy nem szimulálja a női magazinok és a tévécsatornák által is elvárt boldogságot és az ezzel örökösen kéz a kézben járó pozitív gondolkodást. Rányitottuk az ajtót, mert rendeseink vagyunk, és be is csukjuk, hogy más ajtókat nyithassunk meg, sajnos a szöveg a maga útján halad, s nem kérhető rajta számon az emberség, mint morális paradigma.

Ma még ma van, és nem tudjuk, mi következik, ha eltelik ez a nap, a teremtésünkből ez a huszonnégy óra. Holnap minden más lesz, és nincs visszaút. Az előző napi nevetéshez már nem vezet út, holott mennyire szeretnénk még a bekövetkezte előtt lenni, azon a napon, amikor még nem volt azon a kivizsgáláson, ami explicite bebizonyította, hogy egy rettenetes betegség dézsmálja belül a testét. Érdekes, hogy a dézsmál ige miatt el tudjuk képzelni ezt a szimpatikusnak objektíve nem tekinthető betegséget olyan aranyos kis állatkának is, mondjuk, mókusnak, aki elcseni a diófáról a diót, ha mogyoró épp nincsen, és valahol megbújik a kert sarkában, és elropogtatja.

Tegnap még nem volt semmi, gondolja, akinek ezt mondták, ő még nem szerepelt, egy új szereplő, most eldönthetünk róla néhány dolgot. Nagyon korszerű ajánlat az elbeszélő részéről, hogy akár nemet is választhatunk, és ha rosszul választottunk, szöveg közben gond nélkül át is operálhatjuk. Nő legyen? Férfi? Életkora? Nem szabad elfelejteni, mennél fiatalabb, annál tragikusabb egy ilyen betegség felfedezése. Fiatal nő, aki májtranszplantációra vár? A májjal az a gond, ha megfelelő donort találnak, akkor nagy valószínűséggel egy olyan sikeres műtét következik, aminek eredményeként ezt a szereplőt el is felejthetjük, mert évtizedekig nem lesz gond a májával. Azt lehet esetleg csinálni, hogy a műtét után, mondjuk fél évre, mikor olyan boldogok a férjével meg a gyerekekkel, hogy szinte mindig örömkönnyeektől csillog a szemük, s egy ilyen alkalommal, épp a Balatonra tartottak, ahhoz a színésznőhöz, akiről korábban írtam. Kettőről írtam, és mindkettőnek volt a Balatonon nyaralója, abból az egyikhez. Egy ilyen alkalommal, az örömkönnyeektől nem látta a kocsit vezető férfi, hogy egy kamion sávot akar váltani és beszorult a kamion és a szalagkorlát közé, és vége lett a boldogságnak.

Hoppá, gondolja az orvos, aki a műtétet végezte, és a hírekben olvasta az esetet, a megadott betűkből, pl. D. K. rájött, hogy az eset elszenvedő nem lehet más, csak az ő volt páciense. Mindenki panaszkodik, hogy a hírműsorok nem igazi hírekkel szolgálnak, semmit nem tudunk meg a világ fontos eseményeiről, ugyanakkor ez a mindenki, közöttük az orvos is, rajongva nézik a katasztrófákról szóló beszámolókat. Imádják a számháborút, hogy melyik hírműsor tudja kihozni a legnagyobb napi pusztítást és melyik pusztítás nyer a pusztítások és pusztulások versenyében.

Nem ebbe a nőbe kellett volna a máját tenni, gondolta az orvos, mert eddig a rossz májjal is kihúzta volna, bár akkor nem történik meg a baleset, mert nincsenek a férj szemét elhomályosító örömkönnyek, de lettek volna szomorúságkönnyek, de akkor nem mennek a Balatonra, mert rosszkedvűen senki nem megy a Balatonra. Vagy az mégis elmegy, aki úgy hiszi, megváltozhat a víz látványától a hangulata? A lényeg, hogy még egy ilyen kimondottan sikeres és nemzetközileg elismert sebész sem tudja, mi történik a gyógyult betegeivel a sikeres műtét után. Mert azt hisszük, hogy az életünknek csak az az egy problémája van, s ha ezt a problémát megoldjuk, egy életveszélyes járvány során például elkerüljük azt az életünkre törő vírust, akkor megmenekültünk minden veszélytől, s szinte innentől örökéletűnek gondolhatjuk magunkat. Hát nem, éppen a megmenekülésünk teszi lehetővé, hogy más veszélyek leselkedhessenek még ránk, akár egy kamion formájában is.

Ez most egy kicsit olyan, mintha a könyvtárosnő írta volna bele a könyvbe, ami ha igaz, akkor azt jelenti, hogy az írónak megint jó éjszakája volt, bár nem emlékszik rá, mert annyit ivott, mint az egészségtelen életmódot követő, korábban említett, öreg (fiatalon) elhagyott férfi (férfiak), hogy nagyjából a nő érkezésén túl semmire sem emlékezett. Minek is szeretőt tartani, ha pont a lényegről marad le az ember, de a kockázat persze ott marad, még távozás után is, egy-egy ottfelejtett ruhadarab vagy karkötő, csatt, a csatt a legveszélyesebb, mert azt még akkor sem találja az ember, ha tudja, hogy volt, persze az épp hazatérő feleség rögtön belebotlik.

Kié ez a csat (a feleség tud helyesen írni, szemben az íróval)?

Nem a tiéd?

Nem hordok, mondja a feleség.

Attól még lehet a tiéd.

Ezt nem értem, mondja a feleség, akkor, mondja a férfi, ez az író, aki csak ilyen nivójú szöveget tud kifacsarni magából, mert ez facsarás egy olyan éjszaka után, amilyen éjszaka az előző volt, szóval, hogy esetleg vettél, hátha mégis.

De nem vettem.

Akkor biztosan régebben esett le valakiről, csak most került elő.

A feleség ezt a megoldást elfogadta, bár tudta, hogy miről van szó. A feleségek mindent tudnak, csak várnak egy olyan viláértelmezést,

ami annyira elfogadható, hogy akár még hinni is lehet benne, s ha kicsit hisznek benne, akkor meg van oldva a jövő és nem utolsósorban egészben marad a házasság.

Akkor nem is beszélünk arról a szereplőről, aki tegnap még nem tudta, hogy milyen tragédia éri épp ma. Minek, már annyi ember szerepel ebben a könyvben, és még rettenetesen sok fog szerepelni, mert rettenetesen sok oldal van hátra. Nem baj, ha egy szereplő kimarad, a végén úgyis mindenki benne lesz, mert a mindenki akkor is megtalálja magát, ha nincs is megírva, hisz ez a lényege az irodalmi műnek, hogy mindenki magát olvassa benne. Például a két esküvőn felejtett nő sorsában is. Vajon velük mi történt azután, hogy áttértünk a megnevezésre, ámde tragikus sorsú szereplőre?

A két nő ott ült azon az esküvőn, ahol felfedezik, hogy a színésznőhöz való viszonyuk egy közös pont az életükben, végre egy pontos megnevezése az eseménynek, melynek révén vissza is térünk az esemény aktualitásába. Épp ebben a pillanatban egy meglehetősen kapatos férfi, szintén a régi barátok közül való, hátulról közjük hajol és mond olyat, hogy Ibolyka, mindig öröm benézni a blúzod alá.

Menj a francba, hülye vagy, a mellem nem közpréda.

Ilyet mond Ibolyka.

Ez a baj.

Ilyet mond a kapatos férfi.

Ez a baj, ismételte meg a kapatos férfi, ezért nem járok szavazni, mert nincs olyan párt, amelyik ezt az igényt felvinné a programjába, pedig a női mellek közcélra való felhasználása, mint program, nagyon ütős lenne, jobban szólna, mint ilyen hülye nyugdíjemelés, meg zöld program. Na, az a leghülyébb dolog, ki a lófasz szavaz valakire azért, mert támogatja a megújuló energiaforrásokat meg a bicikliutakat.

Én például ilyen pártra szavazok, mondta a korábban Ibolykának nevezett nő.

Nagyon korszerű vagy, jógázni is jársz?

Járok, mondta a nő, de nem az ebben a könyvben többször is felbukkanó jógatanárhoz.

Hú, akkor jobb lesz, ha én itt nem kérdezek semmit, mert túl korszerű környezetben mindig zavarba jövök. Amúgy, mondta a férfi, szerintetek el fognak válni?

Kik, kérdezte a másik nő, akinek eddig nem volt neve, és valószínűleg nem is lesz. Vagy legyen? Egy bizonyos életkortól már senkinek nem tudja az ember megjegyezni a nevét, és olyan nevet ad a szereplőnek, ami teljesen elhitelteleníti a szereplőt, hogy mondjuk, Ibolyka, kit hívnak Ibolykának a budai lakosok közül. Hát pont senkit. Akkor inkább ne legyen, ne zárjuk ki a hitelességre vágyó, valamint a felejtésben élen járó olvasói réteget.

Kik válnak el, kérdezte a név nélküli szereplő.

Akik most házasodtak, mondta a férfi.

Mért válnának el?

Hát, mert mindenki elvállik.

Azért nem mindenki, például, mondta a nő, aztán abbahagyta, mert körbenézett és nem volt mindenki elválva, de már senki nem volt azzal, akivel először megházasodott, az örömszülők sem, nem is lehetett tudni, kik azok, mert szét kellett a valahai házasságokat ültetni, nehogy a régi sérelmek pár kupica után előjöjjenek és az ünnepi alkalom végül egy nagy csetepatévá váljon, esetleg a végén tömegmészárlássá.

Tulajdonképpen, mondta a kapatos férfi, azért kapatos, mert olyan korosztályhoz tartozik, akik használják ezt a jelzöt, dionüszoszi alkat, mondta róla a menyé társaságban, mert nem akarta egyszerűen alkoholistának nevezni, s gondolta, a barátai azért többet gondolnak egy mitológiai hőshöz hasonlított apósról, mint egy átlag szeszakázánról.

Tulajdonképpen ez az esküvői ünnepség nem más, mint a válás megünneplése, nevezhetnének válási lakomának.

Mi, kérdezte megint a meg nem nevezett nő.

Érted, ez teszi lehetővé a válásokat, hogy megtartják az esküvőt.

Azért, mert neked szarul sikerült az életed, mondta most az Ibolykának nevezett, nem kéne mindenki sorsát olyannak mondani, mint a tiéd, lehet, hogy ők lesznek az a nem-tudom-hány százalék, akiknek sikerül.

Azért, mert nem válnak el, még nem mondhatjuk, hogy sikeres. Összetartja őket egy hitel, vagy a hitellel vásárolt családi lakhely és egyfedél, helyesebben egy pénzügyi tévedés árnyékában acsarkodnak egymásra. Amúgy meg az én sorsom, mondta a férfi, nem sikerült szarul, akkor sikerült volna szarul, ha nem hagy ott a feleségem, de otthagytam. Úgyhogy most annyit iszok otthon, amennyit akarok, annyit fíngok, amennyit kedvem tartja, és ha dugnom kell, időre megrendelem

a partnert és nem kell napokat várnom és órákat kuncsorognom, hogy végre legyen valami.

A melleid, Ibolyka. A nő már nem tudta színlelni a zavart, úgy érezte, ez a férfi most mégiscsak ajánlatot tett, s ezt el kell fogadni. Ugye, nincs abban a helyzetben, hogy válogasson. Ha nem áll föl neki, mert túl sokat ivott, meg öreg is, majd a nyelvével. Az is több, mint a semmi, aztán majd reggel újra megpróbálják, és akkor lehet, hogy jobban fog menni. És jobban is ment, mert épp ez történt, mi más történhetett volna, bizonyos történések mégiscsak megjósolhatók. Azért, mert nem minden történik logikusan, az nem azt jelenti, hogy semmi nem történik logikusan.

Ibolyka és a kapatos még sokat táncoltak, aztán együtt távoztak. A meg nem nevezett barátnő irigyelte ezt az egymásratalálást, és (itt van egy jelző, hogy hogyan) nézelődött, nincs-e más olyan férfi, aki hozzá passzolhatna, de nem talált, korábban kellett volna keresgélni, akkor, amikor a szerencsésen járt barátnővel beszélgetett. Egyedül ment haza, nem tudta kiverni a fejéből, hogy Ibolyka, akit, tudjuk, hogy nem így hívnak, most egész éjszaka dughat. Most is épp elévez, gondolta, és már semmitől sem kell tartania, mert régen túl van a termékenység korán. Úristen, most újra kezdik, biztos ittak valamit, aztán megint. Mit csinálhat? Benyúl az ujjával, Ibolyka a szájába veszi, aztán ráül a férfira, és amíg ő szopja, a férfi nyalja és így lesz jó. Úristen, mondta a névtelen hazafelé gyalogló, aki már elérte a lakását és megpróbált ebbe a képzeletbe egy kis valóságot belevinni az ágyban, és neki is sikerült, de rossz volt utána, hogy nem volt utána semmi, csak az üres ágy körülötte.

Valójában mégsem ez történt, amiről mindenki biztos volt, hogy történt, hanem az, hogy a kapatos férfi elmesélte Ibolykának, hogy miért kellett szakítania a feleségével, s így ennyi idő után most kiderült, hogy ez a viszonylag (egyébként nem viszonylag, hanem tényleg) jól kinéző férfi miért nem vetette rá magát minden lányra, már az egyetemen sem, pedig nem kellett volna túl nagy energiákat megmozgatnia. Végül néhány évvel később épp ez az Ibolykának bevallott nemi érdeklődés lett a kapatos férfi tragédiája. Egy este, mikor nem volt épp állandó kapcsolata és az utcákat járta, társat keresve, pont egy olyan frissen szabadult homoszexuális (vagy önmagát annak mondó) férfival

hozta össze a sors, aki valójában rabló volt, s mikor rajtakapta aktus után, hogy kilopózik a szobából és a nappaliban a polcokon keresgél, és a fiókokban matat, ez a rabló egyszerűen leütötte őt egy ezüst gyertyatartóval, aminek az ellopását éppen fontolgatta. Később a tárgyaláson mondta ez a feltehetőleg homoszexuális rabló, hogy nem akarta megölni, részben a gyertyatartó, az abból kilógó virágdíszítés az oka a halálnak, valamint a férfi rendkívül gyenge fizikuma. Azért így is életfogytiglant kapott, amiről senki nem tudja, vajon mikor szabadul ki valójában, hogy folytassa a rablások és véletlen vagy épp óvatlan elkövetett gyilkosságok sorát.

Vadkár, 2021

Oberczián Géza

BRASSÓ

A GPS monoton egyhangúsággal vezetett ki a sokadik körforgalomból, ahol továbbra is egyenesen kellett tovább haladni. Persze az egyáltalán nem egyértelmű a háromsávós körforgalmakban, hogy melyik sávból mikor hová lehet kanyarodni a meglehetősen sűrű kora esti forgalomban az összetöretés veszélye nélkül. Valahogy megoldottam, és reménykedtem, nem lesz több ilyen, de akkor feltűnt a következő, amelyet még jó néhány hasonló követett. Fogalmam sem volt, mely részén vagyok a városnak, semmi nem volt ismerős. Régen ezt a várost ismertem a legjobban.

A panzió csak pár percre volt, egy utolsó körforgalom a hatalmas AFI bevásárlóközpont előtt, és meg is érkeztem. Az épület előtt körülnézve az egyetlen ismerős a Cenk nem túl távoli tömbje. Megnyugodva vettem tudomásul, hogy akkor a belváros egy sétányi távolságra van, nem kell mindig autóba ülni és össznépi karusszelekben részt venni, ha a látnivalók felé igyekszem. Bár pont a turistalátványosságok érdekelték a legkevésbé.

A szobám ócska galambdúc, sötét és apró, épphogy egy ágy elfér benne, azután kis folyosó, végén pici ablak, amit nem is lehet kinyitni, csak bukóra. Mellette fürdőszoba, az rendben van. Reggel hatkor beáramlott a sült tojás szaga, ezzel egyidőben egy csapat galamb kezdett turbékolni a kinyithatatlan ablak előtt. El sem tudtam zavarni őket. Mély fájdalommal vettem tudomásul, hogy otthoni idő szerint még csak hajnali öt van, tizenkét órai vezetés után jócskán rám férne még az alvás.

A reggeli elfogadható, bőséges. Régi ismerősként köszöntöttem a rántottát és a tükörtójást: ha már hajnalban megszagoltalak titeket, akkor most meg is kóstollak, gondoltam, és jócskán szedtem mindkettőtől.

Első utam a temetőbe vezet. Az ég borult, esőre áll. A kora őszi mindig csalóka itt a hegyek lábánál. A recepciók szerint az alig száz méterre lévő bevásárlóközpontban biztosan kapok esernyőt. Végül az előtte lévő

aluljáróban találok egy butikot, az eladónő kedvesen magyaráz románul. Felfedezem, Brassó az egyetlen város Erdélyben, ahol nem zavar a román beszéd. Megszoktam még gyerekkoromban, hiszen ez sosem volt magyar többségű város. Marosvásárhelyen például idegesített, ha egy pincér, egy recepciós nem beszélt velem magyarul, pedig ott is csak alig több mint 35% a magyar. Itt ez természetes, még ha alig értem is, amit mondanak, válaszolni pedig nem tudok, csak szavakat: mulțumesc, la revedere!

Visszaérve a felszínre, próbálom meghatározni, hol lehetek és melyik a legrövidebb út a belváros felé. Nehéz, mert ennek a bevásárlóközpontnak híre-hamva sem volt akkoriban, amikor még ismertem a várost. A Google maps szerint majdnem félúton vagyok keresztanyám volt lakása és a belvárosi troli végállomása között. És akkor megvilágosodom: a Hidromecanica épületének helyén állok, ahol annak idején a troli egy nagy kanyart vett, miközben a tömeget centrifugális erejével masszává préselte, mi pedig a nővéremmel kórusban skandáltuk: itt dolgozik Berci bácsi! Ezt egyszer sem hagytuk ki. Később már azt is mondogattuk, hogy ez is Trăiască gyár, egy a sok közül, mert erre is az van írva, Trăiască Partidul Comunist Român! Apánk jóbarátja itt volt főmérnök. Hirtelen átalakul a város, feltárulnak az irányok, pontosan be tudom tájolni magam. Elindulok a temető felé. Az eső elered.

Régen érkezés után egyből hazamentünk keresztanyánk, apánk húgának lakásába, ahol keresztapa és nagymama is lakott. Akkoriban nem tűnt fel, milyen kicsi a hely, nappali és hálószoba az egész, és mivel mi elfoglaltuk az utóbbit – az volt a családi közbeszédben a Cabana, azaz menedékház –, addig a többiek a nappaliba szorultak. Azután rokonok jöttek vendégségbe, vagy mi mentünk látogatóba, a temető később került sorra. Most, hogy a rokonokból mindenki meghalt, a lakás másé lett, a temető felértékelődött, ez maradt a kapocs a várossal, megérkezés után az első út mindig ide vezet. Utolsóból elsők, mint a gyerekjátékban: utolsó pár előre fuss...

Virágboltot keresek. Úgy emlékszem, régen erre rengeteg volt, de most valahogy nem találok mégsem. Legtöbbször persze a lakáshoz közeli piacon vettük meg a virágot, és cipeltük végig a városon trolival és gyalog. Az eső tisztességesen rákezdet, kihasználom az ernyő adta

védelmet, és azon aggódom, hogyan is mehetnék üres kézzel rokonlátogatásra. A színház környékén sincs virágos. A Kapu utca telis-tele boltokkal, de virágost nem találok. A Fekete-templom mellett reménykedem, de hiába. A Kolostor utcai könyvesbolt előtt elmélázom, vajon melyik üvegportál mögött lehetett a porcelánbolt, ahol nagymamám dolgozott. Már senki nem fogja megmondani.

Áttérek az Árvaház utcára, el a zsinagóga előtt, át a Katalin-kapun, a kórház után balra fordulok a Trotuş utcán, felfelé tartok a Ceneknek. Jobbra jellegtelen vaskapu, sok ilyen van Brassóban, Berci bácsiék udvarára is ilyesmi vezetett. Az egyetlen, ami megkülönböztette ezektől, a kis vas kereszt a tetején. Néhány elkopott kőlépcsőn kell felmenni, a kapu nem nyikorog, talán az eső kente meg, azelőtt mindig hangos rivalgással jelezte élőknek és holtnak, hogy megjöttünk. Ehelyett egy kutya kezd rá hangosan, a bejárattól balra kis elkerített zöldségeskert, ott az állat, odaintek, elhallgat, barátságosan csóválja a farkát. Jobbra a temetőőrök régi házát felújították, ajtaja nyitva, de nem süteményillat árad ki, amit megszoktam, hanem állott hűvös levegő. A padlón kerti szerszámok, öntözőkannák, talicska. Raktár lett a kisházból, ahová sokszor beültünk nagyanyámmal és keresztanyámmal. A temetőőr feleségénél mindig épp kisült egy tepsi süti, ők kávéztak, mi, gyerekek ettünk, és ittuk a finom csapvizet, ami mintha forrás lett volna, ízes, hűvös, friss volt.

A temető üres, egy lelket sem látni, ettől függetlenül érzem őket, üdvözölnek, hívnak, invitálnak beljebb, emlékezzünk együtt a régi életekre. A családi sírhely a hátsó végen van. Láthatóan nem változott, keresztanyám a halála előtt még jól megerősítette, körbebetonoztatta, nehogy megsüllyedjen, és kifizette huszonöt évre, hogy ne nekünk kelljen majd. Nem tudhatta, fogjuk-e látogatni, karbantartani, hisz messze lakunk, nyolcszáz kilométert ritkán tesz meg az ember pusztán temetőlátogatásért. Ezért is olyan ünnepélyes a pillanat, bár a virág hiányzik. És a gesztus, ahogy leteszem, a törődés, hogy a vázába vizet hozok és elrendezem a csokrot. Ehelyett előveszek egy zsebkendőt és letörölgetem a kőre hullott faleveleket. Négyen nyugszanak itt, nagyapám már 1964 óta, őt követte keresztapám, aki korán meghalt, már nem is emlékszem, miféle betegségben, csak hogy hosszú volt és küzdelmes. Nagyanyám lett a harmadik, és néhány évtizeddel később, pár éve keresztanya is meghalt. Ő volt az utolsó, nagymama testvérei

és családjuk is elmentek addigra. Egyedül keresztapa rokonságából él még egy testvére Csíkszeredában, és az ő fia Magyarországon. Tavaly meglátogattam az öreget Csíkban, elbeszélgettünk, vittem neki a könyveimből, és nem utolsósorban bemutatam a fiamat.

Nem időzöm sokáig, megígérem, majd visszajövök, mielőtt hazaindulok, és akkor lesz virág. Végül nem mentem, nem maradt idő. Szinte hallom, ahogy oktatnak: a fontos dolgokra kell hogy legyen, és mit és hogyan tegyél másképpen, legényke...

Emlékeimben még léteznek a helyek.

A délelőtt további része az irodalmi est előkészítésével telik a Reménység házának előadótermében. Legutóbb, egy éve, amikor itt jártam, a szállásom is itt volt, de akkor még fogalmam sem volt, hogy itt könyvbemutatókat is tartanak. Hamar végzünk a berendezéssel, utána a lelkész és a szervező hölgy sokáig szóval tartanak. Amikor elszabadulok, nem az eleve elhatározott irányba, az Astra negyed felé fordulok, azt még tartogatom, arra még készülök. A Rakodó-völgyben régen rengeteget sétáltunk, és a sétány végén, a Shulerra és a Cencsúcsra vezető turistaút indulásánál állt a Ragadó, ez az emlékeimben elragadó (bocs a szójátékért) kisvendéglő a nehéz erdei bútoraival, miccselel, flekkennel, csapolt sörrel, szukkal (ez a szénsavas üdítő megnevezése volt, nem is tudom, használják-e még). Keresztanyám hatalmas kondér ecetes-hagymás krumplisalátát készített, és az egész család felkerekedett, hogy nagyanyám hetvenedik születésnapját ott ünnepeljük meg. Az utolsó alkalom volt, amikor valamennyien együtt elsétáltunk odáig. Nagyanyám ezután nem sokkal ágynak esett, és haláláig, majd tizenöt évig ki sem tudott kelni belőle.

A völgy egyébként arról kapta a nevét, hogy ott rakodták kocsikra a hegyről lehozott fát. Mára beépült, ezt tudtam, de hogy ennyire mélyen, az megrázott. Az autót az utolsó tömbház mögött hagyva, gyalog mentem tovább a Vár-patak völgye melletti erdei úton. A parti tisztáson a hétköznapi ellenére sok család főzött, minden épített tűzhely és asztal foglalt volt. Pont, mint a hetvenes években... A Ragadó épülete megvan, omladozik, mellette egy újabb vendéglő, szintén bezárva. Pár percre leülök egy padra és felidézek néhány ide vonatkozó emléket. Mert emlékeimben még léteznek a helyek. A valóságban már nem.

A vendéglátóim meghívtak ebédre. Az autót leteszem a szállásnál, felsétálok a belvárosba, és jól is teszem, mert nagyszerű bort mértek az étel mellé. Bemutakozások, személyes találkozások, belül öröm: oly sok év után újra vannak magyar ismerőseim Brassóban. Rengeteg kérdésem van, majdnem mind a múltra vonatkozik, pedig ők a jelent és a jövőt ecsetelik. Abba is hagyom a kérdezősködést, nem illik lerohanni őket. A jelen nem biztató, mondogatják, alig nyolcezer magyar él a háromszázezres Brassóban, és a Barcaságban sem több húszezernél. De nem adják fel, sőt, szerveznek Magyar Napokat (ennek a keretében találkoztunk), Színházi Fesztivált, zenei napokat, vannak irodalmi körök és Hamvas Béláról elnevezett borklub, és itt van Négyfalu is a csángókkal, nemzetiségi megmozdulásokkal, kitartanak, ahogy lehet.

A Matei Basarab a Csiga-hegy oldalába épült girbe-gurba utcás, faluszerű városrészből mára elegáns villanegyeddé fejlődött. Ebéd után kissé elnehezülve kapkodom a levegőt a meredek emelkedőkön, de a modern, többszintes épületek közötti kilátás kárpótol az erőfeszítésért. Már senki nincs, aki megmutathatná, merre volt itt nagyanyánk háza, udvarán a hatalmas terméskövekből kirakott járdával, amelyen megtanultam járni alig másfél éves koromban. Szüleim a Nagykőhavasra mentek háromnapos kirándulásra, ránk a nagyszülők vigyáztak. Alulról emlékszem a részletekre, ezek a legelső emlékeim: a konyhaasztal lába, a pici sámlí, amin nagyapám ül, és a kövek... Mire anyámék hazaértek, nagyanyám megtanított járni, én pedig azokon a fényes, kopott, legömbölyödött köveken szaladok anya felé, aki kitárt karokkal vár a kapunál.

Hároméves voltam, amikor nagyapám meghalt, akkor voltunk abban a házban utoljára. És akkor voltam a Cenk alatti kis magyar temetőben először.

A könyvbemutató jól sikerült. Sokan eljöttek, inkább az idősebb korosztály, de hát én sem vagyok már fiatal. Nagyon örülök, hogy az *Áramlás* című kisregényem ürügyén volt alkalom mesélni édesapámról, aki idén pont száz éve született itt, Brassóban, a hányattatásait a határok között, amikor 1943-ban Kolozsvárott volt, és a várossal együtt őt is visszacsatolták Magyarországhoz. Emiatt egyből el is vitték a Donhoz, ahonnan szerencsésen hazaérkezett, és Budapesten maradt

színházat tanulni a Színművészeti Főiskolán, amit 1948-ban el is végzett. Négy évvel később azonban Recsken találta magát egy zavaros ügy miatt, és ott tartották egy évig, majd áthelyezték máshová újabb egy évre. Mindezt ítélet nélkül. És amikor végre elengedték, örökre eltiltották mindenfajta értelmiségi munkától, színházi rendező, dramaturg és filmrendező diplomáival targoncavezető volt, majd lakatos... Ezt elmeséltem, és azt is, hogy mennyit jártunk Brassóba, és ezért tartom ezt a várost második szülővárosomnak, és a könyvet, az *Áramlást* azért írtam, hogy megmutassam, milyen volt úgy felnőni, úgy eszmélni, hogy két országban is otthon van valaki, két kultúrkörben is otthonosan mozog, és nem érti az egészet, de nem is gondolkozik rajta, mert neki ez a természetes. Végül sok könyvet megvettek, kértek interjút újságba, rádióba, tévébe. Hullafáradtan értem vissza a panzióba. Hajnalban megküzdöttem ugyan a galambokkal, és a tojás szaga is beáramlott, de nem panaszkodom, örültem minden percnak, amit Brassóban tölthettem.

Nem lehetett tovább halogatni, meg kellett látogatni a régi házat, a lakást, amiben ki tudja, ki lakik most. Régen Steagunak nevezték azt a téglából épített kétemeletes lakótelepet, ahol keresztapám lakást kapott a Steagul Roșu (Vörös csillag) gépgyár dolgozójaként. A gyárnak nem sok haszna volt belőle, mert őt nemsokára leszázalékolták, nem dolgozott többé, nem gyártotta tovább a Roman Diesel típusú teherautókat. Nagypám halála után nagyanyám is ide költözött, elfoglalta a nappalit, benne a fotelágygal, egy hatalmas kinyitható alkotmánnyal, melybe kényelmesen belefért nagymama ugyancsak nagy teste. Mellette a falnál állt egy kis fa figura, egy néger szolgálófiút ábrázolt frakkban, aki kis tálcát tartott a kezében, erre tette keresztanyám a kávé, nagyanyám pedig a könyvét és a szemüvegét. Bizony, sok könyv volt a házban, én is sokat olvastam ott, olyanokat is, amiket akkoriban itthon nem lehetett megkapni: Karácsony Benőt, Lászlóffy Aladárt, Nyirő Józsefet stb.

A Cabana egy franciaágygal, egy vaságygal és néhány matraccal volt berendezve. A vaságy volt az enyém, a matracokon aludt a nővérem. Voltak reggelek, amikor hangos „zmeură, zmeură!” kiáltásokra ébredtünk, ilyenkor alig vártuk, hogy forduljon a kulcs a zárban és keresztanyánk lemenjen vásárolni. A cigányok hozták ugyanis a havasokból a frissen szedett málnát, azt hirdették fennhangon. Ebédre az ilyen

gyümölcsből isteni málnahab készült, azóta sem ettem hasonlót. Napközben, hogy lépni lehessen, a matracokat berakták a vaságy alá, ezáltal tökéletes olvasókuckóvá alakult. A fentiek mellett itt olvastam az első Rejtő-könyveket is, mert otthon azok tiltólistán voltak, apám szerint ponyva volt, amit akkor még nem értettem, csak annyit, hogy nem lehet valami jó. Legnagyobb megdöbbenésemre azok jók voltak, és számomra azok a mai napig.

A nappali berendezése az akkori egyenbútorokból állt, a legtöbb lakásban hasonló, sötétre pácolt, íves szélű szekrénysor volt, egyik felén kétajtós ruhásszekrénnyel, mellette vitrin, amellel könyvszekrény és egy lenyitható ajtajú bársecszekrény, ebben tartotta keresztanyám a cujkát és a jellegzetes metszett üvegstampedliket. Mindennap ebéd előtt ittak egy kupicával, ilyenkor a szobát betöltötte a mindössze huszonhat fokos Cujka Bátríná átható büze. Egyébként nem volt rossz ital, felnőtként megszerettem, és a szaga sem bántott egy idő után, de mire rászokhattam volna, elvitte a Ceaușescu-korszak, ez is hiánycikk lett, mint szinte minden más. Amíg kapni lehetett, apám haza is hozott belőle, és telente forralva itták anyámmal egy-egy vasárnapi séta után. A szekrény tetején két jellegzetes tárgy volt, egy ágaskodó porcelán ló és egy timpanonra emlékeztető formájú óra, hangos tiktakolással, ami miatt éjszakára mindig meg kellett állítani, mert senki nem bírt aludni mellette. Napközben viszont elütötte az órákat, a feleket és a negyedeket is. Mindkét tárgy megtalálható volt akkoriban a legtöbb lakásban, ahol megfordultunk. Sajnálom, hogy már nincsenek meg, a lakás eladásával ezek is eltűntek, mint oly sok minden, amit szerettem.

A járdáról nézem az egykori lakást, a balkont beépítették. Biztos ettől nagyobb lett a nappali. A korlátan kicsit kihajolva egész a Nagyköhavasig el lehetett látni onnan. A legemlékezetesebb játszóhely a muskátlis láda volt, amit szinte minden balkonon megtalált az ember a környező tömbházakban, ettől barátságos és ápolt hangulatuk lett az amúgy eléggé leharcolt épületeknek. Apró kis fahajókat faragtam keresztapám bicskájával. A muskátlik földje volt a tenger, rettenetes tengeri kalandok és csaták színhelye. Egész délutánokat eljátszottam ott hang nélkül. Felelevenítettem olvasmányokat, Jokkó kalandjait, vagy a Kincses szigetet, Drake kapitányt, Magellánt, és kitaláltam jó pár más történetet. De focizni is jól lehetett a balkonon, megmagyarázhatatlan módon csak nagy ritkán esett le a labda.

A ház a piac szomszédságában volt. Előtte, kisfiú koromban, szép füves virágoskert volt, később, a hetvenes évektől kezdve zöldségeskert lett, pityóka, paradicsom, árdé (paprika) termett ott, minden tő másé, és csirkeólak készültek dróthálókból, ami – mindenik – ronda volt és bűdös. Az addigi lépcsőházi egység a hat család között felbomlott, az irigység gyomként terjedt. Keresztapám inkább a pincében tartotta a csirkéket, lakattal elzárva a többi lakótól, mert bizony előfordult, hogy a kiskertből lába kelt zöldségnek, állatnak. Tőle láttam, hogyan vágja le a csirke fejét egy fatönkөн baltával, folytatja ki a vérét, fürösztli forró vízbe a tetemet és tépi ki a tollát, míg olyanná vált, amelyet már a konyhában is láttam azelőtt.

Ez a kis alkalmi veteményes mostanra állandó kerítést kapott, kapu zárja a bejárat felé vezető utat, és a házat sem tudom megközelíteni. Parkoló alig van, két tömbházzal odébb szerencsémre épp elindult valaki, a helyére betolatok. Óriási a nyüzsgés, a piac mindent benőtt, már nem két utcányira, hanem a házunk sarkánál kezdődik. Szinte naponta lejártunk ide, hol vinetéért, hol borvizéért, hol sajtért, miegymásért. A kedvencem a szódás volt. A szódásüvegeket csőrükkel lefelé felfogatta és fejfelé lefelé megtöltötte őket a kifolyón keresztül egy pörgő-forgó szerkezettel, amit két nagy surrogó ékszíj hajtott. Szerettem itt nézelődni, a bácsi barátságos volt, magyarázott, beszélgetett. Persze magyar volt, mint akkoriban oly sokan.

Belépve rögtön virágboltok sorába botlok. Emlékszem, ezek a codleai (feketehalmi) virágosok, erről a Brassó melletti településről látják el a várost virággal. Felismerem a piros virágokat, amit a temetőbe vittünk keresztanyával, abból kérek egy csokrot, mutogatok, még két szálát tegyen rá, így nagyon karcsú... Senki nem tud magyarul, itt már minden és végérvényesen román. Hacsak... egy ismerős arcot pillantok meg, azonnal felismerem, bár harminc éve nem láttam, Ádi az, keresztanyám hajdani segédje a cipőboltban, a „fiúlánny”, ahogy egymás között nevezték. Hosszú hullámos haja megőszült, arany fülbevalója ugyanúgy fityeg, mint akkoriban, és rózsaszínben jár. Megáll, beszél valamit a virággal, amíg az a csokromat köti. Ádi, te vagy az, Ádi, tudsz még magyarul, kérdezem. Bizalmatlanul néz, bólint, tudok, mondja kellelenül. Emlékszel rám, Piroska néni keresztfia vagyok, gyerekkoromban sokszor találkoztunk, próbálkozom. Nem, mondja, nem tudom... és elmegy. Az egyetlen élő ember gyermekkorom Brassójából, akivel

összefutok, egy öreg homoszexuális, akin sokszor viccelődtek akkoriban, és talán most is, de én úgy emlékszem rá, mint aki szerette keresztanyámat és sokszor segített neki haláláig.

Elindulok a csokorral a kezemben, hogy megkeressem a Complexet, az áruházat, ahol keresztanyám vezette a cipőboltot évtizedeken át. Valahol el kéne menni egy iskola mellett a járdán, de nincs járda, csak kerítés, a piac benőtte azt is. Merő labirintus az egész, a virágosok és zöldségesek, a gyümölcsösök közül beérek a divatbódék, mobiltelefon-üzletek és éjjel-nappali boltok útvesztőjébe. Egy idő után elveszítem az irányérzékeimet, találomra megyek, míg végül fel nem fedezem a régi pékség helyén az új kenyérboltot, azaz a patiseriet, de innen megvan az irány, az épület, lépcső, emelet... Butikok mindenütt, sehol a nagy egybefüggő tér, ahol egymást váltották a ruházati, cipő- és ajándékolt részlegek... Kimenekülök.

Jó nagy kerülővel, hogy elkerüljem a tömeget a piacon, visszamegyek az autóhoz, beteszem a virágot a hátsó ülésre és tovább sétálok a Saturn felé, ami, ha jól tudom, egy tér volt és egy buszvégállomás. Innen indultak a trolik a belvárosba, és ha nem csalódom, a Noa felé, ahol át lehetett szállni Hosszúfalu irányába. Nagyanyám testvérei közül ketten vannak ott, meg kéne keresni azokat a sírokat is. Laci bácsi nevére emlékeztünk a nővéremmel, de Lajos bácsiét sokáig keresgéltük az emlékeinkben. Pedig a kis patakparti parasztházára jól emlékeztünk, különösen az óriási kertre a fura kukoricagóréval, aminek a rendelkezésével nem voltunk tisztában, de emlékeztünk, és a kirándulások során sokat láttunk másfelé is ezen a környéken. Dús fű volt, ritkán kaszálták, mert jó széna lett belőle, ha megnőtt, kellett a csirkéknek, nyulaknak, disznónak. Sokat játszottunk az állatokkal. És a maráncsenfa a kis sárga gyümölcsökkel. Mifelénk lila a színe és fosató szilvának hívják, egy barátom előszeretettel főz pálinkát belőle. Az öreg Lajos bácsi nagy kommunista volt, tagja a pártnak, és valami vezető is lehetett, mert sokszor ment gyűlésekre, akkor is, amikor velünk lehetett volna. Viszont sokszor vitt minket rendezvényekre, csángó bálba, néptáncbemutatókra, búcsúba. Nem emlékszem rá cigaretta nélkül, mezítlábas Carpați-t szívott, később én is megkóstoltam, jó dohány volt. Felesége, Tilda apró kis ráncos néni volt, aki mindig a konyhában ült, ő is pőfékelt (nagyanyám mondta így, de ő egy idő után nem jött velünk, mert ágyhoz kötötte a betegsége, amiről ma sem tudom, mi lehetett,

de hosszú évekig feküdt vele). A kert végében patak folyt, tiszta, hideg, inni lehetett belőle, a Tömösbe tartott, a Malomdombok és a Nagykőhavas felé. Nem tudom már, merre volt ez a ház, emberöltőnyi ideje nem jártam Hosszúfaluban. Valami miatt ma már csak Négyfalunak hívják a várost, aminek Hosszúfalu is része, gyerekkorunkban még Hétfalu volt. Ócska buszok vittek oda, volt, hogy rosszul lettünk a beáramló füsttől, nyitva kellett hagyja a sofőr az ajtót, hogy meg ne fulladjunk. Egyszer a testvérem azon duzzogott fennhangon, hogy a kedvenc rongya nálam volt, mert anyánk összekeverte, az egész busz ezen nevetett. Akkoriban még nagyon sok magyar élt arra, és a hétfalusi csángók is jól beszélték a nyelvet. Elképzelem, hogy ma már úgy néznének ránk, mint turistára, bár nemrég megismertem egy magyar nőt, aki Bácsfaluban lakik, a Négyfalu egy másik településén. Ha végigutaztunk a buszvégállomásig, emlékeim szerint onnan indult a turistaút a Bolnocra. Kedves kis vasárnapi kirándulás volt, nem megerőltető, a tetőn nagyszerű cabana (turistaház), ahol miccsezni lehetett és borvizet ittunk rá, a szüleink pedig sört. Sokszor felmentünk oda, de a kedvencem nem ez volt, hanem a Nagykőhavas.

Rengeteg ember mindenfelé, belefáradok, botorkálok vissza az autóhoz. Minden nagyon más, mint ahogy emlékeztem, mégis nagyon ismerős. Egyszer majd megértem tán, hogy lehetséges ez.

Térkép e táj. A Cenk csúcsánál jobb hely nincs a búcsúzásra. A BRAȘOV felirat melletti kilátóban állok, nézem a ragyogó őszi napsütésben fürdőző várost. Ezen a helyen az én időmben vendéglő volt, ahová a túra után – mert mi legtöbbször gyalog jöttünk fel, nem ritkán a Ragadótól – sokszor beültünk a családdal egy csorbára, sörre. Ehhez a helyhez kötődik életem első berúgása is. Nem lehet elég korán kezdeni, én tíz lehettem, amikor egy alkalommal itt pihenve leszakadt az ég, hatalmas vihar kerekedett, nem tudtunk lemenni a hegyről. Kényszerűségből maradtunk, és a felnőttek még több sört rendeltek, aminek a habja hagyományosan a miénk volt a nővéremmel. Ez annyit jelentett, hogy beledughattuk a nyelvünket és megnyalhattuk a tetejét, mint a fagyit. De aznap több sör, több nyalintás után a trolin hazafelé nagy vidáman végig nótáztuk az utat, anyám pedig megdöbbenve vette tudomásul, hogy a gyermekei berúgtak.

Alattam minden, amit ismerek, szeretek, nem csak a látványosságok, mint a régi városháza, a Búza sor a régi török kávézó emlékével, a

Fekete-templom, és ha már itt tartunk, a ferences templom a Kolostor utcán, és hasonlók. De a ködös távolban jobbra ott a Steagu – ma Astra – negyed, ahol gyerekkorom nagyrésztében laktunk, ha éppen itt voltunk, a Bukaresti út elágazása a Rakodó-völgy felé, a régi mozi helye (Cinema Tineretului, azaz Ifjúsági mozi), amerre a panzióm is található, az Universal áruház (ma Star), ahová mindig izgalommal mentünk be, hátha kapunk valami szép ruhát, egy jó cipőt, hisz sokkal olcsóbb volt, mint itthon... a színház, mögötte a Fellegvár-hegy (vagy Márton-hegy), aminek oldalában Ili néni, a rejtélyes családi boszorkányunk lakott román férjével, a csupaszív Şerbannel, aki kávézaccból jósolt mindannyiunknak időnként megmosolyogtató, időnként hátborzongató dolgokat, és amiknek egy kis része mindig valóra vált. Az Aro szállodán túl a troli végállomása, ahonnan a Poianára is indultak a buszok, attól kifelé a Hosszú utca, nagyapám hajdani cipésműhelyének helye. Látszik a nagy köztemető, benne közeli és távoli rokonok, apa barátai, régi ismerőseink, akik miatt élt ez a város, és nem csak turistának éreztük magunkat, hanem lakosnak, akinek gyökerei, kapcsolatai vannak itt. Egészen alattam, kissé balra ott van a mi kis temetők is, ha erőltetem a szemem, akár a sírt is megláthatom. A Kapu utca folytatásában, balra a völgy felé ott a Porond a Szent Miklós-templommal, a jellegzetes karcsú fekete tornyaival. Ez volt az első román templom, amibe valaha beléptem. Tovább már alig látni a Cenk vonulata miatt, de emlékeimben ott a Bolgárszeg a takaros portáival, rendezett, de kanyargós kis utcáival, és az út végén várt minket a nyitott terepjáró busz (a nevére nem emlékszem, a testvérem szerint Serillának hívták), mely a hátsó földúton ment fel a Poianára. Az egyik legnagyobb élmény volt azzal utazni.

Távolabbra nézve a Barcaság lapálya, Codlea (Feketehalom) szürkés sziluettje, a Királykő hatalmas tömbje, távolban a Fogaras... és a hazavezető út.

Este irodalmi borkóstoló a Hamvas Béla borklubban, az újbárosi református gyülekezeti teremben. Hetvenen is eljöttek, még sosem voltak általam szervezett irodalmi esten ennyien, de talán a bor nagyobb vonzerő, mint a versek. Hárman vagyunk fellépők, két költő és én, meg a somelier, aki a borokat mutatja be, ezúttal Kárpát-medencei vörösbor-válogatás. Meg is ijedek, tíz bort hozott és egyet ráadásnak,

ebből hosszú éjszaka lesz és nehéz indulás másnap hazafelé. A borok közepesek, a versek, szövegek kiválóak, a közönség figyelmes és hálás, minden előadásért nagy taps jár. Bordalok, átiratok, rövid prózák, székely történetek váltják egymást, bársonyon futnak perceink. A végére pedig előkerülnek a hangszerek, a katolikus kántor még a hordozható orgonáért is elszalad, hajnalig tartó ökumenikus vigasság veszi kezdetét, de én elbúcsúzom, nem mert akarok, hanem mert kell, holnap hosszú út vár rám hazáig.

Reggelire belakok a hajnalban már megszimatozt tojásból, de isteni vinetés szendvics is van, és sós túró meg maszlina, maga a Kánaán. Elindulok, előttem tizenkét órányi eseménytelen vezetés. Még este szóltak, menjek idejében, mert szél, eső várható, mire ideér, jussak el az autópályáig, ami két-két és fél óra. Nagy rutinnal veszem a soksávós körforgalmakat. Mikor elindultam, elhatároztam, megszámolom, hány van a városhatárig, de hamar elvétem. Mindegy, rengeteg.

Codleánál megállok tankolni, a kistáskámat kivenném a hátsó ülésről, amikor a kezembe akad a csokor. Nem jutott ki a temetőbe, mégsem lett rá idő. Hallom nagyanyám korholását: ejnye, legényke, ejsze serénykedjél, ne mind csak menjen az idő...

Vándor, 2023

Demeter József

EGYES SZÁM, ELSŐ SZEMÉLY

ELSŐKÉP

Felfordult a világ. Tótágast áll. Mindenki elkerül.
Mindenki utál. Még a feleséged is. Ő sem ad
Igazat neked... Ha az étel forró, mért forró. Ha
Hideg, mért hideg, mert! Csak ősz van, hull a hajad.
Télbe őszültél, te, girhes! A legnyálasabb, a
Leghidegrázósabb idő ez. Köhögysz. Krákogsz.
Folyik taknyod-nyálad, ha! Felöltözködsz,
Izzadsz. Leveted – fázol. Visszaveszed. Bűdös vagy,
Mindenre érzékeny. Fosol. Elcsöppen – acetonos
A vizeleted. Csurog. Bűzlik minden, de minden –
Körötted. MÁR AZ EGYES SZÁM ELSŐ SZEMÉLYT
MEG SEM ÉRDEMLED, TE – SZERENCSETLEN –
Rokkant nyug-nyögdiras, kibírhatatlan, idegbajos,
Zsémbes magyardellői SENKI. Ezért dolgoztál, mint
Egy állat, senkiházi firkász. Nem a kocsmákban
Mulattad az időt. Nem heherésztél – kufárokkal...
Nem harangoztattad a tököd, mint sokan mások.
Hajnali háromkor keltél. Éjfél után feküdtél.
Apaként – anya voltál... Szabadidődet a fiaiddal
Töltötted, mert! Benedek Elekkel vallod, hogy
A gyermek nem azt tanulja meg hamarabb, amire
Tanítják, hanem! Azt, amit lát. Te, kétlábú állat,
Tee, agyalágyult humanoid, digitális barom. Ezért
Zúg a füled. Ezért zakatol az agyad. Karinthynak
Sem különben. Ezért, ezért, ezért! Hát élet ez?
Hát nyugdíj ez? S még te kérded, hogy most mi
Zúg. Ilyen eszeveszetten. Félrevert harang a
Szíved. Egy személyben él – hány éned? FEKETE
A FŰ. FEKETE AZ ÉG. Agyó, régi, színes álmok!
Már az altató sem segít. Éjfél után is hiába

Szorítod a szemed. Hiába forgolódsz. Kelj fel, ne
 Büdösítsd a tíz évvel fiatalabb feleségedet, tee,
 Járomba szakadt, vén marha! Mintha csaknem a
 Göncölszekér jármában... Nappal ökör, éjjel
 Bika?! S mintha minta, már-már a négyzetzen...

MÁSODIKKÉP/P

Rituálé a konyhában. Hajnalok-hajnalán. Hajnal előtt,
 Ahol! Minden, de minden a régi. Megiszod a szokásos
 Félcsupor vizet, amilyen forrón csak tudod. Elő az Ady-
 Poharat! Itóka helyett – egy evőkanál almaecet. Csapott
 Kávéskanál méz. Félig tele, félig üres – kavarod-kavarod.
 Jobbról – balra. Balról – jobbra, és... Egyhuzam! Majd
 A zubogó csapvízbe – szinte borvizet... írtál – egy tasak
 Bodzát, és egy filteres fagyöngyöt teszel. Az első vesekő
 Ellen. A második – vérnyomás-csökkentő. A bolti (nem
 Vekni) kenyérnek levágod a sarkát. A kerek sarkát... Hogy
 Miért sarok? Szellemes vagy. A temető – nőttön-nő!
 Szemben a bedesztkázott szemű szülői házzal. A felszegben,
 Mely! Írott források szerint, 1344-től datálódik. Addig
 Rágódtál ezen, míg-míg te is olajra nem léptél. Először
 A „Nóvum Forum Siculorum”-utódvárosba. Onnan pedig az
 Anyahonba. Keserűédes szájjal, miért. Miért-miért...
 Szopod a kenyérhéjat, hisz! Fogad sincs már, tee,
 Szerencsétlen. Egy jószokásod van, nem cigarettázol.
 Fogadkozva fogadkozol, hogy többé soha – nem
 Hergeled a véred. Ez az utolsó. A hámisztráng még mindig
 Kötél. Fogod – a végén te vagy, tee, marha. Vagy ha úgy
 Tetszik, ökör. Kétlábú. Lótuszülésbe, mint a régi
 Szép időkbén, fiatalon, és! Gondolkodsz, tehát – hogy...
 Végig gondol/o/d az életed. Hol, mit rontottál el. Mikor. Ki
 Szeretett, ki – utált, és! Egyszer csak, hopplá-hopp! Meg-
 Szülöd ezt a versféleséget. Nem kettőből... Tetszik? Nem?
 Szereted? Nem szereted? Dédelgeted. Dédelgeted, biza.

Ó, TERMÉSZET, TE – EMBERI...

1

/A SZŰZ JEGYÉBEN/

Amikor elvette – már nem volt szűz, de! Szegény Sem. A polgári esküvő egy héttel előzte meg az Egyházit. A templomi ceremónia óta, minden Éjjel azt álmodja, hogy megcsalja a felesége, És hogy! Tettenérés után nagyon elveri Az asszonyt. Ilyenkor lihegve, csuromvizesen Ébred. Zsibbadt karjai olyan nehezek, mintha! Egész éjjel a kaszát húzta volna. Egy ideje Visszont azt álmodja, hogy égig érő, drótszárú Szénát kaszál – a Pokol-dülő placcán. Harmat-Fényben. Minden éjjel. Minden áldott éjjel. Az egyre nagyobb és nagyobb Telihold alatt. Hajnalonta? Lihegve ébred. Mintha mindig Másnaposan. Zsibbadt karjai olyan nehezek, Mintha! egész éjjel a feleségét verte volna.

2

/ VÉR FŰ/FÉNY/

Azóta – minden vasárnap hátrament. A kertbe. Titokban, hogy senki se lássa, és ugyanazt a Magyardellői székykesergőt dudorászta. Kék Szépszeme bepárásodott. Felhők gyülekeztek Benne, pedig nagyon igyekezett uralkodni Magán. A rendszerváltás után, az örökösödési Perpatvarok végén, amikor első leánykájával és Harmadik hitese urával hazatért, első útja most is Oda vezetett. A mart alá. Módos asszonyként – Ezúttal is titokban. A falu a – magyar kormány által Felújít/tat/ott – templomban imádkozott. Az almás-Kertben madarak csicseregtek. Méhek zümmögtek,

Dongók döngicséltek. Az ágyécsiklandó, zöld
Fűben, le is fotózta – hempergésnyi helyen –, most
Is pipacsok nyíltak. Nyílva-nyíltak. A felszáradt
Májusiáldás után. Szűrt árnyékban lengedeztek –
Kecsesen. Kielégülve. Mily sikkantópirosan!
ÉPP OTT, OTT! AZON A RÉGI HELYEN. Meredek
Martja szélén, az eget tükröző Marosnak. A romos
Haller-kastély mellett... Ahol a fény sütkérezett.

Relax I., 2019

Szentgyörgyi László

MEGÉRKEZTEM

Mindig elvágódtam.
Egész életemben
készültem valahova.
Bárhova: csak el innen.

Bőröndöm sokáig ott állt
a sarokban:
a legszükségesebbek összecsomagolva.
Én is útrakészen.

Mindig elvágódtam, de
– objektív és szubjektív okok miatt –
elmenni soha nem tudtam.
Nem adatott meg nekem.

Most mégis úgy érzem:
megérkeztem.
Pedig – mint mondtam – soha
el sem mentem.

ÜRES RAGYOGÁS

Életem minden
kellemetlen emléke
kidobálva.

A mennyezet pókhálózva,
a padló fényesre sikálva,
fer-tót-le-nít-ve.

Ragyogóan tiszta minden –
vagy csak ragyogóan üres...

A REMÉNNYEL IS

Tegnap még
azt reméltem:
egyszer
csak kiderül

az igazság -

Ma már
- igazság szerint -
pusztán
a reménnyel is

beérném...

HATVAN ÉS HETVEN KÖZÖTT

Komoly
elvárásokat támasztottak
iránta,

még
hatvanas éveiben is
azt várták tőle,

végre
valahára
bizonyítson,

hogy megírja
a várva-várt remekművet,

amit eddig
hasztalan vártak
tőle

mind a kritikusok,
mind a szerkesztők,
mind a kiadók

– az olvasók nem,
nekik többnyire fogalmuk sem volt
az ő létezéséről –,

s amire eddig
egyszerűen képtelennek
bizonyult.

Arra mintha
senki sem gondolt
volna,

hogy esetleg
túlzottak
lennének az elvárások,

hiszen
miként lenne képes
valaki

– már a hatvanon is túl –

rendkívülit alkotni,

amikor arra
fiatalabb éveiben
sem volt képes...

AKKOR IS

Kenéz Ferenc verseit olvasva

Író úr az asztalnál ül,
az asztal a teraszon áll,
író úr nyaralójának teraszán.

Mert író úrnak terasza van,
sőt, nyaralója is.

Író úr tehát ott ül,
ott ül ugyan, de
nem nyaral.

Nem bizony, pedig
megtehetné,
sőt, meg is érdemelné,

mármint a nyaralást,

de nem,
ő inkább ott ül:
csak ül, csak ír.

Mivelhogy ő író.

Akkor is, ha ül,
akkor is, ha áll,
akkor is, ha jár.

Akkor is, ha éppen nem ír.

A VILÁG BAJA

Nem gondolok a világgal,
sem a világ bajával,
az sem gondol velem –
a maga bajával sem.

Tari István

KIPONTOZOTT GYÚJTÓPONTJAIVAL

(.)

a Reményt testesítetted meg akkor
a hatvanas évek végén – bök felém
az a magyar testes politikai
elítélt akit a szabadkai
börtönben gyakran megverték aki
mindig amíg ütlegeték a nevét
rikoltozva értesíthette csak
rabtársait megkínzatójáról

a Reményt testesítetted meg Zentán
ahogyan kamaszodó legénykeként
a Belgrádi Televízió akkor
induló magyar műsorában oly
természetes magabiztossággal
verseidet mondtad szemedben a
Tisza csillogásával a rakpart
korlátjánál a gesztenyefák alatt

a Remény voltál – ismételgeti
a városi közlekedés zsúfolt
autóbuszában fölemelt ujjal
rázkódva közben másik kezével
lopva a mellettünk álló asszonyság
nagy fenekébe markolva

villanó

tekintet rosszállásában két kézzel
kapok a busz kapaszkodója után

(..)

A magatartásköltészet pajzán
lehetőségeit vettem számba

a betapasztott szájakra pingált,
hervadó mosolyok erdejében.

Kiskapuk keresésében lihegő, / tébláboló képzelet kulcsszavakba /
akad, mint a menekülésüket vad / lázadásnak nevezők ügybuzgalma, /
lézengést istenítő fecsegése – új divatokat éltet a hiányon.

(MÁR LEGELHAGYATOTTABB PONTJAIN)

a hiány fogvacogása hallik
a kisurranók irodalmából
az önmagukat gerilláknak is
tartó kitartottak álombéli
elillanó tartománya felől

romlandóbb anyag kell az örökléthez
tartósabb anyag a múlandósághoz
térkép rajzú málló burkolatokkal
térképet rajzoló vakolatokkal
és omló keserűséggel berántva

barackmag szívú roppanásokkal
villanszerelőkől lesznek a legjobb
politikusok az újjászületés
gyantát fölragyogtató selyménél
tojástörő versenyekből érkezve

az egy tál lencsére éhezők durván
hullámozó szájszagában kifosztott
szülőföldem paréval benőtt árva
udvarainál dudvás árkeinál
rozsdásodó káoszban kóvályogva

fölszedett sínek magukra hagyott
tűzrevalónak széthordott talpfák
fölszámolt vasútvonalakkal zúg
vagy csak lüktet a múlt fájó pontja
kipontozott gyújtópontjaival

Szabó-Biró Brigitta

CEI ȘAPTE ANI DE-ACASĂ

Egy elég jómódú családba születtem, haton voltunk testvérek: Magdi és Berta nővéreim 1931 és 32-ben születtek, Lázár bátyám 33-ban, én 35-ben és a két húgom, Ida 37-ben és Vilma 41-ben. Egy nagy házban laktunk Csíkszentdomokoson, a Cseralja nevű részén a falunak.

Szívesen emlékszem vissza az első idők szülői szeretetére, a főzőkályha tetején készült, jól megfokhagymázott pirított kenyérre, a tyúkoknak főzött főtt pityókára, amiből kilopdostunk és aludt tejjel fogyasztottuk, a mákos derelyére, a túrós puliszkára, a prézlis laskára, a diós kalácsra, a cseregefánkra, édesanya kötényére, a madárlátta kenyérre, vagy még a vizes-cukros kenyérre is, no meg persze édesapa mesélő térdére.

Testvéreim közül a szerencsésebbek közül valónak mondhatom magam, hogy ezeket volt alkalmam megtapasztalni, mert például a legkisebb húgom, Vilma egyéves volt, én hét, s miután kitört a második világháború, s ennek szele elérte hazánkat, édesapám is megkapta a behívó levelét, így sokáig nem lehattünk nyolcan együtt. Székelyföld ekkor Magyarország része volt, a Székely Határország pedig újrászerveződött többek között Csíkszentdomokoson is, a mi falunkban, s őt oda besorozták, egy határőr-zászlóaljba.

Ez így önmagában nem volt olyan szörnyű ahhoz képest, ami utána következett, hisz örvendtünk, hogy valami csoda folytán édesapám a faluban maradhatott, ugyanis már katonaviselt férfi volt, akiket elsőként hívtak be, sokakat Gyergyó környékére, a Gyimesekbe vagy messzebb, a fiatalokat pedig leventekatonának vitték, de édesapám még haza-haza is tudott nézni, hogy lássa, jól vagyunk-e, amíg 44-ben, amikor igazán véressé vált a helyzet, át nem vezényelték Ditróba. Emlékszem, egyszer a kezünkbe nyomott egy-egy darabot a komiszkenyérből, amit hozott. De az milyen finom volt, s milyen sokáig eltartott! Édesapám abban a katonaruhában igen szép ember volt, kerek arca folyton-folyvást mosolygott.

A háború azonban háború ma is, s akkor is az volt, nem kímélte a civil lakosságot sem, nekünk is meg kellett vívni a mindennapi harco-

kat. Az adókat megemelték, de kapni semmit sem lehetett, munkaerő nem volt, a férfiak szolgálatot teljesítettek, de a földeket biza művelni kellett, mert azután éltünk.

De ha csak ennyi lett volna, ám a lakosság nem úszta meg ennyivel, jöttek a német katonák, minden az ő felügyeletük alatt állt, s jött velük az ellenség is, vadászgépek moraja hallatszott, lőttek, robbantgattak.

Édesapám egy alkalommal, amikor hazajárt, hátravezetett bennünket a hátsó kertbe, s az egyik körtefa mellett félrevett egy nagy követ, s rugdosni kezdte alatta a földet. Hát, ahogy ezt a műveletet végezte, láttuk, hogy egy nagyobbacska lyuk van ott, omlott befelé a föld. Egy bunker volt, még az előző háborúban ásta az édesapja, hogy legyen, ahová a család bemásson a bombák elől. Lázárral kicsit megigazgatták lapáttal, mi hordtunk köveket a megerősítéséhez, s édesapám meghagyogatta, hogy egy időre költözzünk fel az erdőre, Sötétlokra, ott van egy kicsiház, van egy bunker is, ott elleszünk, de ha hirtelen kellene menekülni, itt is elbújhatunk. Az első időkben tehát bujkáltunk. Sokan tettek ugyanígy, felmenekültek az erdőre, kinek hol földje volt. A legtöbben Fekete-rezbe mentek. A templomban is kihirdették, hogy meneküljön, ki merre tud.

Három-négy hétig így éldegéltünk Sötétlokon, egy-egy vadászgép elhaladt felettünk, ilyenkor gyorsan bebújtunk a bunkerbe, ám az egy nagy esőzés alkalmával használhatatlanná vált, maradt a kicsiház. Már-már nyárias idő volt, s a mezei munkával is haladni kellett volna, így édesanyám úgy döntött, hogy hazamegyünk. Éjjel mentünk, reggelre otthon is voltunk, a házunk, igaz, felfordítva, s a három disznónak is hija volt. Az állatainknak, majorságnak a szomszéd, Ágoston bácsi adott enni, a barátnőm, Timár Jutka édesapja, akit nem hívtak be katonának, mert valamiféle nyavalyája volt, s ők az erdőre se menekültek fel. Guszti bácsi is értetlenül állt a helyzet előtt, egy éjjel tűntek el a disznók, ő nem vett észre semmit. A szomszédasszonyok azonban szemfülesebbek voltak, s kezdték édesanyámnak sugdosni a fülébe, hogy Füttyőné, a szembeszomszéd hajtotta ki azokat a kapun egyik éjjel.

No, édesanyám kardos fehérnép volt, az igazságtalanságot nem szerette, harmadnap átment Füttyőékhez, bement az istállóba, nem csinált egyebet, csak a disznóknál a kicsikaput kinyitotta, s a három sertés úgy követte hazafelé, hogy le se tudta volna őket tagadni. De a tolvajok se szóltak egy szót se. Az ilyesmi sajnos gyakran megesett, ha

nem a katonák pakolták ki az üresen hagyott házakat, udvarokat, akkor a falubeliek lopták meg egymást ínség idején.

Hazakerültünk, az otthonmaradás mellett döntöttünk, hozzászoktunk a háborús helyzethez, a katonák jelenlétéhez a faluban, de édesapánk többé nem járt haza.

Egyszer, emlékszem, a kapunk előtt történt, hogy vadászgépek szálltak el a falu felett, s egy német katona egy motorbiciklivel hajtott utánuk, s agresszíven lőtt felfelé a magasba, ám egyik repülő megfordult, s tüzelni kezdett a németre. Az belevetette magát a patakba, annak medre kivédte a lövéseket, de még akkor sem hagyta abba egyik fél sem, még több katona került elő, azt hittük, a szert most le is bombázzák, szaladtunk hátra a kiskertbe, a bunkerbe, amikor egy hatalmas robbanást hallottunk a közelben. Megremegett a bunker, omladozott a föld. Édesanyám azt mondta:

Na, gyermekek, erre ha felelet talál érkezni, mi biza bennégünk.

De, Hála Istennek, épségben elő tudtunk jönni.

Édesanyámmal jártunk a mezőre gyermekekül, kaszáltunk, takarunk, arattunk, ahogy tudtunk. Amikor a gabonát sikerült kévékbe kötni, s kalangyákba raktuk őket, másnap megkértük Guszti bácsit, hogy segítsen hazahordani szekérrel. Igen ám, de ahogy raktuk a kévéket a szekérre, egy vadászgép közeledett, s ejsze azt hitte, hogy katonák vagyunk, s irtózatosan kezdett lőni ránk mindenfelé. Mi édesanyámmal bebújtunk egy kalangya tövébe, ott kezdtük imádkozni a Dicsőséges Rózsafüzért, de Guszti bácsinak nem volt annyi ideje, hogy bebújjon egy kalangya alá, hanem egy fűzfa tövébe húzódott, de az ellenség meglátta a mozgást, s tüzelni kezdett a fűzfára. Alig maradt valami a fából, mire végeztünk az első tizeddel, s elmondtuk, hogy „aki a halálból föltámadott”, de se Guszti bácsinak, se nekünk nem esett semmi bajunk.

Sikerült hazavinni a gabonát, sikerült élni egyik napról a másikra, csakhogy Románia 1944. évi átállása után forгатókönyvszerűen jött a Vörös Hadsereg. Az oroszok úgy jöttek, mintha az árvíz csapott volna át a síneken, utakon. Ahogy vonultak, rengeteg állatot összegyűjtöttek és elhajtottak. Egy katona hozzánk is bejött, hívatlanul bement az istállónkba, s egy pár lovat onnan kivezetett. Édesapánk nem lévén, Lázár volt a férfi a háznál, s szembeállt az oroszossal. Hála a Mindenhátónak, hogy még nem volt annyi éves, hogy leventének hívják, s így

kicsi termetét tekintve, az idegen se hurcolta magával, de azért a fegyverét nekitette Lázár arcának, az arcsontja alá. Édesanyánk nagy sikítózás közepette ugrott a katona lábához, s kezét összekulcsolva hajlongott, mint aki imádkozik, hogy engedje el Lázárt, mert még csak gyerek. A nagy ruszki gúnyosan fintorgott, málenkij rebenok, hangoztatta, s végig nevetett, amíg a két lovat kihajtotta a kapun.

Amikor átvonultak, embereket is vittek magukkal, hadifoglyokat. Édesapám is orosz fogságba került, a GUPVI-ra, hosszan a Glavnoje Upravlenyje Vojennoplennih i Intyernyirovannih-ba, magyarul a Hadi-fogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságra háromezer másik csiki és kovásznai magyar emberrel együtt.

Elhurcolását tekintve csak annyit tudtunk meg utólag, hogy gyalog mentek egészen Románvásárig, az száznegyven kilométer, útközben pedig nagy ló- és marhaistállóknak aludtak. Románban vonatra ültették, és elvitték oroszthonba. Sokakat vittek, Kolozsvárról főként. Másokat Foksányban raktak vagonokra, mint valami árut, homokot, kavicsot.

Édesapámról 1944 októberével minden híradás megszűnt, nem tudtuk, hogy él-e vagy hal.

Miután átvezényelték Ditróba, édesanyánk már érezte, hogy apánk nem fog hazajönni, és minden erejével azon volt, hogy ne érezzük a hiányát. A háborús körülmények ellenére is volt, hogy kosztümben, virágos kosztümben járatott minket, lányokat, Lázár gyakran viselt zsebes inget, no meg kötött mellényt. Anyánknak volt egy sapkája, egy barett, egy külföldi rokonunktól kapta, igazán elegáns hatást keltett benne, bár nem hordta, mert Domokoson nemigen volt szokás az ilyen cicoma, vagy hajadonfővel jártak a leányok, vagy fejkendőben az, aki férjes asszony volt. A selyemharisnyát azért szerette, ami ritka dolog volt, és vasárnaponként fel is vette. A faluban sokan ceruzával rajzoltak a lábukra mintát, hogy az harisnyának tűnjön.

Minden finomságot elkészített, ami otthonról kikerült. Volt sok szárnyas, disznóféle és egy tehenünk, tojás és tej bőven. Nagyon szerettem a frissen felfőtt tejből a tejlevest, ami abból állt, hogy sót és egy kis cukrot tettünk bele és kenyeret aprítottunk hozzá, néha édesanyám reszeltet is készített mellé. Ha egy szomszédfalusi ezt látta volna, azonnal hozzáfűzte volna, hogy sóstejesek vagyunk, mert a domokosiakat sóstejeseknek nevezték. No, de nem a tejleves miatt, hanem amiatt a babona miatt, amit régebb a fejő asszonyok tettek,

amikor valakinek kimérték a tejet, miután az kiszegődte. Az ujjukat belemártották a sóba, utána pedig a tejbe, s ezt azért tették, hogy akinek a kimért tejet adták, nehogy a tehén további tejét elapassza, elvigye irigységből. Talán most is így járnak el, ki tudja. Ettől a kisbabás asszonyok esetében is félték, hogy nehogy a látogató miatt az asszony teje elapadjon, s a gyermeknek ne legyen, mit enni. Ilyenkor a vendég leszakított egy cérnaszálat a ruhájából s azt mondta: „Nem kell se tejetek, se álmotok, se a síró babátok!”

Egyébként nemcsak a domokosiaknak volt és van efféle gúnynevük, a csíkszenttamásiak ma is a szajkók, a jenőfalviak a bicskások, a dánfalviak a karincások, a madarasiak pedig a hagydrea és a ludak népsége. S hogy miért?

Állítólag Dánfalván minden férfiember karincát hord, Jenőfalván pedig bicskát, és azt is szokták nekik mondani, hogy „jenőfalvi kopó, tetűropogtató”, a madarasiak hadarnak, és nem lehet érteni a beszédjüket, innen a „hagydrea”, no meg valamikor mindenki lúdtartó volt náluk, minden reggel összeszedte a libapásztor a ludakat, s azok este, mint a csordából érkező tehének, magabiztos, királyi léptekkel fordultak be otthon a kapun. Madarason nagy hagyománya volt ennek, de hát ők ilyen baromfikedvelők, madarászok voltak mindig, ami a falu rendes nevéből is látszik.

A szenttamásiak gúnynévéhez legenda fűződik. Van a faluban egy Feneketlen-tó, ez a neve, ami azért feneketlen, mert oda az egykori harangozó háza elsüllyedt, helyén keletkezett a kis tó. Legalábbis ezt beszéli a nép. Azért süllyedt el a harangozó házastól együtt, mert korábban ellopta a harangnyelvet, hogy rest létére ne kelljen harangoznia, s mikor tőle azt számon kérték, átkozódni kezdett, hogy nyelje el a föld, ha rátette a kezét. No, így kebelezte be házát a természet, s miatta lettek szajkók a szenttamásiak, mert ugyebár a szajkó (*Garrulus glandarius*) a szarkával (*Pica pica*) együtt a varjűfélék családjába tartozik, s mivel a szarka a köztudatban ragados csőrű madárként van számon tartva, akit vonzanak a fényes tárgyak, így helytelenül, de egy asszociáció révén erre a falura ráragadt a szajkózás.

De visszatérve az édesapám hiányára, a háborús helyzetre, hát, ahogy vége lett a magyar világnak, sorra jöttek az istencsapások.

Már rögtön a legelején ugye az oroszok, s akkor még nem is tudatosult bennünk, hogy apánk is odalesz, aztán jöttek a Maniu-gárdisták

(Voluntarii pentru Ardeal „Iuliu Maniu”). A háborúban még a németekkel szimpatizáló Romániában működött egy úgynevezett Vasgárda, akik magukat Mihály Arkangyal Légiónak nevezték (Legiunea Arhanghelului Mihail), s ezt a szervezetet, ami a zsidókat és a romákat üldözte, na meg persze nyíltan magyarellenes volt, a háború vége felé betiltották, ám követői, fanatikusai nem hagyták abba tevékenységüket. Olteanu Gavril, volt vasgárdista vezetésével létrejött ez a nacionalista félkatona szervezet, a fekete subások.

Brassóból jöttek Csík, majd Gyergyó felé. Sanyargatták a népet, raboltak, gyújtogattak. Rajtunk akarták elverni a port, amiért a második bécsi döntést követően Magyarországhoz csatoltak, s amiért Románia területi veszteségeket szenvedett néhány évre. Járták a házakat, és egyszerűen kirángatták az embereket az utcára, majd föbe lötték. Volt, aki annyira félt, hogy magyarságát megtagadva felírta a kapura „casa românească”, csak be ne menjenek hozzájuk a subások.

Október 7-én belépett hozzánk is egy román ajkú, nem békés szándékkal. Édesapánkról ekkor már nem hallottunk semmit, s csak sejtettük, hogy az idegen viszont tudja, hogy őneki a háborúhoz valami köze van, mert megragadta édesanyám karját, hai cu mine, mondta, aztán elkezdte húzni magával, ki a kapun, s lefelé az úton, úgy, amilyen öltözetben elkapta az udvaron, papucsban. Nem mondta, hogy miért, hova, csak húzta, húzta magával. Igaz, mi hatan mind rákapaszzkodtunk, s húztuk visszafelé sírva. Fogtuk a karját, a lábát, a ruháját, a kötényét. A gárdista csak ment rendíthetetlenül, s mikor fáradni kezdett, hátra kiáltott, hogy ruşine, majd néhány méter megtétele után visszanezett édesanyámra, ahogy jajveszékelt, ordított magyarul, hogy mi lesz a gyerekeivel, mert románul nem tudott, s a katona fellökte a porba, du-te dracului, mondta, és éppen készült lekeverni neki egy pofont, amikor a szomszéd kapuból egy férfi ordított oda:

Hagyja békén azt a szerencsétlen asszonyt!

Guszi bácsi volt az. Szavai hallatán mindannyiunkban meghűlt a vér, még a gárdista is színt váltott. Aztán azért-e, hogy őt félbe szakították, vagy azért, hogy őt egy magyar meg merte szólítani, vagy azért, hogy egyáltalán magyarul beszéltek hozzá, édesanyámat elengedte, de nyomban odalépett a szomszédhoz és a fegyvere végével úgy orrba ütötte, hogy az rögtön összeesett. Csak rúgta a földön, ahol érte, fejét, lábát, gyomrát. Én csak a nagy vértócsára emlékszem, és Guszi bácsi

elváltozott ábrázatára, de azt vésővel se lehetne kiverni az emlékezetéből. A nagy kiabálásra még két csatlósa érkezett a subásnak, elégedett arccal jöttek ki egy-egy kapun, mint akik jól végezték dolgukat, s végig nevettek, ahogy a megvert áldozatra néztek. Karjától fogva felemelték, és elvonszolták a szemünk elől.

A szomszéd kapuból Jutka fekete szemei vádlóan tekintettek énrám. Aznap a Dobos-portán tizenhárom embert vertek agyba-főbe, s tizenegyet másnap lelőttek a Gábor-kertben. Kis híján édesanyám is odalett a vérengzésben. S mégis az enyém, Ambrus Klára anyja megmenekült, de miatta Timár Jutka apját megölték. Tudtam, hogy ez a barátságunk vége.

Szótlatlanul feküdtünk le az incidens után, s hát még másnap hogy elnémultunk, mikor feldördült a tizenegy lövés. Jutka kisírt szemekkel szólított meg a kerítésen keresztül. Arra kért, hogy segítsék este hazalopni édesapja holttestét a Gábor-kertből, mert még a gyilkosok bárhol lehetnek, de nem akarja, hogy Guszti bácsi azon a helyen maradjon örökre. Eltemetnék tisztességesen. Egy kicsit mintha azért hívott volna, hogy megfizessem a szívességet, amit az ő családjuk az enyémetért tett, de én csak bólintottam, ez volt a minimum a történetekért.

Négyen mentünk, amint beesteledett: én és Ida testvérem édesanyánk tudtával, Jutka meg az édesanyja, Margit néni. Jutkának csak két kisebb testvére volt. Beosontunk a Gábor-kertbe, ismertük minden titkos járatát, mert mindezidáig ott bújócskáztunk és ott csürköztünk.

A csürközést vidékenként sokféleképpen játszották. Mi nem úgy játszottuk, hogy választottunk egy csőszet, aki a csüröktől négy-öt lépésre ellenőrizte, hogy ki találta el azt a saját botjával, mint a kuglizásban, csak itt dobás által, nem, hanem mi felcsiki csürköt játszottunk. Ez olyan volt, mint ma a baseball vagy a méta. Először is volt három eszköz hozzá: a csürök, ami egy tizenöt centiméteres, gombolyag fadarab volt, ebből jó sokat vágtunk, hogyha az egyik eltűnik, lehessen kapni elő a másikat. Ez volt tulajdonképpen a labda. Volt a csürökütő, egy hatvan centis, laposabb fadarab, ezzel kellett ütni a csürköt, és még volt egy palló nevezetű fa, ami körülbelül egy méter magas volt, ezt beleszúrtuk a földbe, ez volt a cél, ide kellett eljuttatnia az egyik csapatnak a csürköt, a másiknak ezt kellett megcáfolnia. A pályát V alakban határoztuk meg. Két csapat volt, az egyik csapat kiválasztott egy ütő játékost, a másik csapat tagjai voltak a fogók. Az ütő védte a pallót, innentől próbálta elütni a csürköt a másik irányba, minél

messzebbre. Ha egy fogó kifogta a csürköt, az ütő kiesett. Ha nem tudták kifogni, akkor egy közülük felvette a földről, és megpróbálta visszadobni a palló felé, utána megsaccolta, hogy a pallóhoz viszonyítva hány ütőtávolságra sikerült dobnia. Ha pontosan eltalálta vagy egy ütőtávolságon belül volt a tipp, akkor az ütő ilyen esetben is kiesett, ha a találgatás nem volt ennyire pontos, ennek függvényében számolták a pontokat. Ilyen pontszámok voltak, mint a „hú”, ezt arra használtuk, amikor az ütő nem találta el kezdetben a csürköt, hanem mellé suhintott a levegőben, s akkor az ellenfél kapott egy „hú” pontot. Na, ezt játszottuk, az egyik kedvencünk volt.

Mindenesetre, ami a lényeg, hogy a Gábor-kertben a tizenegy halott közül egy se volt a drága Guszti bácsi, ami egy kis bizalomra adott okot, hogy talán még életben van. Sohasem felejttem el azonban ezt az estét, az egymás mellett fekvő élettelen testeket. Ettől a pillanattól nem féltem soha többé a holtaktól. Azok már nem bántanak senkit.

Jutkával a barátságunk rendeződött, de az apja nem tért haza, hiába várták éveken keresztül. Szegény édesanyám viszont csak örölte magát, csak örölte, Jutka apjáért is, meg a miénkért is, aztán apránként leépült, összeomlott, eltűnt a szeméből a csillogás. Éjt nappallá téve dolgozott, hogy nekünk ne romoljanak az életkörülményeink, de ugye az oroszok a lovainkat elvitték, a gárdisták sok holminkat kipakolták, felgyújtották. Ami mégis megmaradt, azt édesanyánk eladta. Férfiember Lázaron kívül nem volt, édesanyámnak kellett fát beszerezni az erdőről, disznót vágni. Az édesapja bátyja segített néha, aki már idős volt, neki nem kellett bevonulni.

Egyszer hárman: édesanyám, bátyánk és Lázár elmentek fáért, nagy hidegek voltak azon a télen, s hogy meg ne fázzunk, édesanyám a fával nemigen spórolt. Márciusba léptünk ekkor már, s ők elkaptak egy zuhogó esőt. Egy kis csitkóval mentek, ami megmaradt nekünk, az húzta be az oldalon a fát, édesanyám és Lázár pedig hátulról taszították a rakományt, hogy bírja valahogy szerencsétlen ló, amit bátyánk elöl vezetett. Édesanyám ezt követően tüdőgyulladást kapott, amiből tuberkulózis lett. A háború alatt és után nem volt olyan a kezelés, Domokoson addig is csak egy egészségügyi ház volt, kórház nem, házilag, amit tudtunk, megtettünk, mégis Gyümölcsoltó Boldogasszony napján meghalt.

Ahogy mentek az emberek nagymisére, be-bejöttek megnézni a haldokló édesanyámat, s szegény mindenkinek ezt mondta:

Tudom, hogy most meghalok, csak látnám, hogy Lajos is bejött a kapun, s a gyermekeket lesz, kire hagynom.

Akárki jött, minket kitessekelték a házból, hogy ne lássuk, mint hagyja el az élet, hogyan múlik ki, s ne tudjuk őt felsíratni, mert úgy tartották, hogy a haldokló mellett, ha sírnak a hozzátartozók, vagy esetleg ráhull egy könnycsepp is, akkor nem tud elmenni, s onnantól csak szenved, megragad az élet és halál között, se nem él, se nem hal. De mi minden alkalommal visszaosontunk a házba. Aztán, amikor negyedíkszer is kiküldtek, láttuk az udvarról, az ajtó nyitva volt, ahogy a szomszédasszony gyertyával megkerüli, s hallottuk a Miatyánk, majd a Hiszekegy hangfoszlányait, ahogy imádkozzák az asszonyok, akkor halt meg drága édesanyánk. A megkerítést azért csinálták, hogy a távozó lelket átsegítsék a túlvilágra, s a gonosz ne tudja magával ragadni.

Nem engedték, hogy két órán keresztül odamenjünk hozzá, elbúcsúzzunk, mert Kurkó nagyanyánk, a Jágerek-féle, azt mondta, hogy hagyjuk édesanyánkat Isten dolgát elvégezni, addig még hallja, amit mondunk, addig még észnél van, s nehogy visszahozzuk, mert az neki nem jó. Hátramentünk hát a kiskertbe, az almafa szépen rügyezett már, s mi ott sírtunk alatta, összebújva, még Vilma is, pedig olyan kicsike volt még, jóformán azt se tudta, mi történik.

A koporsót kitették a ház elejére, ott ravatalozták fel, felemeltek minket szerre, hogy megcsókoljuk rajta a keresztet. A temetés alatt végig esett az eső, de olyan keservesen, hogy ejsze az ég nem csupán édesanyámat és édesapámat siratta, hanem minket is, testvérekül, hogy árván maradtunk, s most bizony mi lesz velünk, szét fognak választani.

Így is lett. A halotti tor után szétosztottak minket a rokonság között.

Vilma Kedves Péternéékhez került, akik másodrokonok voltak, Idát János bácsiék vitték el, édesapám testvéréék, Lázárt Kurkó nagymama intézte, édesanyánk anyja, majd árvaházba került, engem Etelka néniék vitték el, édesapám felőli nagymamám testvéréék, Magdi és Berta pedig elementek Brassóba szolgálni. Következett a mostohaélet.

Csak azt az otthonról hozott első hét évet sajnáltam örökké, míg még igazán gyerek lehettem, s mind együtt lehettünk, igen, azt az otthonról hozottat. Arra gondoltam vissza életem minden nehézségében.

HADD LÁSSAM, EGÉSZ KÁR-E, AMIT MEGESZEL, VAGY CSAK FÉL?

Amikor édesanyám meghalt, s minket szétosztottak a rokonság között, szegyen, nem szegyen, a testvérei a házból mindent elloptak, ami mozgatható volt. A ruhákat a szekrényből, az abroszokat, még a zsírt és a finomlisztet is a kamrából. Hát ugye nem volt, aki odafigyeljen, szemmel tartsa a javainkat. Kurkó nagyanyánknak ezek is gyermekei voltak, nem idegennek ment, gondolta. Berta és Magdi szolgálni voltak, s mi ehhez még gyermekek voltunk, aztán ugye nem is láttuk, mi történik, csak Lázár, s ő hamarosan árvaházba került, mert ő viszont még többet is látott a kellenél.

Nem sokat mesélt az otlétról, a férfiak nem teregetik ki olyan könnyen a szennyest, édesapánkból sem tudtunk kihúzni egy szót sem, miután hazatért. De azt tudom, hogy rögtön a megérkezése után kopaszra nyírták a többiekkel együtt, hogy jobban hasonlítsanak a fegyencekhez, s úgy is érezzék magukat, no meg persze a tetvek miatt. Egy nagy bazinban lefürösztyötték őket. Huszonheten voltak egy szobában, az ágyaik egymás mellett katonásan, mindenkinek egy-egy vasszekrény. Bár alig volt, mit tartani bennük. Mit is vittek volna itthonról? Később, amikor Ottlik Géza *Iskola a határon* című könyvét olvastam, úgy képzeltem, mintha Lázár egy lett volna közülük. Amiket nem mesélt el, azt odaképzeltam a regényből. Náluk is farkastörvények működtek, a nevelők pedig nem törődtek a felállított hierarchiával, örültek, hogy rend van és fegyelem, sem a kék és zöld foltokkal, amit az elszenvedők igyekeztek takargatni. Volt, hogy az éjszaka közepén kiverték az ágyból a nagyobbak, hogy azonnal induljon vízért, vagy felkapták mély álmából egy nagy pofonnal, hogy gyorsan állítsa fel a nagyobb gyerek csizmáját, mert az egyik lábbeli eldőlt. Máskor csak nagy kacagva megnyalták a villáját az étkezésnél, mert tudták, hogy utalós, s akkor inkább nem is eszik.

Minden reggelt énekléssel kezdtek. Hatkor szólt a riasztó, öltöztek, és szaladtak az épület elé. Bár akkor még a „Desteaptă-te, române!” nem a himnusza volt Romániának, majd csak később, a kommunista Trikolór után vált azzá, de közkedvelt volt, és a második világháború után bizony szívesen énekelték. Szóval Lázár még sokáig dudorászta, de egyebet is, az „Alunelu, alunelu, hai la joc, să ne fie, să ne fie cu noroc” sorokra még én is emlékszem, és az Elvesztettem zsebkendőmet

dalocskát is inkább románul szerette énekelni, ejsze az ilyen gyerekkori dolgok valahogy úgy beleivódnak az emberbe.

Ami a körülményeket illeti, az ablakokon besüvített a szél, így gyakran a rongyszőnyegeket szedték fel a földről, és a törölközőiket tömködték a duplaablakok közé, hogy meg ne fagyjanak. A teának, elmondása szerint, lábszaga volt, minden reggel azt itták, s hogy le ne romoljanak, mindig jól belakmározta céklából, azt minden ebéd mellé adták. Itthon rá se tudott nézni a piros növényre, sem salátában, sem levesben, sem savanyúsággként.

Nekem különösebben nem volt rossz életem. Ida és Vilma se panaszkodtak erről az időszakról, amiért később Lázár kicsit irigy is volt ránk, gyakran dörgölte az orrunk alá, hogy nekünk könnyebb volt. Egy faluban voltunk, és tudtunk találkozni, leginkább Idával az iskolában. Bár emlékszem, hogy egyszer sült almát hozott nekünk, nekem és Vilmának, kemencében sütötték előtte való nap, az olyan finom volt, de utána úgy kikapott, panaszkolta keservesen, hogy elverték otthon, amiért az almából kilopott s elosztogatta.

Egy őszi napon lehetett, mert emlékszem, hogy Bertalan napját már elhagytuk, belépett Etelka néni az ajtón, és egy papírt szorongatott a kezében. Egy levelezőlap volt. Csupa orosz betű, majd lenne CCCP, Arhangelszk, 211, és románul írta a címzettet: Ambrus Marcella, Sîndominic, Cseralja, 827, expeditor: Ambrus Lajos. Ez állt benne:

„Kedves Feleségem!

Biztos vagyok benne, hogy aggódtak értem. Tudatom, hogy életben és, hála Istennek, jó egészségben vagyok. Remélem, hogy hamarosan látom magukat, de addig is, írjon valamit, kedves Marcellám, és vigyázzon gyermekeinkre! Ölelem szeretettel, a maga egyetlen Lajosa.”

Ekkor tudtuk meg, hogy édesapánk életben van, tehát nem vagyunk teljesen árvák, de szegény nem tudhatta, hogy édesanyánk viszont hátrahagyott bennünket.

Innentől kezdve jobb kedvvel mentem iskolába, eszembe jutott az a májusi nap, amikor az édesanyákat ünnepeltük, 1941-re már hivatalos iskolai ünnepéllé vált az anyák napja, s én nem tudtam, hogy Etelka néniire vagy Kurkó nagymamára kell-e gondolni akkor, amikor azt szavaltam „Köszönöm, Istenem, az édesanyámat! Amíg ő véd engem, nem ér semmi bánat!” Hát kire gondoltam volna? A tanítónőnknek mondtam, hogy nekem nincsen édesanyám, s azt válaszolta, hogy nem

baj, azért ezt el kell szavalni. De így már minden más volt, édesapámra gondolhattam mostantól, ha valakiért hálát akartam adni, s reméltem, hogy viszontláthatom még valaha. Timár Jutka is reményt kapott, hogy talán az ő apja is írni fog, s folyton kérdezgetett, hogy kaptunk-e levelet, hogy nincs-e megemlítve a jó Guszti bácsi. De Timár Ágoston neve örök hallgatásba merült.

1947-ben, amikor először meghallottuk, hogy a vonat orosz hadifoglyokat fog hozni, én, Ida és Vilma kézen fogva mentünk le az állomásra, édesapánkat vártuk, de a leszállók között nem volt ott. 47 és 48-ban többször is hozott a vonat foglyokat, s mi minden alkalommal kézen fogva vártuk őt, velünk jöttek Jutkáék is, de egyre jobban fáj, ahogy láttuk az ölelkező, síró népeket. Láttuk a cseraljai cipész Gyuri bácsit, a szedlocai Boros Pityu bácsit, Bodó Imrét, a Füttyösék-félet a Mártonok utcájából, s még Török Ignác bácsit is Sárosútról, pedig neki már temetési szertartást is tartottak, s a felesége rég férjhez ment Felszegre. Csak azt nem láttuk, akire a szívünk olyan nagyon vágyott, hogy lássunk, de mire a reményt elvesztettük volna, újabb levél érkezett Arhangelszkből:

„Kedves Marcellám!

Csak reménykedni tudok, hogy jól van, első levelemre nem érkezett válasz, ami engem mélyen elszomorít. Írjon valamit, bármit. Hogy vannak a gyermekek? Adná az Ég, hogy már lássam őket!

Szeretettel, Lajos.”

Amikor édesapám hazajött, mintha egy szombati nap lett volna, jöttünk az erdőről, engem is vittek szekérrel, bementünk a Rét utcán, bevittek János bácsiékhoz, ott volt a cséplőgép az udvaron, mentünk egyenesen be a házba. Ott volt ugye Ida, mert ő ott lakott, a faluból Áron bácsi is ott volt, édesanyánk öccse, akivel édesapám majdnem testvéri viszonyban volt, és a felesége, aki Márton Áron püspökkel testvér volt, s velünk egyszerre érkezett meg Vilma Kedves Péternéékkel. Édesapánk a padon ült, János bácsi felesége, ángyi csinálta a laskát, édesapám odanézett ránk, s vissza, s beszélgettek tovább.

Te, ezek a leánykák olyanok, mint az enyéme, Klára és Vilma – nézett ismét ránk édesapánk.

Hát ezek azok – mondta ángyi.

Megfogott minket, a karjaiba vett, megölelt, Ida is odajött, s úgy sírtunk négyen összeölelkezve.

Hazavitt, haza Cseraljára. Összeszedett mindannyiunkat. Minket, hármunkat, pedig Vilmát Kedves Péternéék örökbe akarták fogadni, de nem adta oda nekik, s Lázárt az árvaházból, Berta és Magdi pedig hazajöttek Brassóból a hír hallatán. A házunkból a lakót elkergette, merthogy közben édesanyánk egyik testvére be volt oda költözve.

De a boldogságunk nem tartott sokáig. Édesapánkra nemigen lehetett ráismerni hazatérte után. Mintha nem ugyanaz az ember jött volna haza. Majdnem mindennap eljárt a keze felettünk, azelőtt sose fenyített, sose vert meg. S ami a legrosszabb végzetet hozta ránk, Vízkereszt napján úrjanősült. A sorsunk olyan lett, mint a mostohaanyánk. Nem hiába tartja a mondás: ritka, mint a jó mostoha. Édesapánk ott kezdett dolgozni egyik rokonánál, Ambrus Jóska bácsinál napszámra, s ő szerezte neki a feleséget, aki tizenhat évvel volt fiatalabb nála, édesapám 42 éves volt ekkor.

Ejsze olyan meggondolásból nősült, hogy legyen, aki a hat gyermeket rendezze. De a mostohánknak gyermek nem kellett, azt nézte, van-e valami haszna belőlünk, s csak akkor kaptunk enni is, ha hasznára voltunk, máskor dugta az ételt elölünk. Úgy képzeltem örökké, mint a mesében a gonosz mostohát, amikor megkérdezi: „Hadd lássam, egész kár-e, amit megeszel, vagy csak fél?”

Kicsidenként mindenikünket elűzte a háztól, mentünk, ahová tudtunk. Magdi és Berta visszamentek szolgálni. Mi, kisebbek voltunk Gál-kúton a tehennel, édesapám a faluból még mások teheneit is elvállalta, s voltak még juhok is, ott kellett hálógassunk, amikor nem volt iskola. Pont úgy képzeltem magunkat utólag, mint Ábelt Tamási regényéből. Az erdőn voltunk hagyva, s boldoguljunk, ahogy tudunk, csak nekünk még rendes ház se volt a fejünk felett, hanem csak egy kaliba.

Ott lenn az aljban volt egy istálló ház, ott hálógtattak az erdésznek a fiáék, Bodó Géza Kicsi Imrével, s ez a két gyermek minket vártak esténként, hogy amikor a teheneket hajtjuk, jövünk visszafelé, verjenek meg. Mi úgy féltünk, hogy inkább az erdő között jöttünk vissza, jobban féltünk tőlük, mint a vadaktól.

Emlékszem, hogy egy este, volt egy fiatal borjadzó tehenünk, s az úgy elkóborolt, nem kaptuk meg sehol, már az esztenán a juhok be voltak terelve a kosárba, s minden állat a helyén, s azt a tehenet hajnalig kerestük az erdő között, míg megkerült. Azért a nagyobb feketeségeknél megtorpantunk, hogy nem medve-e.

Kellett fejni is azokat a teheneket. Volt egy tehenünk, Virág volt a neve, soha el nem felejttem, az úgy rúgott, hogy hurokba kellett léptetni, odakötni a kosárhoz, csak úgy tudtuk megfejni minden egyes nap. Jaj, édes Istenem, mik voltak! Olyan is volt, hogy a nagy báránybögésre egy farkas beszökött a kerten, szerencsére jó kutyánk volt, egy muszkakutyá, nem hagyott cserben, s a vadat elűzte. De biza nem féltettek otthon minket senkitől, semmitől, akármilyen történhetett volna. Nem törődtek.

Én elvégeztem a hét osztályt, Lázár is, Ida és Vilma négyet. Bár épp akkor vezették be a kötelező hét osztályt, amikor én hatodikos voltam, 1948-ban volt a tanügyi reform, ami ezt elrendelte, mégis otthon a kisebbeknek már nem engedték, hogy még annyi ideig tartassák magukat. Dolgozni kellett, s a magunkét megkeresni.

Ha mégis otthon voltunk, miénk volt a házimunka. Mikor a heti mosást végeztük, éjjel három órakor is felkeltünk, hogy estig tudjuk befejezni. Máskor kellett dagasztani, akkor tanultam meg azt is, öt kenyeret dagasztottunk általában, s vetettük be a kemencébe, mi leánykák. Lázár inaskodott.

Mostohánkat leginkább az idegesítette, ha Magdi és Berta hazajöttek. Őket különösen marta otthonról. Berta látnok volt, legalábbis ezt mondták, jártak hozzá a papok és más emberek is a faluból, ez nem tetszett a háziasszonyunknak. Volt neki valami betegsége, ami édesanyánk halála után lett, rohamai voltak, megmeredt és rázkódott az egész teste. Különbben nekem is volt ez a betegségem, egyszer zongoravizsgán, mivelhogy még a jó világban, míg édesapám megkapta volna a behívóját, jártam zongorázni is, Kiss Erzszi néni, az oktató megijesztett, hogy így meg úgy lesz a vizsgán, s azután lettem beteg. Berta viszont azt mondta, hogy neki ilyenkor jelenései vannak, látja Szűz Máriát, és neki mond valamiket.

Egyszer egy misén elfogta a roham, kiment az oltárhoz, s az oltári-szentséget kivette a helyéről. A pap nem tudta kivenni a kezéből. Újra meg kellett szenteljük az ostyákat. Akkor ugye mi szégyelltük, hogy ilyen történt a családban, aztán Berta többet nem járt misére. Olyanokat csinált, hogy húsvét előtt a nagyböjtben napokra kiment az erdőre tiszta egyedül, elvonult, mint ahogy Jézus tette a pusztában, vagy máskor elrejtett. Ez azt jelentette, hogy ilyenkor három napig aludt egyfolytában, s állítása szerint beszélgetett a holtakkal, látta édesanyánkat is. Álmában imádságokat mondott, olyat is, ami nem volt az

imakönyvben, hanem csak úgy magától, hogy Jézus segítse bírni az ő keresztyét, s ilyeneket. Egyszer egy ilyen elrejtés után, amikor felébredt, mint egy hazaérkező, úgy köszöntötte az otthoniakat: az Isten adjon szerencsés hónapot, szerencsés hónapban szerencsés napot, szerencsés napban szerencsés órát! S ezzel fel volt ébredve.

De nem csupán álmában beszélt furcsaságokat, hanem ébren is, egyszer azt merete mondani, hogy bűdös Sztálin, s valaki feljelentette, jött a szekus kocsi, fogták meg, tették be, vitték el, jól megverték. Egy hétig nem tudott az ágyból felkelni. És nemegyszer vitték el, mert még mondott ilyeneket, hogy vége lesz a kommunista világnak, s pedig ilyen nem szabadott mondani, még csak akkor kezdődött igazán, még Ceaușescu nem is volt hatalmi pozícióban, de a cenzúra, az bizony működött. 49-ben kezdődött ugye országosan a kollektivizálás is, és ekkor volt, Istenem, amikor kezdődött, hogy hány arisztokrata családot kiköltöztettek a március 3-áról 4-ére virradó egy éjszaka alatt. Felpakolták őket teherautókra, és elvitték, nincstelenné tették, kastélyaik az állam tulajdonává váltak, és csak a közelmúltban kapták vissza azokat. Én ennek az időszaknak mind szemtanúja, elszenvédője voltam, bár a kollektivizálás nálunk majd csak tíz évvel később teljesedett ki. Jártam az új világban Maroshévízen az Urmánczy-kastélyban és a Kemény-kastélyban is Marosvécsen. Az előbbiben szülészet, az utóbbiban elme-egyházintézet működött. Falaik beitták az emberi gyötrődést és a beteg testnedvek szagait, tán sosem lesznek képesek levetközni azokat. Pedig azok a falak között valamikor még a Helikon-közösség ült, Dsida Jenő, Kós Károly, Uram, Megváltóm, felsorolni is sok lenne a nagy neveket, s hogy mivé tudta tenni ezt az épületet egy buta ideológia!

Na de visszatérve Berta nővéremre, olyan is volt, hogy ő előre megmondta nekünk, hogy el fogják vinni, s az ő szája be fog záródni, s azt is megmondta, hogy mikor, milyen napszakban fog kinyílni a szája, hogy olyankor gyorsan adjunk neki enni, inni. Soha nem tudtak kiszedni belőle semmit, bár nagyon szúrta sok embernek a szemét, akik ugye a kommunizmus eszméivel szimpatizáltak, egyrészt azért, mert a vallást hirdette, másrészt azért, mert jártak hozzá emberek, és így befolyással bírt. Aztán 54-ben, egy este úgy eltűnt, hogy többé nem hallottunk felőle. Nem tudtuk, mi lelte, hova lett. Mostohánk szerint csak úgy kiment a házból, mert valaki kiszólította, és ellett. Én ekkor Mojnesten dolgoztam már, nem láttam, Ida és Vilma szolgáltni voltak

éppen, Lázár is munkába állt egy gyárban, Magdi pedig férjnél volt, gyermeket nevelt, bár szegény nem akart férjhez menni, de mostohánk kényszerítette, s még azt is megmondta, kihez menjen. Hiába mondta Magdi, hogy nem szereti azt a legényt, mostohánknak csak annyi volt a válasza: „majd megszereted”.

Ami Berta eltűnését illeti, volt, aki azt mondta, hogy szent asszony volt, mások pedig nem Istentől valónak tartották a kegyelmét, és azt mondták, a gonosz vitte magával, megint mások azt mondták, hogy a Duna-csatornához vitték vagy úgy megverték, hogy abba halt bele valahol. A körülmények soha nem derültek ki, s nem ő volt az egyedüli a faluból, aki csak úgy eltűnt, a család hiába is kutatta, hiába kereste. Berta nem volt férjnél.

No de a mostohaélet. Miután újránősült édesapánk, egyre inkább odaalakult az új feleséghez. Nem hiába tartja a mondás: ördöghöz mentél, ördöggé válsz.

A mostohánknak volt egy leánya, Irma, akit úgy hozott magával férjhez. Édesapánkkal az volt az egyezségük, hogy egymás gyermekére kezét nem emelnek. De biza, ha Irma felbosszantotta apánkat, minket azért még megvert helyette, hol egyikünket, hol másikunkat. Olyan volt egyszer, hogy gyermekekül a kicsi almafa első termését leszedtük, megettük, s minket Idával jól megvert édesapám, Irmát persze nem, pedig ő is velünk volt. Egyszer azért kaptam egy verést, mert Irmát hazakísérte egy fiú a faluból, egy szedlokai, s én bementem a kapun belül, hogy ott mégse hallgatózzak közöttük, ők kint maradtak a padon, ezt édesapám látta az ablakból, s mikor a házba beléptem, úgy arcon csapott, hogy az orrom vére azonnal megindult. Ugye az udvarlásnak megvoltak a maga szabályai, nem lehetett csak úgy hazakísértetni magunkat anélkül, hogy a falu a szájára ne vegyen.

Na de nem csak Irma volt az, aki miatt megvert minket, mindenféle okból megtette, mondom, már nem az az ember volt, mint akit az oroszok elvittek 44-ben. Egyszer azért is, mert Kurkó nagyanánkhoz át akartunk menni, ő pedig haragudott az öregasszonyra, amiért édesanyám testvérei a sok holmit a házból ellopták, s ő engedte. Apánk, mikor nem járt munkába, a pincében fazekakat csinált, bádogos műhelyt alakított ki magának, s éppen jött fel onnan, amikor meglátta, hogy készülődünk valahova. Mikor megtudta, hogy hova, Vilmát s

engem úgy megvert, hogy mindketten belepisiltünk. A fájdalomtól-e vagy a félelemtől, már nem tudom.

Így visszagondolva, akkor soknak tűnt, de nem volt hosszú ez az időszak sem. Édesapám a fogságban olyan tüdőbajt kapott, amiből végül is nem gyógyult ki, s a betegség idővel magával ragadta. A halálos ágyától mostohánkat elkergette, akkor jött rá ő is, hogy új házasságával családunk végleg vakvágányra került. Végül is csak árvák maradtunk idejekorán, csak most valahogy könnyebb volt elviselni, mint mikor édesanyánk meghalt. Édesapánkat is már egyszer elvesztettük, s igazán nem is kaptuk őt vissza soha. A régi énjéből egy orosz csajka maradt meg, amihez sose engedte, hogy nyúljunk, benne két elrejtett levéllel édesanyánknak címezve.

Némiképp magyarázatot adtak a levelek arra, hogy miért bánt velünk úgy, ahogy. Azt is megértettük, hogy miért állt fel azonnal az asztaltól, mikor valamelyikünk a fogságról kérdezte. Ezekről ő nem tudott beszélni, és nem is szabadott neki. Csak ezután vált világossá, hogy miért tartotta szemmel őt a Securitate. A hallgatásáért.

De most már mindegy is volt, maradt nekünk a mostohaanyánk, úgyhogy ki-ki igyekezett a maga saját útján elindulni.

Halmok, 2021

Gerzsenyi Gabriella
AMIKOR KICSI VOLTAM
(Bevásárlás)

A mikor kicsi voltam, szerettem elkísérni a felnőtteket vásárolni. Vásárolni leggyakrabban nagymama járt, a Vérke-partra, a városba, vagy a piacra. Télen nagymama a vastag cipőjét a gangon húzta fel. Öregesnek tűnt a régimódi kabátban és kendőben, pedig csak az ötvenes évei közepén járt. Igyekezett fürgén mozogni, mert mindennap rengeteg volt a dolga. Néha panaszkodott a visszerekre a lábszárán, meg a tyúkszemekre a lábujjain. A tyúkszemeit egy lavórban volt szokása áztatni. Ha megpuhultak a sárgás színű, kerek bőrkeményedések, kicsi ollóval levagdosta a tetejüket. Borzongva szemléltem, ahogy a saját húsát vágta, de megnyugtató: az már elhalt, nem is érzi egyáltalán. Mikor végre én is felöltöztem, elindultunk. A Vérke-parti kis bolt volt a leggyakoribb célpontja a napi bevásárlásoknak, onnan cipeltük haza a tejet, kenyeret. Pesten a rokonoknál láttam egyszer zacskós tejet, azt biztos sokkal könnyebb volt hazavinni.

A legjobb volt, amikor nagymama tejszín is vett. Abból otthon töltött nekem meg az unokatestvéremnek, Sárinak, de csak egy kis pohárral, mert a tejszín nagyon drága multság volt. A szatyorból már lehetett tudni, van-e tejszín: a tej kupakja világoskék volt, a tejszíné viszont rózsaszín. Ha láttuk a rózsaszínt, ujjongva szaladtunk pohárért. Amikor együtt voltunk a boltban, ki lehetett könyörögni egy csomag mézes pusedlit vagy egy darab halvát. Esetleg marmaládét, amit a tubusból nyomtunk egyenest a szánkba. Olykor még ostyát is, kakaókrémmel töltve, habár ez kevésbé volt finom, mint amit hébe-hóba Kassáról kaptunk. A susit a Kalászban vettük; az nem édes, kukoricából készült kis pálcikák. Oroszul úgy hívták: *kukurúznöje pálocski*. Nem emlékszem, miért kereszteltük el susinak.

A kenyeret nem mindig a Vérke-parti boltban vásároltuk, mert néha ott elfogyott, mire bejutottunk. Autóról is árultak itt-ott a városban, igaz, nagymama azt mondta rá, hogy az csak *baton*, vagyis barna kockakenyér. Időnként keresztapám hozott szerb kenyeret, annak aztán

az egész család örült, ropogós volt a héja és lyukacsos a belseje. A szüleim gyalog jártak dolgozni a városba, így a hazaúton mindig észrevették, ha lehetett valahol finomságot kapni. Apa újságolta elsőnek, hogy van plombír a cukrászdával szemközti sarkon. Egy mozgó kocsiból árulták, tejszínre volt. Mintha tejszín lett volna megfagyasztva és pálcikára tűzve. Rengeteget meg tudtam volna enni belőle. Annál csak az a fagyú tűnt finomabbnak, amit a mozi utcájában lehetett kapni, a fagyalatozóban. Igaz, nem volt olyan finom tejszínre, de nagyon szép csúcsosra formázták az alakját. Egy gépből nyomták ki mély tányérkába, és csorgattak rá szirupot, vagy megszórták a tetejét diódarabkákkal. A négyes iskolával szemközt is hasonlót árultak.

A Kalásztól csak egy ugrás volt az *Unyivermág*, ahová nagy ritkán juthattam el. Ott nem csupán élelmiszert találhattunk, de ruhaneműt, írószert, illatszert és sok más csecsebecsét is. Nagymama hosszan elcsevegett a Gizi nevű eladóval, főleg magyarul, de keverve bele orosz szavakat is. Nagymama azt mondta, hogy Gizi néni zsidó, és ki fog vándorolni Amerikába, ahogy a Braun Magdáék is tették, akik régebben a mi utcánkban laktak. Nem tudtam, hol van Amerika, nemigen láttam messzebb Magyarországnál. Ha valaki *magyarból* tért haza, már másnap felmerült a nem egyszerűen és nem mindig diplomatikusan megválaszolható kérdés: „Mit hoztál nekem?”. Nők között különösen a sötétkék alapon fehér felíratos Nivea krémnek volt nagy keletje, de előszeretettel fogadták az Amo szappanokat is. Ez utóbbiakat gyakorta rendeltetésüktől eltérően, ruhásszekrények illatosítására használtuk mi magunk is. Hosszú évekig őriztettem a szekrényem mélyén egy kissé áttetsző, opálos zöld színű, zöldalmaillatú szappant. Eleinte beértem azzal, hogy áhítattal simogattam, szagolgattam, később azonban, amikor erős illatából veszíteni kezdett, meg is nyalintottam. Csalódva vettem tudomásul, a szappan ízének a világon semmi köze nincs a kellemes almaillathoz. A legkedvesebb, magyarból hozott holmik számomra mégsem illatszerek, hanem a joghurthab, a túrókrém és a négercsók voltak. Joghurthabból az epres és a citromos. Túrókrémből az, amelyiknek málnalekvár volt az alján.

A játékboltot oroszul Gyetszkij Mirnek hívták. Néha, amikor a játékok elfogytak, öntudatosan telerakták a polcokat posztócsizmákkal; véletlenül se látszódjon az áruhiány. Egyik pesti utunk előtt meglepetést akartam szerezni a szüleimnek, és vettem egy földgömböt. Egy igazi

nagyot, amin az egész világ rajta van. A magyarországi utazásokra anyám mindig beszerzett otthon különféle ajándékokat: lepedőt, asztalterítőt, kávékészletet, szamovárt. Legyen mivel megköszönni a rokonoknak, hogy vendégül láttak, vagy az orvosnak, hogy megoperált. Fel kellett kutatni, milyen portékák kaphatók Kárpátalján, aminek egy magyarországi magyar örvideni tud. Avagy, amiről anyám kellő alappal úgy vélheti, azzal a magyarországi magyarnak örömet szerezhet. Valami helyi jellegzetesség, különlegesség. Mi odaát már-már kényszeresen azt hittük mindig, a szamovár minden ajándékok elképzelhető legjobbika. Ki ne szökdécselne a boldogságtól, ha ily kivételes teakészítő alkalmatossággal gazdagodhat a háztartása!

Sokat készültem ennek a titkos tervnek a végrehajtására, vártam a megfelelő alkalmat, amikor ellanhatok a városba. Addig még sosem voltam egyedül, és emiatt különösen izgultam. Nem mintha nem tudtam volna az utat, életem majdnem kilenc éve alatt ezerszer megtettem valamelyik felnőttel. Az iskola után következett a pékség (de finom volt az ottani kifli!), szemben vele az ukrán iskola, a kanyarban pedig a katolikus templom. Kicsit odébb a Páva. Szerettek madárnevet adni az éttermeknek. Volt a Páván kívül Pacsirta és Fácán is, azok felé is sokat jártunk, biciklivel vagy szánkóval. A Vérke-hídon átérve rögtön ott volt a cukrászda a sarkon, aztán már csak a korzó maradt. Annak az elejéről látszott a református templom tornya, meg a nagy Lenin-szobor a színház előtt. A játékbolt előtt el kellett haladnom, anélkül, hogy bementem volna. Azért a kirakatát megnéztem jó hosszan: zöld műanyag tankok sorakoztak az egyik polcon, mellettük meg egy dobozban orvosi készlet, csipesz, injekciós fecskendő.

A földgömböt a papír-írószer boltban árulták, a játékbolt és a gyár között. A pénztáros néni nem is csodálkozott, hogy egy gyerek egyedül vásárol. A saját félretett pénzemből költöttem rá, nagyon drága volt, tizenhárom rubel. Az előző születésnapomra kapott piros tízest kiegészítettem három fém rubellel. A piros tízes nagy pénznek számított. Így mondták nagymamáék: nagy pénz. Hazafelé nagyon elfáradtam, cipeltem a hatalmas dobozt, egyre nehezebb lett valahogy, és az út sokkal hosszabbnak tűnt, mint odafelé. Sajnos anyámék nem örültek, és vissza kellett vinni.

Vágytam én is egy olyan földgömbre, de be kellett érnem egy kis atlással, amiben a világ összes akkori országa benne volt. Nagyapával

az adatokat kiírtuk együtt egy füzetbe. Vagyis, én írtam, ő meg nézte és ellenőrizte. Főváros, lakosok száma, területe, pár fontosabb nagyváros. A számadatokat azóta elfelejtettem, de a legtöbb fővárosra emlékszem ma is, csakúgy, mint az országok elhelyezkedésére.

A piacra nagypapa is ment néha, biciklivel, amikor nagymamának kellett segíteni, hazaszállítani a sok megvásárolt zöldséget meg gyümölcsöt, mert elég messze volt tőlünk a piac. Bánatosan vettem tudomásul, hogy ilyenkor nem foglalhatom el a kis ülést, épp elég nehéz lesz a bicikli a kormányára felakasztott és a csomagtartójára felerősített szatyrok súlya alatt. Ünnepek előtt mindkét nagybiciklit elvitték, azokat jól megrakták, hogy csak tolni lehetett, így jöttek haza ketten. Egyszer egyszer voltam én is nagymamával a piacon, de nem találtam nagyon érdekesnek, nagymama mindig azt kérdezte az árus néniktől: „hogya-krumpli?” vagy „hogyparadicsom?”, mire megmondták az árát, de nem értettem, ha az árára kíváncsi, akkor miért nem azt kérdezi, hogy mennyibe kerül, miért a termény hogyléte felől érdeklődik. A sok kirakott zöldség meg gyümölcs sem volt számomra különleges látvány, hiszen otthon is termett rengeteg a kertben, alig győztük enni. Ribizlivel, sóskával, néha eperrel és málnával is könnyedén kiszolgáltam magam, a meggyet, barackot, szilvát, körtét nagypapa szedte létráról, vagy a hosszúnyelű szedővel.

A beszerzésekben nagymamának segítségére volt a húga, Rózsi néném, aki az összeköttetései révén olyankor is húshoz tudott jutni, amikor nagymama önerőből nem tudott volna. *Aszorti csokit* is leginkább tőle remélhattünk, ami az akkor létező legfinomabb, válogatott csokoládét jelentette. Rózsi néném könyvelőként dolgozott a Közétkeztetési Vállalatnál (*Kombinát Obsesztvennovo Pitányija*), szoros kapcsolatot ápolt a vállalat központi raktárával (*Báza*); itt vételeztek a bennfentesek ezt-azt, amit aztán ki-ki hazahordott a családnak. (A maga módján persze nagymamának is voltak összeköttetései: jószomszédi viszony, esetleg ifjúkori barátság révén a Vérke-parti boltban olykor kapott *pult alól* finomságokat.)

Jó pár éve a fiamnak egy ultramodern földgömböt vettünk a születésnapjára. Elektronikus 'tollal' lehet rábökní egy-egy országra vagy városra, számtalan adatot megmond hangosan, eljátssza a himnuszokat is. Sőt, lehet vele versenyezni, ki tud adott idő alatt több földrészt, országot, vagy várost megtalálni. Valahogy mégis idegenkedem tőle.

Borsószik a hátam a monoton gépi hangtól. Dühítő, ha valamiféle elektronikai zárlat nyomán nem érzékeli, hová bökkünk. Pedig internetről le lehet tölteni hozzá a frissítéseket is. Igazán semmi nem hiányzik róla, belőle. Semmi nem hiányzik. Azt viszont nem állítanám, hogy *senki* nem hiányzik belőle, mellőle. Hiányzik mellőle a nagypapa.

Egy alkalommal, családanyaként, a heti nagybevásárlás testet-lelket megterhelő feladatát végeztem az egyik hipermarketben. Elmerengtem kicsit, visszarévedtem a Vérke-partra, tán még nagymama kezét is fogtam gondolatban. Egyszer csak rezegni kezdett a táskám. Kábán néztem az előttem tornyosuló kakaós csigákra és túrós batyukra. A telefon most már nemcsak rezgett, hanem hangosan csengett is. Nagymama elengedte a kezem, és lassan elindult. Mire a polc végéhez ért, ahol a finomított lisztből készült, előre felszeletelt, műanyagba csomagolt kenyerek sorjázta, könnyű fátyollá változott rajta az otthonkára felkapott télikabát. Prémes cipőbe bújtatott lábai kissé megemelkedtek a földtől, és ő tovalebegett. Inteni akartam utána, felemeltem a kezem. Ujjaim egy végeláthatatlanul hosszú bevásárlólistát tartottak. Álltam kedvetlenül, sokáig. Aztán elindultam az illatszerrészlegre, hogy kiválasszam: hajtápláló sampont vegyek-e agave kivonattal, vagy inkább a haj fényét növelő dióolajkoncentrátummal dúsított terméket, esetleg a zsíros hajtőre és száraz hajvégekre ajánlott, tetszetős flakonba töltött kencét, amihez ezúttal ajándék balzsam is járt.

Mosolyogva vitték el az angyalok, 2021

Szente B. Levente
HÁROM MAJOMHOZ

gyönyörű volt abban a délutáni napsütésben
ahogy a szellő játszott hajtincseivel
így hajával sokat babrált
cipőjének orra hegyét is nézte
és akadozva szinte suttogva beszélt valami pillangórajról
szerinte ezek épp a gyomrában vannak
és ez igenis biológia nem pusztá kémia
aztán ha nem hiszem csak tegyem kezem a mellkasára
a Horn-foki hullámok tehetnek csak ilyet gondoltam
régii kalandregényekben olvastam már erről
az embernek jobb vigyázni
minden eshetőségre felkészülni
mert valami közeleg ez egyszer biztos voltam benne
magam sem tudtam miféle erők úznak tán gúnyt belőlem
mitől gyorsul légzésem
egész vérkeringésem a fülemben harsogott
testem forró lett mint a pompeji láva a Vezúv kitörésekor
pontosan akkor amikor kezem megfogta
a többi álomszerű volt
testetlen lebegtem – és azon kérdésére
merre találja a Három majomhoz címzett kocsmát
már csak bódultan kába vigyorral szájam szegletében intettem
hisz véletlenül fedeztem fel majd mutattam meg éppen előtte állunk
köszönetképpen csókja leheletfinoman foszlott szét arcom előtt
a kocsmá cégéren odafönt alig fejnyi magasan három majom vigyorgott
a harmadik majom fölöttébb ismerősnek tűnt
így közelebb kellett lépjek hogy a cégtáblába illesztett tükörben
két bohókás majom között aztán megláthassam magam

Somorjai Réka

FIÚHANGOK

1

Felszarvazottak akasztanak gitárt a nyakukba.
Lesik a tábortüzek eljövételét, ők a meleghez
csak késve értek hozzá, most láng gyúlik
szemükben, felgyújtják a kertet.
Ne tüzeskedj, mert bepisílsz, áll nagyapám a tűznél,
áll benne a hólyaghatalom. Istenem,
micsoda gonosztevők kötöznek a szükség karóihoz,
amik alatt morajlik a test. A fák lombjában felakad
a pernye, az igyekezet gyorsuló pattogása.
A kert lángol, és nem a pusztulás, a kongó tárnák
hoznak megkönnyebbülést.

2

A lombhullatókban látom, a hóhatáron.
Szemében vakufény villan, az izgalom
kiugrasztja a bokorból, halhatatlanná teszi.
Pollen does not harm the street, mondja,
és megcsikordulnak fogai, ahogy az autókerekek.
Bal bokájára részlegesen sántít. Hogy jobban terheli,
csak a pózt követő percek tudatják velem.
Havasalföldön túl nem látta gép soha,
eltakarták a hegyek, Olténia meredek
hullámai, a fotó kiégett sarkán
jól látszik, nem erre tart, a nézés iránya
esetleges, a legkisebb zajra is összerezzen.
Az utcakép vele egészen szerethető.

3

Apám a kert mohaszagát tömködi zsebembe.
Hogy maradásra bírjon, árnyékot tart a fénybe,
ameddig a röntgen, mutatja (az orvos szavaival),

odáig látnak el, és forgatja a fényben szerveit.
Ekkoriban fogadom el, hogy nadrágot hordok
és sűrű hideget szememben, kupakokat gyűjtök,
idegenek meztelen képeit az ágy alatt,
akiknek mosolyában furcsa, szerethető hazugság van.
Jelenlétükről a költözésig nem beszélünk.
A kiválás gondolata jobban hasonlít rám apámnál.
Csak hangomról ismer fel, de máris hiányzik
a kert végébe kikötött vak telivér.
Ijesztgettek is vele kiskoromban,
mígnem én lettem az ijedtség maga,
és a hazatérésig évek teltek el.

Lelkek, 2021

Mihálydeák Anika
KETTŐNK KÖZT A CSEND

lavórba lóg
a kinemmondott
nézem magam
ebben a bábeli
állott vízben
elfelejtem
hogy ki nem mondott
szavainkból nem lehet
otthont építeni mert

már felhúzta falait
kettőnk közt
a túl hosszú csend

HÁTRA MINT ELŐRE

felhagytam magamban a szolgálatot
mert ez egy nagyszerű nap hogy éljek
vajon mennyi van még
hátra
azt mondják annyi mint
előre

kanalak tükrében
látom igazán magam
fejfel lefelé valahogy a valótlan is
önmagához hú marad

mint a gyermek aki
a fehér papírra

nyújtózkodó szavakat ír
ha megunja bennük elbújik

MORZSA

ott vagyok
ahol a kérészeket
halni engeded
cseppfolyós temető a víz
s én mint galambtető
várom hogy belőlem is
csipegess

legyen minden érintésed stigma
növeessen sebeket
és vérezzenek el
és légy te bocsánatkérés
égő tükör
sötétvörös ég
folyékony megváltás

Várakozás, 2018

Boka László

TRANSZILVANIZMUSFORMÁK, TRANSZILVANIZMUSVÁLTOZATOK

– *Egy regionális eszmekörről, alakulástörténetéről
és alakzatairól*¹ –

A transzilvanizmus a magyar eszmetörténet alighanem egyik legvitatottabb, több irányból fenntartásokkal kezelt, olykor erőteljesen kritizált, mégis mindmáig hatni tudó eszmeisége. Történetiségét tekintve egy időben formálódó jelenségkörrel és annak variánsairól beszélhetünk, nem pedig egyetlen, stabil és változatlan alakzatról, mely a két világháború közötti politikai-társadalomtörténeti szerepkörei mellett elsődlegesen szépirodalmi, kulturális hatásában mutatkozott erőteljesnek, ugyanakkor jogi, erkölcsi és vallási vetületeiben is hangsúlyos maradt. E heterogén alakzatnak, közösségi ideológiának vagy hitmozzanatnak ezért is pontos, koherens és egyértelmű, mindenki által elfogadott történeti definíciója nem létezik. A két világháború közötti erdélyi szellemi élet talán legismertebb, vezető eszméje alapvetően ideológiaként vált jellemezhetővé, mely történetiségét tekintve a kisebbségbe került magyarság kétségbeesett próbálkozásaként volt meghatározható a trianoni trauma túlélésére. Ebben a kontextusban kialakulását legtöbbször himnikus megfogalmazásának idejére, a tévesen leginkább csak Kós Károly nevéhez társított, 1921-es *Kiáltó szó* című röpirathoz kötik, amit a valóságban Kós mellett Paál Árpád és Zágoni István is jegyzett.² A transzilvanizmus gyökerei természetesen ennél jóval korábról eredeztethetők, a 16–18. századokban éppúgy kimutat-

1 Jelen írás egy, a budapesti MMA Kiadónál megjelenés előtt álló, összefoglaló kötet (*Transzilvanizmus: eszmék, korok, változatok*. Szerk. Boka László) bevezető tanulmányának rövidített változata. A kötetben Balázs Imre József, Balázs Mihály, Filep Tamás Gusztáv, K. Lengyel Zsolt, Láng Gusztáv, Markó Béla, Murádin Jenő, Patócs Molnár János, Szász László, Vallasek Júlia s a szerkesztő Boka László közöl tanulmányt, de megtalálható lesz a kötetben Cs. Gyimesi Éva és az idén elhunyt Pomogáts Béla egy-egy témába vágó, korábbi fontos tanulmánya is.

2 Az ezen a címen megjelentetett tanulmányok mellett utóbbi szakértők alapos elemzései, politikai cselekvési programszövegei is olvashatók. Lásd Kós Károly, Paál Árpád, Zágoni István: *Kiáltó szó. A magyarság útja. A politikai aktivitás rendszere*. Cluj-Kolozsvár, é. n. [1921], Lapkiadó és Nyomdai Műintézet.

hatók, mint ahogyan majd a dualizmus korában is, ám kényszerűen megújult formában és kiteljesedve egyértelműen az interbellikus periódusban érvényesült, amikor az élet szinte valamennyi területén elemi erővel tudott hatni. Az első világháború után radikálisan megváltozott európai geopolitikai helyzetben ugyanis immáron nem egy, a mindenkori magyar szellemi központtól valamelyest elkülönülő, ámde mégiscsak az összmagyar történelem és ország-egész részeként, annak múltjából és művelődéstörténetéből merítő, s a magyar területekkel szoros és aktív kapcsolatot ápoló erdélyi formája valósult meg, hanem az 1920 utáni impériumváltás ténye révén kényszerűen egy új főhatalom alá került terület *elsődleges társadalmi cselekvésprogramjaként* érvényesült. (Ez a történelmi határaiban jócskán felduzzasztott régió a „történelmi” Erdélyen kívül a Partiumot és a Kelet-Bánságot, valamint Máramarost és Dél-Bukovina egy részét, tehát a teljes Romániához csatolt 103 négyzetkilométernyi területet foglalja magába.) Mindez azt is jelentette, hogy a kelet-közép-európai együttélésnek egy jövőorientált, progresszív – saját korát sok tekintetben megelőző – programját éppúgy hangsúlyozni kívánta, mint az „ahogy lehet” jegyében vigaszideológiát nyújtani a jelennek, tehát a kisebbségbe került helyi magyar közösségeknek. Az 1918/1920 utáni történelmi időkben, a változó politikai szerepkörei mellett (amelyek társadalmi-politikai síkon föderatív, majd decentralizációs célkitűzésekkel és ezeknek megfelelően profilkokkal, hangsúlyokkal bírtak) ezen újfajta erdélyi gondolat jelentősége elsődlegesen szépirodalmi és kulturális összhatásaiban mutatkozott meg, mely az utódállamok, azaz más elcsatolt magyar területek kulturális életében is (így a vajdasági vagy szlovenszkói irodalmi-szellemi élet megszervezősekor) példamutatónak bizonyult.³

Az Erdély latin megnevezéséből származtatott elgondolás a régió érdekeinek érvényesítését tűzte ki célul, amelynek lényegét az adta, hogy a történelem változásai, a földrajzi adottságok, a térség geográfiai zártsága és a jellegzetes táj együttes hatásában olyan unikális, autentikus és életformákat meghatározó lelkület formálódott ki, amely az itt együtt élő népek mindegyikének sajátja, s amely minden mástól megkülönböztető egységbe is kapcsolhatja őket. A transzilvanizmus legismertebb, domináns formája e népek történelmi sorsközösségére épített,

3 Ehhez elsődlegesen járult hozzá az önszerveződés hatékony példája, amit elsődlegesen a Helikon néven ismertté vált szabad íróközösség valósított meg.

egymás emberi és szellemi értékei kölcsönös megbecsülésének tudatosítását maradéktalanul összeegyeztethetőnek vélte, ki-ki nemzeti öntudatának és nyelvi-kulturális emlékezetének háborítatlan megőrzésével. Többes okból egy korábban életrevalónak bizonyuló, sőt prosperáló történelmi régió feltámasztásának a nyílt igényével lépett fel,⁴ amiben a liberális és az értékörző történelmi szegmensek egyaránt helyet kaptak. Ezekben „egyetlen tér képzetét” terjesztették ki a Romániához került többi területre is, melyeket Erdély fogalma „mint szinekdoché foglalt egybe.”⁵

A 20. század első éveiben, az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című vallomásában Ady Endre egy sor történelmi esemény felsorolásában előlegezte meg azt, amit a két világháború közötti transzilvanisták utóbb fejtettek ki és hangsúlyoztak, tudniillik, hogy Erdély szellemiségében jóval nyitottabb és történelménél fogva sokkal reálpolitikusabb is volt bizonyos időkben, mint Magyarország. „Erdély látott elsőnek mélyen be Európába” – írta Ady, s Fráter György példája kapcsán az egész régióra vonatkoztatva mondta: „tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét”. Ugyanitt sorolta fel Erdély történelmi tetteit s gyakori elsőségét, liberális és haladó szellemét, szoros európai kapcsolatait, nyitottságát, vallási toleranciáját és befogadó készségét a mindenkori Magyarország más régióival szemben.⁶ Nem véletlen, hogy a transzilvanizmus még a főhatalom-változás előtti egyik legfőbb műhelye, Szentimrei Jenő folyóirata, az *Új Erdély* 1918. januári első számának programadó írása is Ady említett cikke volt, később pedig ezt a nevekben, szellemi nagyságokban bővelkedő felsorolást választotta alapul Kós Károly is a húszas évek során jegyzett, *Erdély (Kultúrtörténeti vázlat)* című, önálló kötetként is megjelentetett munkájában. Kós történelmi, vallástörténeti és kulturális momentumo-

4 „A régi Magyarország nincs többé számunkra; de Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, Transilvania, vagy bármilyen nyelven nevezte és nevezi a világ: feltámadt és van, aminthogy volt akkor is, amikor azt hittük mi magunk, mert akartuk hinni, hogy nincs és csak Magyarország van” [kiemelések az eredetiben]. Vö. Kós Károly: *Kiáltó szó Erdély, Bánság, Kőrösvidék [!] és Máramaros magyarságához!* In *Kiáltó Szó*, i. m., 1–5. p. (itt: 3. p.)

5 Vö. Vincze Ferenc: *Nemzetiesedő tér, térbeliesedő (irodalmi) történetek – a húszas-harmincas évek erdélyi magyar irodalma*. In *Uő: Az átmen(t)et(t): Dsida. Szerzők, kiadások, értelmezések*. Bp., 2011, Kijárat, 23–24. p.

6 Vö. *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*, 1905. In *Ady Endre összes prózai művei*. Bp., 1955, Akadémiai, 2. kötet, 8. p., illetve <http://mek.oszk.hu/00500/00583/html/index.htm>. (Utolsó letöltés: 2023. szeptember 10.)

kon keresztül egészítette ki azt, amit Ady egykoron rövid publicisztikájában felvázolni igyekezett. Erdélyi föld, erdélyi sors és erdélyi psziché hármában Kós úgy gondolkodott, hogy ekkorra mindez már elsődlegesen a magyar szellemi önvédelem autonómiaformákra aspiráló eszközévé is vált, hangsúlyozva, hogy a régió ezer esztendeje gazdaságilag is „egyéniséggé predestinált” területet jelent, hiszen az mindig is „küszöbök” volt „Európa kelete és nyugata között”.⁷ A kialakult 1920 utáni helyzetben az építészeti stílusjegyekben, illetve a folklórban is megfigyelhetőnek vélt jellegzetességeknél fontosabb volt persze, hogy az új erdélyi gondolat mind Budapest politikai elvárásaival, mind Bukarest beolvasztó politikájával szemben hangsúlyosan szülőföld-centrikus maradt, ugyanakkor Kós követendő, pozitív példaként emlegette a múltbéli kiegyensúlyozó szerepköröket és tulajdonságokat. Hozzá hasonlóan a felélesztett-újjáfogalmazott eszmekör legfőbb reprezentánsai Erdély mindenkori szabadelvű történelmi hagyományait, szellemi nyitottságát, a vallási toleranciát és világnézeti türelmet, a megegyezésre törekvést emlegették fel⁸ a nacionalizmusok és a radikális nemzeti szemléletek helyett, mondván: Erdély prosperitása, egyáltalán fennmaradása csak ilyen okos reálpolitikával válhatott realitássá. „Nemzetek, vallások, világszemléletek, népi szokások, társadalmi osztályok és külső hatalmi érdekek bölcs és eszes kiegyensúlyozása – ez az, amit a történelemben erdélyiségnek mondunk.” – fogalmazott nyíltan Kuncz Aladár. Már csak emiatt is lényeges emlékeztetnünk azon állításra is, miszerint „nem ragadható meg a transzilvanizmus fogalma az »adottság« szintjén. [...] jelensége, a maga valóban bonyolult, ellentmondásos konkrétségében csakis a történelmi szemlélet segítségével ragadható meg” – ahogyan Tóth Sándor még a hetvenes években, Sárréti álnéven kényszerült mindezt leírni,⁹ hangsúlyozva egyúttal a folyamataiban is szükségszerű változásait, variánsait s különböző arcéleit is, ahhoz, hogy „ellentétes pólusok közt mozgó, alakuló folyamat voltát” érthetővé tegyük. Az alábbiakban ezeket összegzem röviden, afféle rendhagyó bevezetőként egy összefoglaló kötet értékes és sokszí-

7 Lásd Kós: *Erdély. (Kultúrtörténelmi vázlat)*. Kolozsvár, 1929, Erdélyi Szépművés Céh. A Szépművés kiadása után a magyarországi terjesztést a Genius biztosította.

8 Természetesen e felélesztett múlt elsődlegesen konstrukció-voltában szemlélendő.

9 Tóth [Sárréti] Sándor: A transzilvanizmus fogalmáról. *Tiszatáj*, 1974. 1. sz. 57. p.

nú, korokat, eszméket és transzilvanizmus-változatokat is tárgyaló tanulmányaihoz.¹⁰

*TÖRTÉNETI KITEKINTÉS: EGY FELELESZTETT
FOGALOMKÖRTŐL ANNAK KÉNYSZERŰ MÓDOSULÁSAIIG*

Különböző korok erdélyiség-mozgalma, ahogyan az erdélyi öntudat és az esetleges lokálpatriotizmus is legalább részben függetlenítendő Trianontól, hiszen az valamilyen fokon a magyar államkeretek mellett, azzal párhuzamosan vagy azon belül is érvényesült. Túl az önálló államiság történeti tényén (ezen belül politikai, közigazgatási és kulturális önállóságának gyakorlatán), vagyis azon, hogy a 16. századra – ahogyan Kulcsár Péter fogalmazott – Erdélyben kikristályosult, majd egy szövetségi politikai rendszerben stabil alkotmányos alapokra is helyezkedett az önállósult országrész a Fejedelemségek idején, ez a függetlenség csak okos külpolitikával volt biztosítható. „Európában egyedülálló politikai szerkezetként” egészen a 17. század végéig „ki kellett alakítani a törökhöz, a némethez és az elszakadt magyarsághoz fűződő viszonyt.”¹¹ A török kor után, a dualizmus kora és főképp a kiegyezés, amit Ady is felpanaszolt, az Unió révén homogenizálta bizonyos fokig a két országot, s alárendelte Erdélyt – mely egykoron „magyar gyűjtölencséje volt minden európai kulturális sugárnak” – a Monarchiának.¹² Kós 1912-ben a *Kalotaszeg* hasábjain viszont azt írta: „földrajzilag, históriailag, sőt jogilag, s ami a legfontosabb, a köztudatban igenis van és lesz is, amíg csak meg nem változik a magyarországi és különösen a pesti közvélemény rólunk.”¹³ Ady 1908 őszén a már

-
- 10 A transzilvanizmus-koncepciók szellemi autonómiaformákként váltak leginkább leírhatóvá. E bonyolult eszmekör változatainak és értékrendszerének, előzményeinek és utóhatásainak spektrumát igyekeznek a tanulmányok hézagpótló módon bemutatni. A kötetben a transzilvanizmus mint eszmerendszer, mint mozgalom, mint regionális cselekvési program, mint olvasati, értelmezői keret, mint a két világháború közötti vigaszideológia, illetve mint máig továbbélő potenciális szellemiség és regionalitásprogram kerül szóba.
- 11 Mindez okos külpolitikával volt csak biztosítható: „ki kellett alakítani a törökhöz, a némethez és az elszakadt magyarsághoz fűződő viszonyt.” Lásd a szerző transzilvanizmus-szócikkét a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* megfelelő, XII. kötetében. Bp., 2011, Balassi, 133. p.
- 12 Vö. Ady visszatekintését a modernség irodalmi decentralizációjának egyik ikonikus helyszínén elmondott beszédében: „Az Unió megölte Erdélyt, habár 1867 után még sokáig, pár évtizedig, az erdélyi nyugtalan, csalafinta elme teret kapott politikában, irodalomban, tudományban. Most már nincs Erdély”. Vö. Ady Endre: *A Holnap. Nagyváradi Napló*, 1908. szeptember 29. 3. p.
- 13 [SK]: Erdély és a pesti közvélemény. *Kalotaszeg*, 1912. (január 14.) 2. sz. 1–5. p.

megettörtént, Monarchián belüli magyar homogenizációt panaszolta, ebben a folyamatban az egykori önálló erő emlékként élt csak, ugyanakkor decentralizáló erővel kecsegtetett, Kós viszont már a Nagy Háború előtti években az egyenlőtlen bánásmódot róttta fel, a mellőzöttséget és a politikai vakságot is az Erdélyben történő (nemzetiségi) törekvésekkel szemben, miközben a helyi, regionális köztudatra és hagyományokra apellált. E köztudat a társadalmi asszimilációnak is sajátos színezetet adott. Dózsa Endre kolozsvári közíró, a Deák Ferenc-féle politika híve az *Erdélyi Lapok* hasábjain 1910-ben jegyezte le: „Éppen a transzilvanizmus hagyományai alapján akarjuk keresni azokat az érzelmi momentumokat, amelyek az egymással társalkodó fajokból egységes, egyet értő, egy irányt, egy célt követő és egyként magyar nemzetet alkotni képesek.”¹⁴ Ez az erdélyiség, a polgáriasított *hungarus*-eszmének egyik utolsó koncepcionális lenyomataként is felfogható tehát a dualizmus utolsó évtizedében.¹⁵ A folyamatok azonban hamarosan más irányt vettek. Az 1920-as békediktátum idejére az elcsatolt 103 ezer négyzetkilométernyi terület lakosságának – anyanyelvi megoszlás alapján – 54 százaléka volt román, 32 magyar, 11 pedig német.

A *Kiáltó Szó* megjelenésétől az egykori, történelmi transzilvanizmus hangsúlyos újjáértelmezése, aktualizálása és további célokkal való kiegészítése történik tehát, melynek lényegi vonása mindazonáltal óhatatlanul a multietnikusság marad, a gondolatot támogató értelmiségiek és politikai szereplők bizonyos fokú (területi és más) autonómiát igyekeznek szerezni az immáron Bukarest felől érkező erős centralizáció és későbbi homogenizáció ellensúlyozása érdekében. Ezen belül viszont az új erdélyiség-gondolat az önszerveződő értelmiségi közösségek etikai modelljévé is válik. A bezárkózás, a passzivitás, az együtt nem működés kezdeti, letargikus évei (főleg 1918–1921) után cselekvő, önmentő kollektív programot hirdetnek, olyan új helyzetet vázolnak, amit a románok és a szászok irányába történő hídépítés őszinte szándéka követ – konkrét politikai, társadalmi, gazdasági önrendelkezési projektként.

A legtöbb erdélyi értelmiségi a húszas évek derekára ezt a cselekvő, progresszív erdélyi gondolatot a magáénak vallotta. Irodalmi és publi-

14 Dózsa a politikai versus nyelvi nemzetnek Eötvös József által kiemelt ellentétpárjaiból természetesen a politikai nemzetet hangsúlyozta, amit 1868-tól törvényben is leírtak. Vö. Dózsa Endre: Transzilvanizmus. *Erdélyi Lapok*, 1910. 89–91. p.

15 Amit leginkább K. Lengyel Zsolt hangsúlyozott újabb kötetében.

cisztikai vetületei háttérében – melyek a kor legfontosabb médiumainak számítottak – olyan újfajta humanista elképzelés is meghúzódott, amely egyrészt megfelelt a világháborús értékzavar után az újklasszicista szellemi irányzatoknak, az egykor megcsúfolt értékek után valami megbízható érték előkeresésének, olyan újnak, melyben mégis „az egész múlt benn foglaltatik”. Babits 1925-ös jól ismert értekezésében írta, hogy: az írónak választania kell idő és örökkévalóság, korszerű mondanivalók és örök emberi közt: a kompromisszum mindinkább lehetetlen. [...] alkotásokba menekülünk, melyeknek igazsága mélyebb, mint a Kor változó igazságai.¹⁶ Ebben eredendően autentikus, a világpolitika által teljesen meg nem rontott helyi kisvilágokat, ősbibb kötelékeket kívánt felmutatni, másokat legalábbis, mint a 19. századtól megerősödő nacionalizmusok, melyek a kor komplex, sokrétű európai válságait okozták. Másrészt az erdélyiség kérdése – értékpreferenciák és eszmények tekintetében – a megképzett régióban kicsiben egy egész Közép-Európa-gondolatot, „keleti Svájc”-ot kívánt megvalósítani. Ez a szegmens (tehát az íróké, publicistáké, pedagógusoké, képzőművészeké, színházi embereké, teológusoké stb.) keresett elsőként hidakat a társnemzetek s az új többségi románság értelmisége felé. A „program” azonban érthetően nem volt készen adott. Nem is állt mögötte a húszas évek elején konkrét szervezet, intézmény, leginkább az erdélyi értelmiség helyzetfelismerése és cselekedni akarása formálta és alakította az első évtizedben.

A Nagy Háborút, forradalmakat, Trianont és egyéb kataklizmákat követő általános elégedetlenségi hullámban ebből az (utóbb sokak szerint naiv, mások szerint inkább korát megelőző, européer) alapgondolatból a húszas évek folyamán a régió magyar ajkú közösségének tulajdonképpen valamennyi életszintjét meghatározó eszmevilág bontakozott ki, s bár több irányból bírálat érte, annak befogadó jellege miatt nem vált sem egyeduralkodóvá, sem homogénné. Leginkább több más eszmei, politikai és irodalmi/kulturális szándék összeérésében egyfajta vezéreszmeként létezett. Ennek értelmében részben a Csonka-Magyarországétól eltérő szuverén (de az összmagyar kultúrában gyökerező és azt gazdagító) entitást hangoztatott, részben pedig a románsággal és szászsággal való produktívnak remélt (jószerint sikertelen) kooperáci-

16 Babits Mihály: Új klasszicizmus felé. *Nyugat*, 1925. 18. sz., illetve uő: *Esszék, tanulmányok*. Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Belia György. Bp., 1978, Szépirodalmi, 78. p.

óval igyekezett megvalósítani. Ez kényszerpályát is jelentett, hiszen a főhatalomváltás következtében korábbi intézményrendszere jószerével megszűnt, szinte kizárólagos médiuma a sajtó lett, legfőbb megnyilatkozási formája pedig a szépirodalom maradt. A kialakult történelmi helyzetben az irodalom ezért is, óhatatlanul többet jelentett esztétikai tapasztalásnál.

A transzilvanizmus irodalmi-művészeti jelentkezésének ilyen formában sem lehetett egzakt definíciója (s bizonyos cenzurális okok miatt hivatalosan felvállalható programja sem).¹⁷ Első komolyabb intézményei ennek megfogalmazásra az évtized derekára jöttek csak létre.¹⁸ Szépirodalmi vetületei esetében viszont a fogalom használói tulajdonképpen a maguk önálló véleményét és érzésvilágát is beleöntötték a tág gondolatkör öntőedényébe.¹⁹ Bizonyos alapvetésekben megegyeztek, szellemi autonómiaformákat hirdettek, s általánosan az egyes nyelveket meghaladó, lokális, regionális identitásformáknak a stabil, kikezdhetlen elemeit keresték. Mindez magyar szempontból hangsúlyozottan is érthető volt. Az 1920 utáni általános veszteség-narratívában az, hogy a szülőföld, a táj és a történelmi múlt nem változik, tehát *elvehetetlen*, a magyar olvasóközönség szemében alapvető erőforrásnak bizonyult. „Minket a hűség Krisztus-szege tart” – írta emlékezetes sorokkal Áprily. „...ha ez a föld megmaradt, szikláinknak és hegyeinknek építményeiben semmi sem változott, ha vizeink tovább folynak, erdőink tovább zúgnak, a pásztor továbbra is legeltetni viszi juhait, akkor nekünk is tovább kell élnünk, mert ez a föld és mi egyek vagyunk” – tudatosította Kuncz.²⁰

Az úgynevezett utódállamokban eleve más-más módon indult fejlődésnek az irodalmi/szellemi élet. Minden elcsatolt országrész szellemi élete sokáig meglehetősen reménytelennek tetszett, e régiók korábban egyértelműen Budapestre figyeltek, csak elszórtan akadtak számottevő

17 Ennek többek között az is oka volt, hogy a gondolatkört felkarolóknak óvakodniuk kellett a politikai cenzúra korabeli erőteljes formáitól. Ahogyan K. Lengyel Zsolt írja: A transzilvanizmus „hajlama a képszerűsége nem logikai hiányosságait, hanem a hatósági cenzúra szorítását és a téma kényességéből eredő taktikus önburkolást bizonyítja.” Vö. K. Lengyel Zsolt: *Haza és szülőföld*. Kolozsvár, 2022, *Kritérium*, 47. p.

18 Tulajdonképpen az Erdélyi Szépművés Céh 1924-es létrehozása, majd 1926-tól a Helikon íróközösségnek és két évvel később elindított folyóiratának volt ebben kiemelt szerepe.

19 Pomogáts Béla: *A transzilvanizmus*. Bp., 1983, Akadémiai, 204. p.

20 Kuncz Aladár: Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában. *Nyugat*, 1928. 7. sz. 505. p. – a szöveg megjelent az Erdélyi Szépművés Céh 1929-ik esztendőre szóló *Kalendáriumában* is. Kolozsvár, 1929, 39. p.

decentralizációs törekvések, az új helyzetben pedig az alapvető intézmények hiányoztak. Erdélyt több tekintetben más helyzet jellemezte, mint a felvidéki vagy vajdasági magyar kisebbségi helyzetet. E területnek voltak regionális és történelmi sajátosságai, a helyi kollektív identitás fejlettségi foka, és az államalapításig visszavezethető történelmi múlt valós regionális öntudatot, egyfajta „országudatot” is jelentett, s a magyarok nagyobb lélekszámából adódóan bőséges szellemi erőtaralékokkal is rendelkezett. Abszolút kivételt persze Erdély sem jelentett: itt is alapvető problémát okozott az első évek elvándorlási hulláma, az intézmények (köztük az egykori kolozsvári egyetem) égető hiánya, a korábbi irodalmi fórumok és könyvkiadók megszűnése, az erőteljes cenzúra és az új, többségi állam részéről a szubvenciók tudatos megszüntetése. Ha végignézzük, hogy kik, milyen világlátott értelmiségiek álltak a kitűzött célok mögé a korban, könnyen beláthatóvá válik, hogy a transzilvanista eszmeiség prominensei nem légből kapott álmokat kergettek, s egyáltalán nem gondolták lehetetlennek a helyi művelődés értékeinek és egy európeér minőségeszménynek a korabeli összeegyeztethetőségét.²¹

Az etikai magatartás adta szabadság mindeközben éppolyan hangsúlyos jeggyé lett, mint a regionalitás és az erdélyi öntudat az új, transzilvanista koncepcióban. Mindez egyén és közösség kölcsönös

21 Benedek Elek 1921-ben, a világpolgár, de francia internálótáborot is megjárt Kuncz Aladár 1923-ban, a korábbi külügyminiszter és reneszánsz alkotó Bánffy Miklós gróf pedig 1926-ban tért haza. Hozzájuk csatlakozott az amerikai édesanyától született, 1921-től Bécsben tanuló fiatal Kemény János báró. Mellettük a New Yorkból hazatérő székely Tamási Áron, az egykor Svájcban tanuló nagyváradi Tabéry Géza, a német és francia felmenőkkel is bíró, temesvári születésű író-építész Kós, akárcsak a fiatal református püspök és szépíró Makkai Sándor, az „urbánus transzilvanista” Ligeti Ernő vagy a sajtóélet egyik doyen-je, Hegedűs Nándor. Mindannyian világlátott, klasszikus műveltségű európeér gondolkodók. Más művészeti területekről is említhető egy sor ragyogó elme, akik tevékenyen vettek részt az új magyar intézmények kialakításában és régiük megőrzésében: a szintén hazatérést választó, képzőművészeti iskolát, majd Barabás Miklós Céhet alapító Szolnay Sándor, színházi területen pedig az a Janovics Jenő, aki 1920 után új otthonot teremtett a kolozsvári magyar színjátszásnak, s aki filmsként „a magyar Pathé”-ként vonult be a történelembe. A szellemi-lelki élet egyéniségei közül Márton Áron gyulafehérvári püspököt, Tavasz Sándor kolozsvári teológiai professzort éppúgy említhetjük, mint mecénási, intézményteremtői szerepkörükben Bánffyt és Keményt. Jelentős volt továbbá az Erdélybe emigráló baloldali értelmiségiek száma is – köztük Gaál Gábor, Franyó Zoltán, Kádár Imre s mások –, akik szintén erőteljesen meghatározták a korszak helyi (és összmagyar) irodalmi-szellemi életét. Az új főhatalom alá került terület komoly szellemi potenciállal bírt tehát e mostoha időkben is!

felelősségtudatában érvényesült, s mindenekelőtt egyetemes emberi és keresztény értékekre irányította a figyelmet. A fokozatosan teret nyerő, minőségi művekkel jelentkező irodalomszegmensben a húszas évektől érezhető erőteljes etika mögött Babits szerint is eleve két dolog állott: „a *transsylvaniaizmus* [...]: egy emelkedett, egységes világnézet mely minden író-többé-kevésbé lelkesít, s tülemel a pártok törtetésén éppúgy, mint az egyén céltalanságán. És a *szabadság*. Az a nagyobb irodalmi és eszmei szabadság amit ez a világnézet jelent.”²² Paál Árpád, a *Napkelet* egykori főszerkesztője évekkorábban írta: „Az erdélyiség nem helyrajzi fogalom és nem lokálpatrióta tünet, hanem nagy dolgoknak kicsi területen való szintetizáló akarata.”²³ Ligeti Ernő ugyanekkor, már 1924-ben azt is kifejtette, hogy az erdélyiség helyben a nemzetköziséget szolgálja, és a transzilvanizmus európaivá kívánja tenni Erdélyt. „A mi lokálpatriotizmusunk: törödnünk kell az erdélyi jövővel, mert helyettünk senki sem végzi el ezt a munkát [...] A mi transzilvanizmusunk: szűk kis területünkön megállva az európai szellemnek legyünk diplomáciai attaséi.”²⁴

Az álláspontok összeegyeztethetőnek tünnek a húszas évek derekán, akkor is, ha az általuk szentesített későbbi gyakorlatok nem egy ízben más tényállást mutattak. Az 1926-ban szabad írói csoportosulásként megalakult Helikon-kör vezetői egységesíteni tudták az erdélyi íróértelmisség különféle ízlésbeli és világnézeti csoportjait s aktívan vettek részt az Erdélyi Irodalmi Társaság újjáélesztésében, a magyar tudományosság fórumai mellett a színházi élet és a népkönyvtárak, valamint az akadémiaszerű Helikon-líceumok megszervezésében, segédkeztek gyakorlati pályázatok megírásában. Lapjuknak, az 1928-tól 1944-ig létező *Erdélyi Helikonnak* beköszöntő írásában Áprily Lajos emlékezetesen úgy fogalmazott, fórumuk: „Az élet szava szeretne lenni s nem a halálraitélt féllendületé.” Ennek is volt köszönhető, hogy az erdélyi irodalmi élet a húszas évek derekától többnyire független magyar mezőként tudott funkcionálni, ahol élénk irodalmi és sajtóélet, gazdag vitakultúra, s ami fontosabb, összmagyar viszonylatban is megkerülhetetlen alkotógárda lépett színre alig egy évtized leforgása alatt. Mindezt

22 Babits Mihály: *Transsylvaniaizmus*. Tabéry Géza – Emlékkönyv. *Nyugat*, 1931. 21 sz. 482. p. [kiemelés az eredetiben]

23 Paál Árpád: Hozzászólás. *Keleti Újság*, 1924. március 22. 4. p.

24 Ligeti Ernő: Erdélyiség a nemzetköziségért. *Keleti Újság*, 1924. március 29. 5. p.

fontos tudatosítani ahhoz, hogy belássuk: az 1923–1928 közötti időszak a viszonylagos egyetértés hőskora az erdélyi magyar alkotók és értelmiségi generációk között is a transzilvanizmus eszmeiségét, célkitűzéseit és annak kivitelezhetőségét illetően. Többek között ezen esztendőök alatt sikerül a szász-magyar irodalmi együttműködések is előremozdítani. A munka a *Klingsor* című, 1924-ben alakult német nyelvű irodalmi folyóirattal a húszas évek második felében és a harmincas első éveiben konkretizálódik, ami irodalmi estek sorozatát, közös vagy vendéglapszámokat, kölcsönös színházi megjelenéseket s termékeny fordítási programokat von maga után.

A harmincas évek azonban a román többség felől érkező elutasítások, politikai játszmák és nyílt jogfosztások utáni válaszreakciók és a kényszerpályák időszaka, másrészt a helikoni táboron belül a belső széthúzások, majd a generációs nézetkülönbségek ideje is. Kuncz 1931-es korai halálával a Helikon az erdélyi gondolat és irodalomszemlélet megújulásra, folyamatos önkorrekcióna is képes, európai rangú vezéregyéniségét veszítette el. Az ő összekovácsoló ereje és diplomátikus kritikai gyakorlata híján a táboron belül is fokozatosan törésvonalak, szakadások tűntek fel. Ugyanekkortól fokozatosan lépett színre egy új értekező- és írónemzedék, amelynek tagjai már eleve kisebbségi körülmények között szocializálódtak, s akik határozott szociográfiai érdeklődéssel fordultak a kisebbségi társadalom hétköznapi és megoldatlan problémáinak felé.²⁵ Döntő momentumoknak mindazonáltal az eszmekör erőszakos torzulását tekintve nem ezek, hanem a külső, hatalmi presszió és az arra adott válaszreakciók számítottak.

A decentralizáció sikertelensége, sőt reménytelensége ezen évektől egyértelművé vált. 1936-ban például látványosan korlátozták jogaikban a kisebbségeket, betiltva a földrajzi nevek és településnevek más, mint hivatalos, tehát román nyelvű megnevezését a nyomtatott sajtóban és a könyvkiadásban, a magyar intézmények működési lehetőségeit pedig tovább szűkítették. A kölcsönösnek remélt értékelvekről, a kiterjesztett regionalitáselvekről és az irodalmi együttthatók nemzetiségek fölötti felfejtéséről a hangsúly ekkortól a magyar értelmiség köreiben is áthelyeződött a bizalmatlanság és a bezárkózás elemeire. Az eszmekör

25 Ide sorolhatók többek közt (születési éveik szerint): Jancsó Elemér, 1905; Szemlér Ferenc, 1906; Dsida Jenő, Kolozsvári Grandpierre Emil, Bánai László, 1907; Méliusz József, Asztalos István, Szenczei László, 1909;

egyik korábbi propagátora, Makkai Sándor ilyen előzmények után – püspöki székéről lemondva – készítette elő Magyarországra történő repatriálását. Döntése óriási döbbenetet szült.

Ezen éveket követően a transzilvanizmus leginkább csak az erdélyi magyarságra vonatkoztatható túlélési stratégiaként értelmeződött, mondhatni erőteljesen torzult: olyan „ethosz”-ként élt tovább, mely keresztény/keresztyén analógiára a növekvő szenvedések révén, a napi megaláztatásokban az áldozathozatal árán remélt valamiféle belső katarzist elérni, vagy amelyet – rosszabb esetben – a magyarságban a keserűségből táplálkozó erkölcsi és szellemi felsőbbrendűség-eszme hatott át. Az évtized végén így látszólag igaza lett az új nemzedék egyes szószólóinak, akik értekezökként a transzilvanizmus természetlen jelszóvá üresedését és legfőképp passzivitását hangoztatták.²⁶ Ők az apáik generációján politikai vakságot s már-már dilettáns hozzáállást is számon kértek. Jancsó Elemér ekkor már arra is figyelmeztetett, hogy a román kultúrpolitikusok, ha valaha is támogatták e gondolatot, nem minden hátsó szándék nélkül tették.²⁷

Ha alaposabban szemügyre vesszük a *Jelszó és mítosz*-vitában elhangzó pro és kontra érveket, látnunk érdemes, hogy a transzilvanizmus elkötelezett hívei mintegy másfél évtized alatt a nemzet államtalan formáját, annak felszabadító „irodalmi etikáját” hirdették. Ez adta a Dsida-sorokkal emlékezetessé tett „szelíd háborújuk” értelmét is: „mindig magunkért, soha mások ellen!” Egyfelől a szellemi sötétség ellen a hit és az értelem táalentumait kívánták használni, azt képviselve, hogy a kisebbségi öntudat és anyanyelvi kultúra megőrzése, valamint a más nemzetek irányába mutatott tolerancia nem állnak ellentétben: e két érték nem kizárja, hanem feltételezi egymást. Másfelől magyar–magyar viszonylatokban is értékalapú minőséget és toleranciát képviseltek.

26 Szemlér generációs társainak kiküldött körlevélben fölített kérdéseire Dsida és Jancsó Elemér nem, ellenben Bözödi György, Kiss Jenő, Kováts József, Nagy István, Szabédi László és Szenczei László válaszolt, ez után fogalmazta meg Szemlér az *Erdélyi Helikon*ban publikált vitacikkét.

27 „A román írók és kultúrpolitikusok állandóan hangoztatott megértő nyilatkozataiban részint azért is dicsérték az erdélyi magyar irodalmat, mert tőle egy Budapesttől elszakadt, attól eltávolodott magyar szellemisség kialakulását remélték. És nem támadták román részről az erdélyi irodalmat azért sem, mert annak nagy része nem a jelen Erdélyével, hanem a »régmúlt« Transilvániával foglalkozott.” Vö. Jancsó Elemér: Néhány szó a „megtámadott erdélyi irodalomról”. *Nyugat*, 1935. 8. sz. 139–140. p.

Reményik, aki hosszú, belső fejlődési utat járt be már a húszas években is a lelki-szellemi magyarság és a határok feletti szellemi haza irányába, ezen belül egy letisztult erdélyiség felé, Kunczhoz hasonlóan az erdélyi szépirodalomban és annak nemes szabadelvűségében, transzilván alap-tételeiben nyelvi-kulturális-szellemi-lelki azonosságot és természetes „koloritot” látott. Meggyőződéssel vallotta, hogy „külön csillagzat vagyunk a magyar égen.”²⁸ Állításának mindkét jelzője, a sajátosra és ugyanakkor a megkérdőjelezhetetlen integritásra utaló minőségei egyaránt hangsúlyosak. A Magyarországra távozott Makkainak írt keserű levelében ezért is nyilatkozhatott csalódottan, de etikai mércéjéhez hűen: „A régi Makkaitól azt tanultuk, hogy az élet minden körülmények ellenére is nem pusztá valóság, hanem megvalósítható minőség, [...] nem csak adottság, hanem kategorikus imperatívusz. [...] A mi egész transzilvanizmusunk azon a saroktételen nyugodott, kimondva vagy nem kimondva, hogy az állam és nemzet nem szükségképpen egy, sőt a nemzet államtalan formája mélyebb, tisztultabb, bensőségesebb, keresztényibb, etikaibb lehet, mint [...] politikai formája.”²⁹ A két világháború közötti transzilvanizmus eredeti szándékait ezen sorok világítják meg leginkább!

VÁLTOZATOK, ARCÉLEK, KATEGORIZÁCIÓK - ÉS PROBLÉMÁS TERMINOLÓGIÁK

Sem a transzilvanizmus geneziséét, sem annak metamorfózisát nem értelmezhetjük kielégítő módon csupán az erdélyi és az új főhatalom felőli feltételekből. Mindenkoron magyar-magyar viszonylatokban, önállóság és függés szellemi (és anyagi) terében is érdemes vizsgálódnunk. Tóth ezért írhatta 1974-es cikke végén (már egy majdani monografikus feldolgozáshoz adalékul) afféle konklúzióként, hogy a transzilvanizmus „minden változása és organikus változata az egyetemes

28 Hozzá hasonlóan Kuncz is szükségszerűségéből fakadó másságról, mégis azonosságról beszélt az új erdélyi magyar irodalom kapcsán: „Azelőtt csak része volt egy gyönyörűséges parknak, most kicsiben egy egész park igényeinek kellett megfelelnie.” Lásd Kuncz Aladár: Aprily Lajos. *Ellenzék*, 1926. április 5. 11. p.

29 „A transzilvanizmus ősalapjai úgy inogtak bennem cikked szavaira, mint földrengéskor a tornyok” – írta Reményik –, mert „cikkedben [azt] fejtegeted, hogy nemzeti életet mégis csak saját szuverén nemzeti államban tudsz elképzelni. Ez már egészen új gondolatod.” Lásd Makkainak írt fontos levelét (Kolozsvár, 1937. február 26.) In Cseke Péter – Molnár Gusztáv (szerk.): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Bp., 1989, Héttorony, 152. p., illetve pár nappal korábbi, ismert cikkét: Lehet, mert kell! *Ellenzék*, 1937. február 17. 1. p.

magyar szellemi élet belső vívódásainak függvénye”, annak erdélyi vetülete pedig csak „viszonylagosan autonóm szféra, az egésznek a részben való, a rész sajátos közegétől is meghatározott sajátos tükrözése.”³⁰ Vagyis egyetlen változatát s a változatok folyamányait sem lehet helyesen értelmezni a képletes egésztől elszakítva.

Fentebb a gazdag tematika legalább nagy vonalakban történő érzékeltetésére azért volt szükség, hogy láthatóvá váljék: még a transzilvanizmus legtöbbet kutatott időszak, vagyis a két világháború közötti periódus is meglehetősen változékony képletekben, formákban és viszonyulásokban, az eredeti eszme *variánsai* révén írható csak le. Alapvető különbségek, eltérő arcélek léteztek ugyanis a kezdeti, tehát az 1920-as évek eleji transzilván elgondolások, az évtized végi kiteljesedő elvek, s majd az 1930-as évek csonkuló formái között. Az utóbbi száz évben a problémakörrel korábban foglalkozók közül számosan megkísérelték ezért kategorizálni e két évtized kezdeményezéseit, azért, hogy a célok, szándékok, háttértényezők jobban megvilágíthatók legyenek. Ha ehhez hozzávesszük az ennél időben korábbi transzilvanizmus-elképzeléseket és gyakorlatokat (Erdély önálló államiságának gondolatát, majd a dualizmus kori törekvéseket), valamint a transzilvanizmusnak a második világháborút követően bűvópatakszerűen továbbélő formáit, de akár az ezredfordulótól fel-felbukkanó regionalitás-kérdésköröket is, könnyen beláthatóvá válik a kérdéskör komplexitása és részben terminológiai kuszasága is.

A két világháború közötti erdélyi magyar szellemi életben a transzilvanizmus eszméje korántsem volt egynemű abban az értelemben, hogy számos elképzelés alakult ki és élt egymás mellett hálózatszerűen. Ennek következtében jogos lehet akár többes számú transzilvanizmusokról is beszélni, ahogyan az irodalmi transzilvanizmus-jelenséget is meglehetősen heterogénnek nevezhetjük (elsődlegesen a Helikon többirányú csoportosulása, Pomogáts Béla kifejezésével annak „irodalmpolitikai koalíciója” okán). Tény az is, hogy az erdélyi gondolat társnemzeti koncepciói (így a szászok) is egészen más irányokat követtek az 1920-as évek derekán, mint egy bő évtizeddel később.

A második világháborút követően a marxista keretek között a transzilvanizmusnak csak bizonyos aspektusait „túrték” meg, ha egyáltalán megtúrték, azt is leginkább az 1960-as évek derekától bekövetkező

30 Tóth [Sárréti] Sándor: A transzilvanizmus fogalmáról. *Tiszatáj*, 1974. 1. sz. 57. p.

viszonylagos enyhülés, nagyobb fokú szellemi nyitás kereteiben, amikor újfent előkereshetővé váltak értekezői munkák, tanulmányok szintjén értékelhetők egyes korabeli életpályák. Olyannyira, hogy a kifejezés kodifikációja, szótárakba való illesztése is – annak „gyanús ideológiai tartalma” miatt – csak a rendszerváltás utáni években történt meg! A leginkább bűvópataként továbbélő olvasati formái (s részben módosult szempontrendszere) az 1960/1970-es évekre, az ekkor ismét fokozódó politikai asszimilációs törekvések hatására, félhivatalos formában újfent népszerűvé váltak, s az eszmekör egyes aspektusai erőteljes hatást gyakoroltak számos írói műhelyre és kritikai gyakorlatra is. Míg hivatalosan 1965 után is leginkább a lokális sajátosságok előkeresése és a népi-kollektív, illetve testvérnemzeti jegyek lettek valamelyest hangoztathatóak, a kisebbségi olvasóközönség kollektív értelmezési rétegeiben a következő évtized színpadjain a közönség és a szerző képletes összekacsintásában, színház és irodalom szoros kötelékeiben a metaforikus virágnyelv vagy (főként a második Forrás-nemzedék költőinél) a szülőföld- és anyanyelvűség érvényesült. 1974 után összességében az elnyomó, totalitárius, egyre inkább diktatúrába hajló hatalommal szembeni „cinkos akusztika” s a „védekező kollektivitás” hangjai váltak újfent erőteljessé.³¹ Ez a helyzet a korban születő szépirodalmi műveknek nemegyszer sematikus magyarországi recepcióját is erőteljesen meghatározta, befolyásolta. A transzilvanizmus-konceptiók vizsgálatakor számolni kell tehát azzal a fejleménnyel is, hogy az eszmekör sokáig *bűjtatott tradícióvá vált* az erdélyi régió irodalmi intézményrendszerében, s hol folytathatónak, hol folytathatlannak mutatkozott, miközben nem egy ízben önkorlátozást, belső közösségi öncenzúrát is jelentett. A transzilvanizmus regionalitás-eszménye a politikai-társadalomtörténeti kérdésekben ugyanakkor a rendszerváltást követően, sőt az ezredforduló után is gyakori hivatkozási alap maradt.

Mind e vázlatos felsorolásban szereplő évtizedekben (változó lehetőségekkel, cenzúrafokokkal és változó minőségben is persze) értekezők sora foglalkozott a kérdéskörrel: hol széttartó értelmezések, hol célorientált és lényegi megközelítések születtek, komplex értelmezések azonban csak a legritkább esetben. Az eszmekör szellemtörténeti jelentőség-

31 Vö. Varga Attila: *Erdélyi sakkfigurák, avagy a transzilvanizmus hatása az irodalomra és a jogra*. Vö. <https://jog.tk.hu/uploads/files/VargaAttila.pdf> 183. (Utolsó letöltés: 2023. szeptember 10.) 169–186. p.

géről, variánsairól és „színeváltozásairól” első ízben Tóth Sándor beszélt idézett tanulmányában. A téma kutatói közül annak irodalmi vetületeiről, átfogó irodalom- és szellemtörténeti jelentőségéről (elsődlegesen a helikoni írócsoportosulás kereteiben, annak később monográfiát is szentelve) Pomogáts Béla, a transzilvanizmus hitmozzanatairól, részben „hamis tudat”-koncepciójáról Láng Gusztáv és Cs. Gyimesi Éva írtak. Már a hetvenes évektől valamelyest foglalkozhatott a témával Nagy György, majd később Fábíán Ernő is, főként „a szocreál hatalmi elvárásoknak megfelelően”.³² Gáll Ernő nemzetkarakterológiai kontextusban vizsgálódott az „erdélyi lélek”-ről,³³ de valamelyest szóba hozhatta a témát a Kántor-Láng-ként ismertté lett irodalomtörténeti kézikönyv is.³⁴ A transzilvanizmus befogadáslélektani kollektív hatásáról és a század második felében is érvényesülő, megkötő értékszerkezetéről, valamint ezek továbbélő formáiról emlékezetes nagytanulmányában Cs. Gyimesi Éva számolt be. Ez utóbbi kézirat csak a rendszerváltás után jelenhetett meg.³⁵ A transzilvanizmus politikai, jogi aspektusaival az utóbbi évtizedekben részben Bárdi Nándor, annak történelmi megnyilatkozási formáival és politikai hatásával átfogóan leginkább K. Lengyel Zsolt foglalkozott, de az irodalmi aspektusok természetesen számos olyan értekező munkáiban megjelentek, amelyek a két világháború közötti magyar irodalmi, művészeti vagy sajtóélettel foglalkoztak.

Kiemelten fontos tehát, hogy összegezzük az ismert transzilvanizmusváltozatokat, és hogy az egyes elgondolásokat és terminológiákat

32 A pártdirektívák elvárásai szerint a transzilvanizmus „polgári radikalizmussal összeszövődő” korai arcélét lehetett csak hangoztatni, ezt is „a nacionalista és konzervatív körök” „szű-létre kárhozható” elveivel szemben. (A „szű-lét” Nagy György szövegében egyértelmű utalás a korai Végvári/Reményik vesszoraira). Mindez egy bumfordi olvasatban „egyét jelentett a Horthy-féle ellenforradalom irredezitizmusától való elhatárolódással” s az „őszinte, új hazafiság racionalitásával”, ahol a „néppárti” kezdeményezés későbbi sikertelensége is „a reakciós és konzervatív körök konszolidálódása folytán” kialakuló nacionalista-revizionista vágyalmok többségbe kerülésével kezdődött volna, s még véletlenül sem a román beolvasztó politikát okolta a szerző eszmetörténeti vázlatában. Vö. Nagy György: A kezdeti transzilvanizmusról. Eszmetörténeti vázlat. *Korunk*, 1973. 11. sz. 1652–1658. p., illetve uó: Gondolat és funkció. *Korunk*, 1977. 2. sz. 250–254. p. Fábíán Ernő fontosabb tanulmánya: *Azonosság és kultúra*. In uó: *A tudatosság fokozatai*. Bukarest, 1982, Kriterion, 43–77. p.

33 Gáll Ernő: Az „erdélyi lélek” – mítosz és valóság. *Utunk*, 1972. 30. sz. 31. p.

34 Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom. 1944–1970*. Bukarest, 1973, Kriterion.

35 Cs. Gyimesi Éva: *Gyöngy és homok. Ideológiai értékjelképek az erdélyi magyar irodalomban*. Bukarest, 1992, Kriterion.

némiképp megkülönböztessük egymástól. A problematika összetettségénél fogva az eltérő Erdély-képzetek mellett ugyanis koronként módosuló terminológiáról, s részben változó írásmódról is beszélnünk kell.³⁶ Az 1920 előtti, vagy pretrianoni évszázadok esetében történelmi transzilvanizmusról, vagy (főként K. Lengyel terminológiáját használva) egy *korai* vagy más néven *őstranszilvanizmusról*, majd egy dualizmus kori, más néven *ótranszilvanizmusról* beszélhetünk, mely a kiegyezéstől egészen 1920-ig terjedő időszakot fogja át. Csak ezt követi a legismertebb forma és időszak, vagyis a két világháború közötti évtizedek (a régió történelmi-politikai helyzetét tekintve részben a második bécsi döntésig, részben egészen 1944 nyaráig terjedő évek) eszmeiségének kategorizációja. Tóth Sándor ezen korszakon belül megkülönböztette a húszas évek elejének *plebejusi* töltetű (általa megkérdőjelezhető módon szintén *korainak* nevezett) *transzilvanizmusát*, és az ezt felváltó, a húszas évek közepétől fokozatosan felülkerekedő, a helikoni gondolkörbe nem kizárólagos szinként integrálódó erdélyi gondolat verzióját. Utóbbit *helikoni* vagy *aulikus transzilvanizmusnak* nevezte. A húszas éveken belül e második transzilvanizmusformát Bánffy Miklóshoz és köréhez kapcsolta, s némiképp utalni engedett a kettő közti különbségekre is: míg az első többnyire alulról építkező, népi, plebejusi formában jelentkezett, amit Kós is szorgalmazott, utóbbi a helikoni gondolkörhöz és annak szerzőgárdájához volt köthető 1926 után. A valóságot persze semmilyen kategorizáció nem fedheti le tökéletesen. Bánffy valóban a Helikon-csoport elnöke és a későbbi irodalmi lap főszerkesztője lett, az ő elvei meglehetősen közel álltak az *Erdélyi Helikon* szerkesztőiéhez (Áprily, Kuncz, Lakatos Imre és Kovács László), a

36 A *transzilvanizmus* szóalak egy történelmileg elfogadott és elterjedt formát jelöl, mely az erdélyi kiadású irodalomtankönyvekben, kézikönyvekben, de akár Pomogáts Béla monográfiájában is egységes formában, egy *sz-szel* szerepelt a rendszerváltás előtt. A nyelvtanilag megkérdőjelezhető írásmód problematikusságát a *Helyesírási Kézisztár* 1991-es kiadása tudatosította, mely két *sz-re* váltott, mondván a szóelemző írásmód logikája mentén a *transzszilván* és a *transzszilvanizmus* a középkortól magyarul is használatos „Erdőelve” helynévnek, azaz az „erdőn túl” jelentésű névnek latin formája, szó szerinti, tagonkénti jelentésben. Péntek János nyelvészprofesszor a *Korunk* 2000. júliusi számában azonban rámutatott, hogy a transzszibériai vagy transzszjordán szavakkal ellentétben a viszonylag elhomályosult utótag (a „szilvánia” vagy „szilvanizmus”) önmagában nem használatos. A *transz* vagy *transzsz*-vítát végül Balázs Imre József kitartó levelezése vitte dűlőre, aki az akadémiai helyesírási szótár szerkesztőit kérte, fontolják meg a régi, elfogadott formához való visszatérést. A 2015-ös szabályzat szójegyzékében már ismét az egy *sz-es* forma szerepelt.

felelős szerkesztő azonban mindvégig Kós maradt. Tóth talán ezért is hozzátette, hogy az első években ellenzékiként jelentkező felfogás is az uralkodó, helikoni tendencia alá besorolható változatként értelmezhető. Tény mindenestre, hogy az 1920-as évtized döntő jelentőségű volt a fogalomkör elvi tisztulása szempontjából és ugyanekkor zajlottak az egyre konkrétabb, felvállalt célok körüli termékeny fogalmi viták is.

Kós Károly személye más kategorizációkban is fontos kiindulási alap lett. Még az 1930-as évek végéről visszatekintve Szabédi László különböztette meg *táj*, illetve *országtranszilvanizmus* kettősét. Előbbi, a Kuncz-féle „kolorit” jegyében, s legfőképp Áprily Lajos sajátosan erdélyi költészetszemléletében (vagy a „helikoni triász” költőinek verseszményében) csupán színesítő regionális irodalmat és sajátos tájlelkületet jelentett az összmagyar irodalmi termésen belül. Utóbbi viszont – főleg Kós munkássága és tanai révén – Erdélyben mint önálló országban gondolkodott, s mint zárt földrajzi-történelmi-lelki kötelékben és sajátos egységben fogalmazta meg értékszempontjait.³⁷ Utólag azt mondhatjuk, az erdélyi szerzők körében és gyakorlatában erőteljesebben érvényesült a *tájtranszilván* elgondolás, mely a helyi sajátosságokat a mindenkori összmagyar szellemi egységen belülinek gondolta, s vélhetőleg minden magasztos cél mellett is átmenetként tekintett a kialakult helyzetre. A húszas években ugyanakkor sokan járható útként (a királyi Románia remélt föderatív felosztásában, vagy legalább autonómiaformákban érvényesülő) Erdélyország-képre esküdtek. A Helikon heterogén alkotói köre értelemszerűen – így a történelmi regények szerzői – ennek ötvözetét adta, s nem tartotta a két variánst egymással homlokegyenest ellentétesnek.

Sajátosság és egyetemesség, erdélyiség és európaiság vitája erőteljesen megmutatkozott a második világháborút követően is, főként az 1970-es évtized végén, többek között az úgynevezett Csipkerózsika-vi-

37 Szabédi érvelése szerint: „Az a bizonyos erdélyi szellem az országtranszilvanizmus evangéliuma, jó hire, tanítása. A tájtranszilvanizmus csak az erdélyi magyarságot tartja szem előtt, és azt mondja, hogy az erdélyi magyar különbözik a magyarországitól, de mégis egy vele. Ézzel szemben az országtranszilvanizmus »erdélyi szellem«-en egyáltalán nem a magyar szellem variációját érti, mert az erdélyi szellem gyökerei még a magyar államalapítás előttre nyúlnak (lásd Kós Országépítő [sic!] című regényét), szóval az nem magyar termék. Nem is csupán az erdélyi magyarság életében jelentkezik alakító erőként.” Lásd Szabédi levelét Szemlér Ferenchez. [Közl.: Pomogáts Béla] *Új Erdélyi Múzeum*, 1990. 1–2. sz. 56–70. p., valamint *Európai Idő* 1991. 1–3. p. A kérdéshez lásd még: Kántor Lajos: *Konglomerát. (Erdély)*. Bp., 2012, Kossuth, 42–44. p.

tában.³⁸ Ebben az időszakban, amikor 1968-at követően egyáltalán lehetősége nyílt a magyar irodalomtörténet-írásnak legalább a két világháború közötti szegmensek feldolgozására és pótlására, kezdte el Pomogáts Béla (végül 1983-ban publikált) kismonográfiájának írását a Helikonról. Ő „csupán” az irodalmi transzilvanizmus vetületeit kutatta, az erdélyi gondolatról magáról is elsődlegesen mint a Helikon-írócsoportosulás ideológiájáról írt. Monográfiájának ismertetésekor Láng Gusztáv egy újabb tipológiai felosztást javasolt az interbellikus transzilvanizmusformákra: *történelmi* (főként Kós révén), *messianisztikus* (elsődlegesen Makkai tanai értelmében) és *népi* (a *Tizenegyek* csoportja, illetve majd Tamási Áron és köre kapcsán).³⁹ Látható, hogy csupán Kós nevéhez legalább három különféle jelzőt és elképzelést kötöttek alig fél évszázad alatt. Cs. Gyimesi Éva ugyanekkor, a nyolcvanas években született ismert tanulmánya szintén a két világegés közötti, azaz kisebbségi helyzetből megfogalmazódó transzilvanizmus értékszerkezetét és annak továbbélő formáit, leszűkítő olvasati mintáit vizsgálta, s annak akaratlanul is a szenvedések elfogadására, a jogfosztottság idealizálására ösztönző gyakorlatát bírálta.⁴⁰ Gyimesi az egykori variánsokat azonban nem kategorizálta (leginkább Makkai Sándor bizonyos elképzeléseire épített), inkább a továbbélő „messianisztikus” vonásoknak a kollektív helyzettudat és azonosságtudat fontos különbségtelei felőli hatásfokát, ethoszát mérlegelte, irodalmi példák tucatjain kimutatva e hatást. A transzilvanizmus az ő olvasatában egy sajátos önmeghatározási igény kifejeződése volt az erdélyi magyar kultúrában, irodalomban és közéletben. Jellegzetesen erkölcsközpontú ideológia: „mely kiválóan alkalmas arra, hogy a helyzet és identitás, a kisebbségi sors

38 Gáll Ernő kifejezése (a „sajátosság méltósága”) elsődlegesen egy Sütő András-esszé (Csipkerózsika. *Korunk*, 1978/6.) révén vált közismertté, aki „a szendergő Csipkerózsika metaforáját használva, a még megírásra, tudatosításra váró nemzetiségi-kisebbségi fájdalmakat, törekvéseket kérte az íróktól számon”. (Vö. Gáll Ernő: *Napló. I. 1977–1990*. Kolozsvár, 2003, Polis, 400. p.) A cikk éles vitát generált s a sajátosság-egyetemesség mellett irodalomszemléleti és generációs különbségeket is felmutatott. A teljes vitáról lásd Balogh F. András: *Gondolatok az egyetemesség és sajátosság vitájáról*. In Egyed Péter (szerk.): *Tárlat*. Bukarest, 1991, Kriterion, 8–30. p.

39 Lásd Láng Gusztáv: Vidék, magyarság, Európa. *Életünk*, 1984. 11. sz. 1202–1206. p.

40 „A transzilván ideologikum a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején támadt fel újra, amikor a korántsem megoldott kisebbségi létben ismét megjelenik az identitás újrafogalmazásának szükséglete.” – írta. Önmagában nem ez, hanem a kisebbségi humánus erkölcsi többletének a mítosza volt az, amely elaltatta a korban a valós érdekek megfogalmazásának az igényét.

és a magyarságtudat között feszülő diszharmóniát tompítsa, enyhítse és feloldja. Mégpedig azzal, hogy a mindennapi élet negatív effektusaiból, fájdalmas hatásaiból építkezve, kitermel egy erkölcsi szempontból pozitív effektust, mely erkölcsileg aztán esztétikai értékteremtő tényezővé válik.”⁴¹

A rendszerváltás után (a transzilvanizmusnak egy hangsúlyosan módosult, torzult képlete hatására, mely az 1980-as évektől a „sajátosság méltósága”-szólamokat erőltette a legtöbb erdélyi magyar szépirodalmi mű magyarországi recepciójára) egész generációk fordultak el az eredeti szándékok és arcélek, a különböző transzilvanizmusformák (és alkotói hagyatékok) beható vizsgálatától. Tánczos Vilmos rövid történeti áttekintése,⁴² eszmetörténeti tényezők alapos elemzésével lényegében ugyanarra a következtetésre jutott 1991-ben, mint amit Székely János szentenciózusan „illúziórikus kísérlet”-nek nevezett: „A transzilvanizmus a hajdani aspiráció által kompromittált kulturális közösség önvédelmi stratégiája. A vesztesek békülési kísérlete a győztes aspiráció uralmi helyzetének demokratikus feloldására.”⁴³

Az évtized látványos szélcsendje után Molnár Gusztáv révén a *Provincia*-projekt növelte ismét a módosult regionalitáskonceptió relevanciáját az ezredfordulót követően, mindez a Románia Európai Unióhoz történő csatlakozását megelőző években. K. Lengyel Zsolt s mások ugyanekkortól behatóbban foglalkoztak a még feltáratlan történeti aspektusokkal az immáron hozzáférhetővé vált levéltári források alapján, s jelentettek meg több szakmunkát a témában. Varga Attila a transzilvanizmus mint narratíva hatását vizsgálta a jogalkotásra.⁴⁴ Ő is kiemelte, hogy a politikai transzilvanizmus lényegében egy szuverén Erdély gondolatát hirdette magyar államkereteken belül az 1918 előtti Osztrák–Magyar Monarchiában, majd sokkal visszafogottabb módon az 1918/1920 utáni Romániában. Céljai és elképzelései döntő módon változtak meg az első világháború után, amikor a wilsoni elvekre építve felmerült a magyar, a román és a szász közösség egységét tételező

41 Cs. Gyimesi Éva: *Helyzet és helyzettudat*. In Molnár Gusztáv (szerk.): *Transzcendens remény. A Limes-kör dokumentumai 1985–1989*. Csíkszereda, 2004, Pallas-Akadémia, 206–214. p.

42 Tánczos Vilmos: *Transzilvanizmus és nemzeti identitás. Európai Idő*, 1991. 4–9. sz. [általában az egyes lapszámokban 3. p.]

43 Székely János: *A transzilvanizmus időszerűsége. Válasz a körkérdésre. Európai Idő*, 1991. 10. sz. 3. p.

44 Varga Attila: *Erdélyi sakkfigurák*, i. m., 169–186. p.

autonóm Erdély elgondolása. E törekvések mozgásteret ugyanakkor nagyon hamar igencsak beszűkült, s kényszerpályák és részcélkitűzések maradtak. K. Lengyel ezért is a politikatörténeti mozgásokra figyelt, és az Országos Magyar Párt célkitűzéseinek függvényében különböztette meg (az 1920-as évek első éveiben is már) egy *federalisztikus*, illetve egy *decentralisztikus* transzilvanizmus-változatot.

Nyilvánvaló, hogy a transzilvanizmus irodalmi aspektusai sokkal hatékonyabban és tartósabban hagyták lenyomataikat a teljes magyar irodalmi életen, mint annak politikai formái, másrészt ezek (az irodalom 1989 előtti felértékelt szerepkörei okán is) jelentős hatást fejtettek ki osztársadalmi szinten, befolyásolva egyúttal a politikai cselekvést és bizonyos értelemben a későbbi jogi szabályozásokat is. Az irodalmi transzilvanizmus olyan kultúrpolitikai és cselekvési programnak volt összességében tekinthető az interbellikus években, amely az önállósulni kényszerülő erdélyi szellemi élet megteremtését és intézményeinek kifejlesztését tűzte ki céljául, s a programja nyomán vagy az általa ihletett művekben Erdély mindenkori, megújulni képes lelkiségét és karakterisztikumát kívánta a szépirodalom eszközeivel kifejezésre juttatni. Azt a változásra képes és önmagában is nagyon heterogén, sok-sok lenyomatot őrző alakzatot, amit Szabédi László naplójegyzetében találóan *konglomerátként* vélt csak leírhatónak.

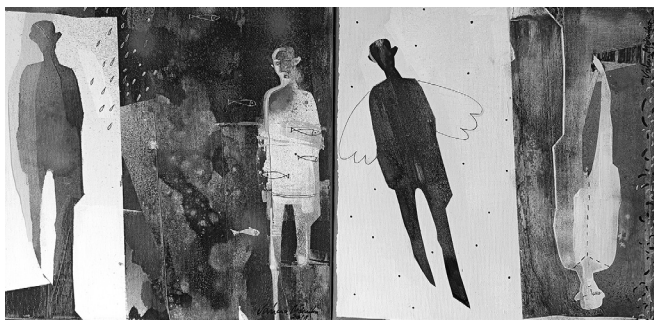
Egy alapvetően aktualizált Erdély-témáról és azon belül a transzilvanizmusról való kreatív gondolkodásnak az utóbbi másfél évtizedben is több nyomát találhatjuk. A budapesti és a kolozsvári Kisebbségkutató Intézetek több munkatársa foglalkozott érdemben és hézagpótló módon valamelyik érintett történeti aspektussal,⁴⁵ annak érdekében, hogy a még feltáratlan hagyatékok és szépírói kapcsolathálók révén árnyaltabb képet formálhassunk az egykori szemléletekről és azok alakulásrendjéről. Többek között a kisebbségi irodalmakon belül sem zökkenőmentes szász-magyar kapcsolatokról, vagy például a sokáig mellőzöttebb „urbánus transzilvanisták” életműveiről, eszményeik továbbéléséről a 20. század második felének írói műhelyeiben. Minderre égető szükség is mutatkozik. A magyar vonatkozásokon és a két világháború közötti időszakon túl ugyanis ma is komoly aktualitása van az Erdély-kérdésnek, s mindez az irodalom- és kultúratudományi keretekben is megje-

45 2014-től például Boka László és Filep Tamás Gusztáv indította útjára (budapesti-kolozsvári kiadásban, a Kriterion gondozásában) Kuncz Aladár több tekintetben kardinális életművének összkiadását.

lenik, vagyis a téma iránti érdeklődés, ha más, megújult formákban is, de ismét fokozódni látszik. Anca Pârvulescu és Manuela Boacă tavalyi, *Creolizing the Modern. Transylvania across empires* című kötete a Cornell University Press kiadásában jelent meg, a szerzőpáros pedig kortárs gondolkodási trendek felől (Liviu Rebreanu *Ion* című regényének egyes cselekményelemeit és regényen belüli személyközi viszonyait kiindulópontként használva) próbálta meg „lefordítani” Erdélyt a nagyvilág számára. Munkájuk az „interimperiality”, vagyis a birodalomköziség terminusára épített, e kötet jelenleg is intenzív véleménycseréket generál a nemzetközi tudományosság köreiben. A szerzőpáros gondolatmenetét érdemes lenne a transzilvanizmus termékeny sokarcúsága és életrevalósága irányából, ugyanakkor „magyar olvasatból” is, magyar szakértők révén is mielőbb kiegészíteni. Már csak azért is, mert Bethlen Gábor szimbolikusan kiegyensúlyozó történelmi szerepe, a különböző birodalmak elvárásai között történő lavírozás, a Kuncz megfogalmazta „bölcös és eszes” kiegyensúlyozó szerep sok szempontból hivatkozási alappá vált a transzilvanizmus elméleteiben az idők folyamán, ugyanakkor a geopolitikai erőterek kereszteződésében elhelyezhető erdélyiség-tapasztalat tagadhatatlanul napjaink evidenciája is.

Végezetül aligha tekinthetünk el attól az alapvető ténytől, hogy a transzilvanizmusnak, akárcsak az irodalmi modernségnek s más évszázados eszmeköröknek, története van. Egyes elemei megvalósulnak, sikeresnek bizonyulnak és betöltik hivatásukat, ezért akár el is veszítik a bennük rejlő feszültség egy részét, más elemei pedig téves vagy időszerűtlen, netán elutasított voltak miatt lekerülnek a napirendről és egy ideig kikerülnek a meghatározó diszkurzusok közül. Az elhagyott elemek helyére azonban törvényszerűen új összetevők nyomulhatnak be, módosítva kényszerűen az egyes elképzeléseket és a kitűzött célokat, fuzionálhatnak, kiegészülhetnek vagy éppen torzulhatnak. Ezekre együttesen, állandó mozgásban lévő s nem stabil jelenségkörre figyelve kaphatunk csak hiteles szellemtörténeti vázlatot. A transzilvanizmus is csak azon az áron maradhatott érvényben és biztosíthatta valamilyen formában önmaga szellemi szuverenitását és hatékonysági faktorait, hogy az iránya módosult. A törekvések részleges sikere vagy kudarca befolyásolta azt, ahogyan a kortárs értekezők (akár Erdélyből, akár kívülről, Budapestről és a Kárpátokon túlról) reá tekintettek, s persze azt is, ahogyan mi tekinthetünk rá a mából. De még ebben is tudatosí-

tani érdemes, hogy egyes időszakokban másak voltak az irodalmi és az „öntudati” együtthatók. Babits 1935-ben például arra az álláspontra jutott, hogy „az erdélyi öntudatot és a transzszilvanizmust nem moshatjuk össze.” Ez utóbbi, mint mondta: „lényegében nem irodalmi fogalom”.⁴⁶ Alighanem a pluralitás és az ebből fakadó összetett viszonyháló az, amire időről időre szükséges emlékeztetnünk, amikor egy eszmekör genezishelyeit vizsgáljuk, s ennek utótörténetét kívánjuk jobban érthetővé és aktualizálttá tenni, az egykori életpályákat és céljaikat pedig mélyebben megvilágítani. Ha azonban nem csupán egymástól elszigetelt jelenségeket kívánunk szemlélni, azt is tudatosíthatjuk, hogy az egyes történeti folyamatok elindítói és iniciátorai, későbbi propagátorai mögött, az „emlékezetessé váló múlt” utóbb szemlélt aspektusaiban nem egy esetben egyéni tapasztalatok és ambíciók, szimpátiák és unszimpátiák, olykor (ideológiai, piaci és egyéb) érdekek is meghúzódhattak. Nem tekinthetünk el ettől, akár nyílt politikai vetületeit, pre- és poszttrianoni aspektusait, akár az 1920-as évektől számított irodalmi-művészeti gyakorlatát, autonóm vagy összmagyar keretekben manifesztálódó teljesítményét, s utóbb közvetett társadalmi hatóerejét vizsgáljuk. A keretek személyekhez, intézményekhez és persze helyzetekhez kötött projektjein túl az eszmekör egyes összetevőinek a társadalmi bázisa, konkrét elfogadottsága vagy éppen múltó divatja mutatkozik meg akkor is, amikor a transzilvanizmus felfrissülő szereplehetőségeire figyelünk.

A négy elem, 2018

46 Vö. Babits Mihály: Könyvről könyvre. *Nyugat*, 1935. 8. sz., illetve: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00595/18762.htm> (Utolsó letöltés: 2023. szeptember 10.)

AKIT A NÉPZENE ÉS A NÉPTÁNC SZERETETE ELKÍSÉRT HÉT HATÁRON, EGY ÉLETEN ÁT

– *Simó Márton beszélgetése Fodor Béla Adalbert
etnomuzikológussal* –

A székelykeresztúri kistérség egyik népzenei kultúrában igen gazdag falujában, a Gagy vize mellett fekvő Magyarandrásfalván született a múlt század derekán. Pont a derekán: 1950-ben, „otthon”, és ott is nevelkedett „az öreg vastag falú kőház-kúriában, a szülői házban”. Az elemi és az általános iskolát Gagyban és Andrásfalván, a gimnáziumot Székelykeresztúron végezte, az akadémiai képesítését Marosvásárhelyen és Bukarestben szerezte meg, majd Svédországban folytatta a szakmában való elmélyülést. Szakdolgozatait szülőföldje népi tánczenéjéből, valamint a székelyudvarhelyi központú erdélyi táncművelésről írta – etnomuzikológiai besorolással. Pályafutása Székelyudvarhelyen indult (1973), majd rövid (két éves) aradi kitérő után Svédországba disszidált (1989), ahol zenei és folklorisztikai tudását elmélyítve tanított, kutatott, kultúrát szervezett, folytatta azt, amit itthon elkezdett, s mindemellett megvalósította régi álmát, hogy népzeneinket, néptáncunkat „kivigye” a nagyvilágba, de közben fokozatosan szervezte végleges hazatérését is.

Fodor Béla idejének legnagyobb részét immár hét éve Magyarandrásfalván, az ősökötől örökölt több száz éves nemesi kúriában tölti. Évtizedekre elegendő feladatot talált magának, ott folytatja, ahol abba sem hagyta: Udvarhelyszék és a tágabb környezete népzenejét, népdal- és táncmotívumkincsét igyekszik megőrizni, életre kelteni és több formában „hasznosítani”. Két keresztnéve van: az Adalbert a hivatalos – ez áll az okmányokban, olykor zavart is okoz –, de Bélának szerették volna a szülei, csakhogy abban az időben azt nem anyakönyvezték. „Mindenki Bélának szólított, még Svédországban is” – mondta egyik beszélgetésünk alkalmával, úgyhogy a továbbiakban akkor „megelégszünk” ezzel a nem hivatalos változattal, mármint a Fodor Béla névvel.

A Fodor-kúria Magyarendrásfalván (Szabó Károly felvétele)

– *Akkor kezdjük a felmenőkkel: milyen családból származol?*

– Az andrásfalvi családfánk több száz évre visszamenőleg dokumentálható az édesapám vonalán, aki a Pálffy és a Szentkirályi nagy- és középbirtokos nemesi családok leszármazottja volt. A falu neve 1409-ben Andreasfalv alakban bukkant fel, majd 1510-ben már Andrásfalvaként olvasható az okiratokban. 1567-ben a regestrum egyetlen kapuval jegyezte a települést. Már a XV. századtól kezdve itt éltek a felmenőim, az andrásfalvi Pálffyak, egyik legősibb kúriájuk a mostani vastag falú kőházunk helyén lehetett. A különböző lustrák is sokáig csak ezt az egyetlen beépített telket említik, köréje maga a falu jóval később alakulhatott. 1591-ben András falua néven szerepel. Valamikor a fél Gagy mente Pálffy-birtok volt, s mivel a tulajdonosok fokozatosan elköltöztek vagy eladták a földeket, így ami apámnak jutott, az már csak mintegy 50 hektár lehetett. Ezen a környéken ez is kimagaslóan nagy területnek számított, hiszen a parasztgazdák átlagos magánterülete 5-6 hektár körüli volt – most is akkora –, sokan pedig: volt zsellérek és jobbágyok, nem beszélve a cigányokról, még ekkora birtokkal sem rendelkeztek, s a létezett szocializmus előtti időkben napszámos mun-

kákból, illetve szántók és kaszálók bérműveléséből tartották fenn magukat. Édesapám mint birtokos gazda majdhogynem törvénytörően azonnal kuláklísta lett. Másik „nagy bűne” a kommunista hatóságok szemében az volt, hogy tisztviselőként végzett, majd részt vett a második világháborúban, amiért három és fél éves fogságot szenvedett Szibériában. Apai nagyanyám, Fodor Mária, született Zöld Mária, a gagy-andrásfalvi Pálffy Ráchel dédnagyanyám és a csikmadéfalvi Zöld Ádám dédnagyapám leánya volt. Fodor István apai nagyapám pedig háromszéki, bodoki származású Fodor, ő gépészmérnök volt. Nagyanyám nem érte meg apám hazajövetelét a fogságból – a nélkülözések és a megpróbáltatások következtében –, 1947-ben meghalt. Édesanyám, született Szilágyi Erzsébet is kvázi osztályellenségnek számított, egyrészt klerikális „beállítottsága” miatt, de rossz volt a másik oldali származása is, a Fazakas-ág, néhai Fazakas Dénes iskolai igazgató-tanító Gizella nevű lánya gyerekeként. Fazakas Dénes dédnagyapám volt a gagy iskola létrehozója, aki az első világháború végén a Kassa környéki harcokban esett el.

Az apai nagyapa, Fodor István

Az anyai dédnagyapa, Fazakas Dénes

Édesanyám ének- és zongoratanári képesítéssel rendelkezett, de a szakmáját csak pár hónapig gyakorolhatta. „Úri” mivoltunkat jelezte, hogy zongora volt a lakásunkban. Édesanyám kiválóan játszott rajta, szépen énekelt. Úgyhogy már ezek a családi gyökerek, az adottságok és a környezet egyaránt befolyásolt, valamilyen szinten korán predesztinált engem, hogy zenei pályára lépjek. Azt is mondhatnám, hogy a zenei nevelésem a születésem előtt kilenc hónappal kezdődött, egy akkor még gazdag és virágzó népzenei kistérségben, különösen Gagyan.¹ Havadtói származású anyai nagyapám, Szilágyi György tiszteletes, akkor református lelkész volt a faluban, s mivel ott kezdtem az elemi iskolát, náluk lakhattam a parókián, ami mintegy 60-70 méterre volt a kultúrháztól.²

A testvérek: Béla, Marika, László (az ötvenes évek második felében)

-
- 1 Gagy kb. 1 km távolságra fekszik Andrásfalvától.
 2 F. B. megjegyzi ehhez kapcsolódóan, hogy az Andrásfalván kijárt 3. és 4. elemi után (mert időközben Andrásfalván is épült iskola, illetve művelődési ház – közös épületben) a Szentábrahámon kezdett felső tagozat hatodik osztálya után visszatért Gagyba, és ott fejezte be a nyolc osztályt. Elmondása szerint Gagyan jobb volt a hangulat, a színvonal is, és nem voltak annyira kommunista elkötelezettségűek a pedagógusok. „Valaha jobbágyfalu volt, s emiatt homogénebb. Szentábrahám vegyesebb, községközpont már akkor is, ahol jobban erőre kapott a baloldali ideológia.”

Gagy valósággal „hemzsegett” akkortájt, de még később is a muzsikusi cigányoktól. Több zenekar létezett egy időben, folyton szólt a muzsika itt-ott, de különösen Zongotában, ahol a Dandóci, Pusi és Csapai bandák javarésze lakott. De zengett hétvégeken a faluház, s később a kultúrház is a különböző rendezvényektől... Gizella nagyanyám, aki tősgyökeres gagy volt, csak a helyi népdalokat ismerte, sokat megtanított nekem ebben az időben, de még később is...

- *Mikor határozta el, hogy zenei pályára lép?*

- A zenei pályára való konkrét elindulás és elhatározás a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium évei alatt körvonalazódott. Természettudományi osztályba jutottam be, kedveltem is a reál tantárgyakat a gimnáziumi évek elején, de folyamatosan lankadt bennem az ez irányú érdeklődés. Egyre jobban „előjöttek” a zenei képességeim, zongoráztam, harmonikáztam. Hétvégi énekes, zenés-táncos összejöveteleket szerveztünk nálunk az udvarban, Andrásfalván, vagy „az árkon túl”, a kultúrházban, amely szintén „otthont” jelentett, hiszen a telke valamikor szintén az apámé volt. Aztán „előjött” az énekhangom is úgy 16-17-éves koromra, és a család úgy döntött, hogy elvisznek Marosvásárhelyre meghallgatásra. Megfeleltem az elvárásoknak, és beiratkoztam a Kultúrpalotában működő Művészeti Népiskolába, ahol több éven át tanultam a belcantót³ először Vojtekovics Olga⁴, később a főiskolán Sötér Ilona irányításával. Előzmények: Keresztúrról, az Orbán Balázs Gimnáziumban töltött utolsó két évben kitartással jártam fel Vásárhelyre hétvégeken. Bár reál szakos érettségit szereztem, elszántan készültem az operanékesi pályára. Csakhogy hamarosan kiderült, hogy a kolozsvári konzervatóriumba évente általában egy hallgatót vesznek fel egy-egy hangra. Nekem bariton hangom volt, s amikor az ottani tanárok meghallgattak 1970-ben, azt mondták, hogy nekik most éppen tenor kell, mert arra van szükség, és arra már ki volt választva egy román ajkú jelentkező. Mondták, hogy én csak készülgesek nyugodtan, mert nagy a valószínűsége, hogy egy év múlva bekerülök. A szüleim viszont javasolták, hogy menjek először a Pedagógiai Főiskolára, Vásárhelyre, mert ott volt zenetanári szak is, és nem nagyon

3 A belcanto olasz operai kifejezés, amelynek a szó szerinti jelentése szép ének; olyan éneklési technikát jelent, amely a tökéletes dallamformálást helyezi előtérbe.

4 Vojtekovics (Köllő) Olga (1900–1981) marosvásárhelyi énekes, színész.

támogatták az operaénekesi pályaválasztást. Felvettek oda, de terveztem, hogy a tanári⁵ diploma megszerzése után kipróbálom az operaénekesi pályát. Ez azonban elmaradt⁶. Tanulmányaimat folytattam aztán levelező tagozaton – ez napjainkban mesterképzés lenne – a bukaresti Ciprian Porumbescu Akadémián, ahol egyre jobban belemélyedtem a népzene tudományba.

A Venyige együttes: Fodor Béla, Szép Gyula és Tárkányi János Énlakán (1980 körül)

-
- 5 Érdekességként említi F. B.: „A vásárhelyi népművészeti iskolában Vojtekovics énektanárnőm mellett, többször korrepetált zongorán, próbákon vagy akár nyílt előadásokon (mert abból is volt bőven) Chilf Miklós (1905–1985) zenetanár, zeneszerző és előadóművész, aki ugyancsak nagyon biztatott, hogy ne hagyjam el a zenetanári végzettséggel maradjak, mert én többre vagyok képes. Biztatása nagyban befolyásolt abban az elhatározásomban, hogy hagyjam ott a zenetanári képzést és jelentkezsek az énekszakra, s ha nem jutnék be azonnal, akkor menjek inkább a kolozsvári operához énekesnek. De végül maradtam. Mind a főiskolai tanáraink, mind a szüleim nagyban befolyásoltak ebben. Kitartottam a pedagógiai képzés mellett.”
- 6 F. B.: „Azért énekeltem azután is eleget, különböző műfajokban és csoportokban (Udvarhelyen a zenetanárok kórusában, az Aradi Filharmóniánál). Magam is énekkarokat vezettem. Amikor tehettem, nem maradt el egy-egy még Vásárhelyen tanult és a Kultúrpalotában többször előadott opera-ária – nagy kedvencem: Germond áriája Verdi Traviatájából – előadása sem. Ezt követően azonban, az utóbbi évtizedekben, a népdaléneklés vette át a fővonalat. Elmondhatom azonban, hogy az énekes-képzési időszakomtól a mai napig tanulmányozom magamon az éneklési technikákat, a különböző módozatokat.”

– *Hol kezdődött szakmai pályafutásod?*

– Székelyudvarhelyen, hiszen 1973-ban diplomáztam Vásárhelyen, és akkor üresedett meg ott a zenei szakirányítói állás a művelődési háznál. Az akkori igazgató, a jó emlékű Finta Béla⁷ bácsi azonnal alkalmazott. Munkaköri tevékenységi területemhez tartozott a megyei jogú város zenei együtteseinek a szakmai megsegítése, illetve a művelődési ház égisze alatt működőké is, s így lehetőség nyílt arra, hogy alaposan megismerjem az udvarhelyi vállalatok zenei, népzenei és néptánc-együtteseit is. Átvettem pár hónapra a Mészáros Ildikó zenetanár kolléganóm által vezetett hírneves férfikórusnak a vezetését és a megszűnőfélben levő – később a Balázs Ferenc nevet felvett – vegyeskórust is, amelyet pár kórustag (Simó Adél, Prikánszki Piroska és mások) segítségével átszerveztünk. Később alapítottam még egy külön női dalárdát, amely aztán beleolvadt a vegyeskórusba.

Mindezek mellett a városban működő egyéb, iskolai és intézményi, illetve az udvarhelyszéki kórusok szakirányítása ugyancsak a feladataim közé tartozott. Szerettem ezt a tevékenységet. Ezeken kívül tanítottam nagybőgőt, zongorát, később a zeneiskola⁸ énekkarát is átvettem, amely akkor alsó és felső tagozati osztályokkal működött. Időközben a mezőgazdasági líceum – a mai Eötvös József Szakközépiskola – igazgatója felkért, hogy vállaljam el az ifjúsági kórus vezetését: egy több mint 110 fős, tanulókból álló énekkar jött össze akkor. Közben megalakult a városban a zenetanárok énekkara, madrigálkórusa is, amit szinten én kezdeményeztem.

Pár jóhangú kollégát biztattam a közös éneklésre, Bodurján Jánost⁹, akinek jó tenor hangja volt, Böjte Angéla¹⁰ kiváló szopránt, Gergely

7 Finta Béla (1921–2011) tanító, iskolaigazgató, népművelő, 1967 és 1981 között a székelyudvarhelyi Művelődési Ház igazgatója, a Népszínház kezdeményezője és vezetője, nyugdíjasként megszervezte a Nyugdíjasok Önszegélyző Pénztárát (NYÓP), felújította annak épületét, és még évtizedeken át komoly műkedvelő mozgalmat hozott létre, amely távozása után is fennmaradt. Szülőfalujában, Kézdimartonoson helyezték örök nyugalomra.

8 Akkor még nem létezett középiskolai szintű művészeti képzés Székelyudvarhelyen. Általános iskolai tagozaton – szaktanárok vezetésével – folyt zenei és képzőművészeti jellegű oktatás. A tehetségesebb diákok innen a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban folytatták a tanulmányaikat. (A szerk. megj.)

9 Bodurján János (szül. 1949) zenetanár Székelyudvarhelyen, a Dr. Palló Imre Zene-és Képzőművészeti Szakközépiskola kezdeményezője (1992) és első igazgatója, illetve a – több előzmény után létrejött – Székelyföldi Filharmónia alapító-menedzsere (2002) és első vezetője.

10 Böjte Angéla Székelyudvarhelyen dolgozó zenepedagógus.

*A zenetanárok madrigálkórusa a székelyudvarhelyi
Művelődési Ház koncerttermében (a hetvenes évek második felében)*

Annamária énekelt az alt szólamot, jómagam pedig a bariton-basszust. Nemsokára megduplázódtak az énekesek, úgyhogy nemsokára létrejött egy mintegy 30 tagból álló madrigálkórus, a későbbi *Cantilena* (sajnos ma már nem létezik), amely Udvarhely egyik büszkesége volt a „szemiszimfonikus” zenekar mellett, amelyet Bodurján kolléga és a vendéglői zenész-hobbyval rendelkező Keizler László ügyvéd vezetett. A már összeállt nagyobb énekkar karnagya Major László¹¹ lett. Mindkét együttessel több városban megfordultunk. (A '90-es években Lundba is ellátogattak, ahol akkor éltem, és több sikeres fellépést szerveztem, videóra vettem a programot; még svéd nyelven is énekeltek!¹²)

- 1976–1977 tájékán indult az erdélyi táncházmozgalom. Te ebbe beleszóltál vagy magad voltál az egyik kezdeményezője?

- Székelyudvarhelyi szakirányítói tevékenységem kezdetén megállapítható volt, hogy népzenei kultúránk archaikus rétegei alig-alig tűntek fel a zenész és néptáncegyüttesek repertoárjaiban. Többségében a népies műdalok és az új stílusú népdalok domináltak, még a Siculus

11 Major László (szül. 1948) a kolozsvári Gheorghe Dima Zenakadémián végzett oboa szakon. Zenetanár a művészeti iskolában, majd liceumban Székelyudvarhelyen (1973 és 2015 között), karnagyként is tevékenykedett. Jelenleg Farkaslakán él.
12 <https://www.youtube.com/watch?v=ftbcn1AI0c>; <https://www.youtube.com/watch?v=bw5BCC6SwCM>; <https://www.youtube.com/watch?v=w4V-A1vR1uo>

Ifjúsági Klubban működő, közkedvelt csárdásesteken is, ahol többnyire vendéglői zenészek muzsikáltak. Elhatároztam, hogy kezdeményezem hagyományos összetételben egy autentikus udvarhelyszéki népzenei muzsikáló zenekar létrehozását. Olyan formára gondoltam, mint amilyent gyerekkorom óta ismertem a Gagy vize mentén, de a többi udvarhelyszéki kistérségben is. Idetartozó előzményként kell megemlítenem, hogy a tervezett hagyományos népi zenekar létrehozási folyamatának első próbálkozásaként – amely később aztán a Venyige táncházenekarban valósult meg – Orosz Pál József hegedűs és Kóródi Attila brácsás zenetanár-kollégákat kértem fel 1976 decemberében, hogy legyenek társaim. Jómagam nagybögösként léptem be, s így indult útjára akkor az első udvarhelyi, hagyományos zenész trió, melyhez 1977 január-februárjában még másik három tagot verbuváltam, s hattagú zenekarrá bővültünk: Orosz Pál József (hegedű), Silay István (hegedű), Kóródi Attila (klasszikus brácsa), Sinka Ignác (háromhúros brácsa), Bán Miklós (klarinét) és Fodor Béla (nagybögő). Ez a nagyobb zenekar sem stabilizálódott, különböző objektív és szubjektív okok miatt, így a hagyományos népi zenekar alapítási folyamata folytatódott, és az összetétele változott. Végül 1977 szeptemberében vette fel a Venyige¹³ nevet, tagjai a fehéregyházi származású Keresztes Sándor (hegedű), a malomfalvi származású Sinka Ignác (háromhúros brácsa) és jómagam voltunk. Székelyudvarhely első táncházenekara ugyanabban az évben, december 6-án hozta létre aztán a kezdeményezésemre és az én irányításommal a táncházat a székelyudvarhelyi Siculus Klubban. Sokat köszönhetek Vass Albertnek, aki akkor az ifjúsági házat vezette, és Sinka Ignác szakirányítónak. A zenekaralapításkor, valamint a táncház fejlesztési időszakában gyakran tanácskoztam Pávai István kollégával, aki abban az időben a Hargita Megyei Alkotások Háza zenei szakirányítója volt, valamint alapító tagja a szintén 1976-ban létesült Barozda¹⁴ együttesnek. István beszélt a széki táncházról, a Magyaror-

13 A Venyige névnek egy széki népdal volt az „inspirációs” forrása: „Kimentem én az erdőbe, az erdőbe, / Ráléptem egy venyigére, venyigére, / Venyigéről, venyigére, venyigére, / Fáj a szívem a szókére, a szókére...”

14 Klasszikus felállásban: Györfi Erzsébet (ének), Pávai István (kontra), Papp István „Gáza” (hegedű), Simó József (bögő, ének), Bokor Imre (hegedű, ének). Ez az együttes komoly szerepet vállalt a régizene népszerűsítésében is, a Csíkszeredai Régizene Fesztivál egyik kezdeményezője volt (1980), amely kisebb-nagyobb kiadványokkal a mai napig működik.

A rugonfalvi Kalákán jelen volt a Venyige is a „klasszikus” felállásban (1980)

szágon már működő mozgalomról, valamint több tájegységről származó népzenei anyagot adott nekünk a táncházrepertoár gazdagítása érdekében. Segített később a táncoktatás területén is, többször ellátogatott az udvarhelyi táncházba, különösen a Gábor Áron Munkásklubban tartott táncházak idején (1978–1979), ahol még táncot is tanított alapfokon és segített a táncoktatók bevonásában. Hasonlóan nagy segítségünkre volt a továbbiakban Kallós Zoltán népzene gyűjtő, aki széki és mezőségi népzenei gyűjtéseiből adott át nekünk, a „venyigéseknek”.

- Milyen táncokkal kezdődött az anyavárosi táncház? Kik voltak a táncoktatók?

- Az 1977-ben indult táncház idejében már jelentős ismereteink voltak az erdélyi táncos hagyományokról és úgy általában a táncházkultúráról, a mozgalomról. Nekünk, akik beleszülettünk a még élő népművészetbe, és megéltük, megtapasztaltuk a hagyományt, nem volt nehéz felfedezni a hasonlóságokat a „misztikus” széki táncházhagyományokkal, s meglátni, megtalálni az analógiákat az Udvarhelyszéken és a többi itteni tájegységben a szinte heti rendszerességgel megrendezett falusi táncrendezvényekkel. Ilyen szokás élt például Énlakán is az

'50-'60-as években. És ott is táncháznak nevezték! Így felidéződtek a régi ismeretek, élmények bennem, de a másik két állandó „venyigés” kollégámban úgyszintén. (...) A táncházindításkor az udvarhelyszéki és a széki népzeneben, illetve táncrendben gondolkoztunk, hogy ezt a kettőt indítsuk elsőre, úgyhogy abban a bizonyos első hivatalos udvarhelyi táncházban udvarhelyszéki és széki táncrendekkel kezdtünk. Táncot tanítani Kacsó András¹⁵ koreográfust hívtam, akivel jó viszonyban voltunk, bár tudtam, hogy ő teljesen más irányt képvisel, hiszen főként színpadra szánt koreográfiákat állított össze gyermek és felnőtt műkedvelők számára, és vezető koreográfusa volt a szakszervezetek néptáncegyüttesének az anyavárosban. Bandi az udvarhelyszéki táncrendeket ismerte úgy általában, különösen a sóvidékit. A széki táncok tanítására Kelemen Ferencet¹⁶ kértem fel Marosvásárhelyről. Kacsó Bandi azonban nem jött el táncot tanítani!... Annyit mondott, utólag, hogy: „- A fiam egyetemista, tudod, s a többi most nekem nem hiányzik!” Egyebet semmit sem szólt. Ebből meg kellett értenem, hogy komoly hatósági nyomás alatt van. És ez még csak a kezdet volt! Hamar bebizonyosodott, hogy mi is sorra kerülünk, mert egy idő után a belügy

15 Kacsó András (1932–1985) néptáncos, néptáncoktató, folklórgyűjtő, népművelő. Egészen fiatal korában szólótáncos (1949–1953) Marosvásárhelyen, jelentős díjakat nyer, néptáncoktatói tanfolyamot végez Kolozsváron (1954), majd saját kérésére Székelyudvarhelyre helyezik, ahol 1955-től haláláig a Művelődési Ház szakirányítója. Emlékét egy ideig az EMKE által létrehozott, róla elnevezett Kacsó András-díj őrizte, amelyet 2009 és 2017 között osztottak ki, később Kallós Zoltán (1926–2018) nevére vette fel. (*Muvelodes.net*, *Emke.ro*: <https://www.emke.ro/index.php/taxonomy/term/63>)

16 Kelemen Ferenc (szül. 1944) koreográfus, művészeti író, előbb magyar–román szakos tanári oklevelet szerzett a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán (1965), majd magyar nyelv és irodalom szakot végzett a BBTE Magyar Tanszékén (1973). Kora ifjúságától foglalkoztatta a népi táncművészet: a marosvásárhelyi Székely Népi Együttes tánca (1965–67), ugyanott a Népi Művészeti Iskolában tánctanár (1967–71), majd az Egyetemisták Művelődési Házának művészeti irányítója, közben 1973 és 1982 között mozgásművészeti kollégiumokat tartott a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán. A marosvásárhelyi főiskolások táncegyüttesével – amelyet 1967-ben alapított és vezetett – számos országos díjat és helyezést nyert. Felkérésre több színházi előadás koreográfiáját készítette el Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen. A Csáky Zoltán indította Kaláka első két népi hagyományt ápoló adásának előkészítésében koreográfiai szakértőként vett részt. Kiterjedt szervezői és irányítói munkásságot fejtett ki hagyományörző falusi együttesek alapítása és irányítása terén, így Szentgericén, Székelykálon, Magyardellőn. Az *Előre*, *A Hét*, *Igaz Szó*, *Korunk*, *Művelődés*, *Új Élet* és *Vörös Zászló* hasábjain 1967-től rendszeresen megjelenő írásaiban főként a népi táncművelés, mozgás- és színművészet elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. 1970-től a Marosvásárhelyi Rádió külső munkatársaként is tevékenykedett. (A *Wikipédia* nyomán)

szervek észlelték, hogy a táncház mennyire „rendszerellenes”, vagyis hagyományátadó, közösségteremtő és jellemformáló erejű kezdeményezés, tehát veszélyes tevékenységek fészke, úgyhogy minket is, meg a mozgalom minden szintjét, minden szereplőjét igyekeztek egyre jobban figyelni, követni, majd bizonyos esetekben és helyeken ellehetetleníteni egész Erdély-szerte. Nem ment azonban a szervezetnek olyan könnyen itt, Udvarhelyen, mint máshol, mert a székelyudvarhelyi táncház megtartotta a folytonosságát¹⁷, de nem maradtak el itt sem bizonyos ékverések a mozgalom fékezése kapcsán.

A székelyudvarhelyi táncház 1977 decemberétől kezdve egyre népe-sebb lett. Ehhez hozzájárult a Pedagógia Líceum akkori tanárainak is a hozzáállása – Tamás Margit, Miklós Ferenc, Szabó K. Attila, Molnár József, Tótharsányi Sándor szorgalmazták a tanulók tömeges részvételét –, hasonlóan támogatták az 1-es (a mai Bányai János Szaklíceum), a Mezőgazdasági Szakközépiskola (ma Eötvös József nevét viseli) és a Gimnázium, azaz a Tamási Áron Gimnázium részéről, javasolva a tanulóknak a részvételt ezeken a hasznos programokon. A táncoktatás egy részét olyan lelkes vendégoktatókkal oldottuk meg, mint Zakariás Erzsébet (Penzsi), Panek Kati és mások.

– Hogyan alakult, fejlődött tovább a zenekar, a táncház élete? Hogyan jött létre az első táncháztalálkozó?

– 1978-tól a Venyige zenekar kibővült Tárkányi Jánossal¹⁸ (hegedű) és Szép Gyulával¹⁹ (brácsa), még jobban stabilizálódott és megerősö-

17 F. B.: „Itt fel lehetne sorakoztatni pár olyan pozitívumot, mely hozzájárult a táncház folytonosságának a megtartásához... Udvarhelyen zenepedagógusok kezdtek el és vezették a mozgalmat. Hibátlan erkölcsi-etikai környezetet teremtettek a táncházrendezvények alatt. A résztvevő kiskorú középiskolásokat saját tanáraik is elkísérték a táncházba. Ez némi védettséget jelentett a belügyi szervekkel szemben. Ezt követően nem a diákokat, hanem oktatóikat vezálták.”

18 Tárkányi János (1957–1999) népzeneész, művelődésszervező; 1978–1985 között a Siculus Ifjúsági Klub szakirányítója, a Művelődési Ház szakirányítója (1991), majd 1999 májusában bekövetkezett haláláig annak igazgatója Székelyudvarhelyen. Tizenegy évig volt a Venyige néptáncgyűttes primása.

19 Szép Gyula (szül. 1952) zenetanár, zenész, operaigazgató, politikus. A kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémia zenepedagógia szakán végzett (1975). Zenetanár volt Mezőszengyelen, Máréfalván és Székelyudvarhelyen (1975–1980). Ezt követően 1986-ig a székelyudvarhelyi Művelődési Ház igazgatója, majd 1988-ig zenei szakirányító a csíkszeredai Alkotások Házában. 1988-tól a Kolozsvári Állami Magyar Opera titkára, 2000-től aligazgatója, majd 2010-től igazgatója. Egyik alapítója 1980-ban Székelyudvarhelyen a Venyige Népzene és Néptáncgyűttesnek. (A Wikipédia nyomán)

dött. Sófalvi (Fodor) Mária lett a Venyige első énekes. Több, változó felállásban is tudtunk muzsikálni. Közben a zeneiskolás tanítványaim közül verbuválódtak a „kicsi Venyige” zenekarok, Forró István, Balázs József, Sándor János, Ilyés Zsolt stb. tagokkal. 1978-ban tartottuk meg az első Székelyudvarhelyi Táncháztalálkozót, és szintén ekkor kerülünk át a Gábor Áron Munkásklubba²⁰, ahol egyre több résztvevővel működött a táncháznak.

UNIUNEA TINERETULUI COMUNIST, COMITETUL MUNICIPAL ODORHEIU SECUIESC
KOMMUNISTA IFJUSÁGI SZOVETSÉG MUNICIPIUMI BIZOTTSÁGA, SZÉKELYUDVARHELY
CLUBUL TINERETULUI **SICULUS** IFJÚSÁGI KLUB

23-24 septembrie 1978. szeptember 23-24-én
orele 17 óraker
in Casa de Cultură a Művelődési Házban

TÁNCHÁZ TALÁLKOZÓ

Secvențe din muzica și dansul strămoșesc

PARTICIPA FORMATILE:

BAROZDA M. CIUC - CSIKSZEREDA	HARMAT CLUJ-NAPOCA - KOLOZSVÁR-NAPOCA
BODZAFÁ CLUJ-NAPOCA - KOLOZSVÁR-NAPOCA	ÖRDÖGSZEKÉR CLUJ-NAPOCA - KOLOZSVÁR-NAPOCA
VENYIGE ODORHEIU SECUIESC - SZÉKELYUDVARHELY	

TÁNCHÁZ ZENEKAROK RÉSZVÉTELÉVEL

valamint a felsőőfalvi Paradicza Mihály zenekara és a gyimesközéplaki csángó zenekar

Szeptember 24-én 10 óraker
a Művelődési Ház előcsarnokában
sestane științifică - tudományos ülészak
Folclorul ieri și azi - A folklór régen és ma
INVITATI - MEGHIVOTTAK:
Almási István - folclorist, Jagamas János - profesor universitar, Kallós Zoltán - folclorist,
Könczei Ádám - folclorist, Szabó Csaba - compozitor, Kelemen Ferenc - coreograf,
Lőrincz Lajos - coreograf

Az első székelyudvarhelyi táncháztalálkozó plakátja

20 Gábor Áron Munkásklub: a Gábor Áron Mezőgazdasági Gépgyár által üzemeltetett ifjúsági művelődési ház volt egykor a Székelyudvarhelyi Belvárosi Unitárius Egyházközségtől elvett közösségi létesítményben. Ezt 1990 után az egyházközség visszaszerezte, ma a Kriza János Szeretothon működik benne, a gyülekezet közösségi életét szolgálja.

Aztán 1980-tól a Művészeti Népiskola épületébe költöztünk, amely a Zeneiskola melletti/alatti közvetlen épületben működött a Kossuth Lajos utcában. A Művészeti Népiskola – amelynek hivatásos tanára és egyben megbízott irányítója voltam – létrejöttéért, az épület megszerzéséért köszönet jár(t) Molnos Zoltán²¹ volt városi párttitkárnak, aki ügyes, normális, tájékozott és művelt vezető volt, s akivel minden héten konzultálhattunk, hogy mi hiányzik, mire van szükség a kultúra terén. 1983-tól, a Népművészeti Iskola megszűnésével újra a Művelődési Házba kerültünk, de ekkor már a Sétatér oldalán levő másik alagsori terembe. Itt jött volt létre a kezdeményezésemre és irányításom alatt a *Székelyudvarhelyi Népzene és Néptánc Stúdió*, ennek keretében működött maga a táncház és a Venyige együttes is. Nemcsak udvarhelyszéki zenészek, szakemberek jártak ide, hanem – nyilvánvalóan „rangrejtve”, amikor lehetett – magyarországiak és más külföldiek. Ide hívtuk be a saját környezetükben megismert hagyományörző zenészeket és táncosokat egy-egy részletesebb beszélgetésre, felvételeket készítettünk velük, de megszólítottuk az újonnan felfedezett adatközlőket is.

Gyűjtés közben Énlakán: a Venyige tagjai támogató barátok és adatközlők körében

21 Id. Molnos Zoltán (1933–1984)

- *És mikor alakult a Venyige táncházegyüttes?*

- Maga a Venyige táncházegyüttes az 1979–1980-as tanévben jött létre, a Művészeti Népiskolában kezdte el tevékenységét, és azokból a táncházasokból állt, akik többet akartak tanulni, jobban el akartak mélyülni a népzene, a néptánc megismerésében. A tánc házi igényes és hiteles zenélés megkövetelte, hogy megismerjük az eredeti népzene, s azt tanítsuk tovább. És ugyanez volt érvényes a táncra is. A Művészeti Népiskolában létrehoztuk a népzene tanítás mellett a néptáncoktatást, bevezettem a Lábán-féle táncírás tanítását egy hároméves tanfolyam keretében.

- *Arról se feledkezzünk meg, hogy közben elindult és zajlott a gyűjtési munka, jártatók a falvakat...*

- Kezdetben Gagy volt az egyik leggyakoribb gyűjtési helyünk. Nem miattam, hanem azért, mert tisztában voltak a társaim azzal, hogy itt mennyi érték van! Még éltek sokan az öreg cigányzenészek közül: Pusiék, Csapaiék, Gábor Miskáék, Pintóék, de már erősen fogyatkoztak, és az alkalmak is ritkultak.

- *Ha eljutottál egy-egy tájegységre, s most nem csak a Gagy mentére gondolsz, hanem a Nyikó mentére, a Sóvidékre, az udvarhelyszéki Hegyaljára, vagy tovább a csíki térségekre, Kászonokra, Gyimesekre, hogyan „jöttek össze” ezek a „kiszállások”, milyen értékeket találtál?*

- Mindenekelőtt elméletileg kellett felkészülni: számba kellett venni az ismert és az addig felgyűjtött népzenei és néptáncanyagot. Aztán szükség volt megfelelő technikára: magnót, filmezőgépet kellett beszerezni. Emlékszem, hogy háromhavi fizetésemből tudtam megvenni egy háromsebességű, szalagos Majak-magnót.²² A Gagy mentén kezdtük Szép Gyulával, nagy előny volt, hogy ismertem a dallamkincs jó részét, tudtam, hogy mit kell kérni a zenészektől, de tájékozódtam az iránt is, hogy mit gyűjtöttek fel ott és a környező falvakban korábban a népzene kutatók. A gagyi hagyományos népzene utolsó mohikánja Csa-

22 Majak: jelentése világítótorony; forgalmazott típusok M-203, -205 stb., orsós, sztereó, több sebességű, szovjet gyártmányú magnetofon volt; áruk 4-5 ezer lej körül mozgott, ami az 1970-es évek végén valóban 2-3 havi átlagos tanári fizetésnek felelt meg.

pai Géza²³ cigányzenész volt, akinek stílusát ma újjáélesztve játszunk. Tőle tizenöt éven keresztül gyűjthettem szinte heti rendszerességgel, különböző alkalmakkor, különböző környezetben, hogy „kiaknázzam” dallamismeretének javarészét.

Onnan aztán átmentünk a szomszédos térségekbe Udvarhelyszéken, később másfelé, egész Erdély területére. Gépkocsira is szükségünk volt. Miután a család segítségével összejött egy Trabant ára, a falunkból származó Fazekas János miniszter segítségét kértem. Trabantot csak kiutalásra adtak, nagy volt érte a sorban állás. Így került hozzám az a legendás zöld, kombi Trabant, amellyel keresztül-kasul bejártuk Erdély néprajzi tájegységeit, ismerkedtünk, toboroztuk az adatközlőket. Jórészt ennek is köszönhető, hogy 1978-ban megszervezhettük a székely anyavárosban az első erdélyi táncháztalálkozót, ami aztán folyamattá alakult, hiszen az 1983-as betiltásáig összesen öt kiadást ért meg Udvarhelyen.

– *Egy ilyen Trabantod volt vagy kettő?*

– Azok a kicsi kelet-német autók jól bírták a strapát! Csak egyre kaptunk kiutalást. Előbb Udvarhelyszéket és a további Hargita megyei kistájakat jártuk be – Csíkot, Gyergyót, a Gyimeseket, a Kászonokat –, aztán eljutottunk a Mezősége, Kutasföldre²⁴ és Kalotaszegre... A Trabontra visszatérve: mivel nagyon sokat hurboltuk, egyszer csak leégett benne a motor, úgyhogy megváltam tőle, de egyik keresztúri volt osztálytársamnak, Márton Magdi tanár kollégának is volt egy ugyanolyan – szintén a Fazekas-féle protekció révén „intézett” Trabant –, azt

*Csapai Géza cigányprímás
(1980 körül)*

23 Csapai Géza (1927–1995) cigányzenész, gagyí prímás

24 A Nagyenyed–Balázsfalva vonzásokörzetében található szórványmagyarság

vettem meg a helyébe. Úgyhogy végül két ilyen járművet jártunk szét azokban az években, az 1980-as évek végéig.

– *Táncházmozgalom, népzene- és néptáncgyűjtés, Udvarhely, Székelyföld és Erdély... Milyen kapcsolatok, milyen összefüggések határozták meg, hogy épp ebben a városban jöhessen létre az első táncháztalálkozó?*

– Többen, viszonylag komoly erők csatlakoztak hozzánk, és kapcsolódtak a táncház-úgyhöz. Meg kell említenem a kezdetekben Vass Bercit²⁵, aki a Siculus Klub akkori igazgatója volt, és még táncolni is tudott (!), s így tanított az elején pár verbunkfigurát... Továbbá megemlíteném Katona Ádám²⁶ tanár urat, aki magyar szakos pedagógus volt, és egy ideig a tanítóképzőben is tanított. (Sikerült azt is elérnie, hogy hangfelvétel készüljön a diákjaival, amely bakelit nagylemez formájában csak 1990 után került forgalomba.) Szóval megszületett az ötlet, hogy mi itt muzsikálunk, éneklünk, táncolunk, több tájegység népzenei értékeit közvetítjük, de jó lenne megismerni a máshol működő hasonszórú zenekarokat, együtteseket, a másutt élő adatközlőket is.

Az udvarhelyi és a megyei KISZ-bizottság engedélyére volt szüksége Vass Bercinek, akit sikerült meggyőznünk a rendezvény fontosságáról, és aki folyton ment, vagy mentünk vele a helyi bizottsághoz ez ügyben. Ebből derekasan kivette a részét Katona Ádám is. Így került sor az

25 Vass Albert – ma nyugdíjas, Homoródkeményfalván él.

26 Katona Ádám (szül. 1935) magyar irodalom és művelődéstörténész, közíró, politikus. Székelyudvarhelyen érettségizett (1954), orvosi tanulmányokat folytatott (1954–58), udvarhelyi falvakban tanított helyettes tanári beosztásban, művelődési otthonban volt igazgató, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen magyar szakos tanári oklevelet szerzett (1968). Kolozsváron az *Igazság* szerkesztőségében (1968–70), a Székelyudvarhelyi Múzeumban (1970–81) dolgozott, 1982-től tanár, ugyanott középiskolai tanár, valamint Korondon, Homoródszentmártonban általános iskolákban volt magyartanár. 1989 után bekapcsolódott az RMDSZ politikai tevékenységébe, az autonómia lelkes híve volt és maradt. Művelődéstörténeti kutatásait ma is folytatja, jelentős szerepet tölt be a székely anyaváros kulturális és közéletében. 1990-ben létrehozta az Orbán Balázs Közművelődési Egyesületet. Az irodalom, a művészet és a tudományosság összefüggéseit vizsgáló tanulmányai mellett fontosak a táncházmozgalommal kapcsolatos cikkei, cikksorozatai is, amelyek annak idején *A Hétben* és a *Művelődésben* jelentek meg. *Folklór- és néphagyománygyűjtő, a Székelyföld népművészeti értékeinek kutatója. (A Wikipédia, illetve a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon [RMIL] II. szócikke nyomán: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k1.htm#Katona%C3%81d%C3%A1> Utolsó letöltés: 2023. június 10.)*

Az a bizonyos zöld Trabant, talán az első – Forró István, Fodor Béla és Boér Károly (1985 körül)

RTV magyar adásának²⁷ közreműködésével az első Székelyudvarhelyi Táncháztalálkozóra 1978. szeptember 23–24-én a városi sportcsarnokban – a városi KISZ-bizottság és a Siculus Klub (fő)szervezésében. Itt megemlítenéd, hogy Pászka Imre, a KISZ megyei bizottságának elnöke is nagy segítségünkre volt.²⁸ Ez a táncháztalálkozó tulajdonképpen

27 A szerkesztőség korábbi vezetője, Bodor Pál (1930–2017) 1979 szeptemberében Magyarországra távozott, majd ott le is telepedett. Mivel erős hatalmi beágyazottsággal rendelkezett – egy ideig központi bizottsági tag, sógora pedig az a Gere Mihály (1919–1997) volt, aki szintén magas állami és pártfeladatokat látott el –, úgyhogy bizonyos esetekben tudott hatni a legfelsőbb vezetésre. Ezt követően a magyar adás háromórás adásidőjét fokozatosan csökkentették, annak kulturális és érték közvetítő szerepét ellehetetlenítették, míg nem 1985-ben a műsort teljesen felfüggesztették. A szerkesztőség 1989 karácsonyán állhatott ismét szolgálatba, azóta újból kialakult a megfelelő műsorszerkezet, és létrejött a tudósítói hálózat, amely a megváltozott és viszonylag gazdag romániai magyar médiafelhozatalban műsoraival ma is az egyik fontos tájékozási lehetőséget jelenti. *(A Wikipédia nyomán)*

28 Pászka Imre (szül. 1949) szociológus, egyetemi tanár; 1973–75 között Korondon tanított, majd 1979-ig Hargita megyei KISZ-aktivista, megyei titkár, 1980–88 között a temesvári *Szabad Szó* munkatársa, 1989-ben Szegeden telepedett le, ahol nyugdíjazásáig a Szegedi Tudományegyetemen oktatott. Habilitált egyetemi tanár, az MTA doktora. *(A Wikipédia nyomán)*

világpremier lett.²⁹ A sorozat akkor öt kiadást ért meg – mint már említettem –, de úgy, hogy az utolsót a hatóságok leállították. Nyilvánvaló, hogy a belügy és a kommunista vezetés „veszélyesnek” találta, hiszen hagyományörző értelmiségiek és népi adatközlők találkozási alkalmai voltak ezek az események, amelyekre a magyarországi zenészek és a táncházrajongók is eljöttek. Itt volt az akkori erdélyi magyar egyetemi diákság, a fiatal és elkötelezett pedagógusok színe-java Temesvárról, Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Jászvásárról, Brassóból, Bukarestből, de jöttek a magyarországiak is szép számban – táncházások, népzene- és néptáncutatók, koreográfusok, stb. Voltak táncházások alkalmak ilyenkor, de a találkozók legnagyobb hozadéka az lehetett, hogy a falusi csoportok saját maguk mutatták be a tudásukat. A jelenlévő szakembereknek pedig az volt a dolga, hogy minden lehetséges eszközzel rögzítsék ezeket a mozdulatokat, illetve az, hogy első kézből tanuljanak, tiszta forrásból merítsenek. Ugyanakkor tudományos munka is zajlott párhuzamosan, hiszen folklorisztikai előadások hangzottak el. Megtörtént az oda-vissza hatás, minden réteg megtalálta a maga feladatát, megteremtette a spontán zajló és szerveződő műhelymunkában a kommunikálás és az interakció lehetőségét. Nyilvánvaló, hogy ezekből a beszélgetésekből egyéb elképzelések is megvalósultak. Ilyen volt a Kaláka³⁰, amely aztán szintén több régióra kiterjedt, működött, amíg a hatóságok engedték...

Mivel fontos volt a hagyományos néptáncok rögzítése, valahogy ezt is meg kellett oldanunk. Kölcsönkaptam a Megyei Alkotások Házától egy Admira nevű akkumulátoros filmezőgépet; 16 mm-es 15 vagy 30 méteres celluloidszalagra rögzítettük a táncokat. A felvétel maximális ideje három perc volt. A hangot melléje magnetofonokkal vettük fel. Bár nehézkesen, de a zene mellett a még élő népi táncművelést is feltérképezhettük. Léteztek ugyan más, kezdetleges videófelvevők ak-

29 Magyarországon az I. Táncházatalálkozót 1982. március 28-án rendezték a Budapest Sportcsarnokban. Lásd: https://beatkorszak.blog.hu/2018/05/25/az_első_tanc_haz_talalkozo_ (Utolsó letöltés: 2023. június 10.)

30 Az RTV magyar adásának különböző erdélyi vidéket bejáró műsorai 1977 és 1979 között Simonffy Katalin és Csáky Zoltán szerkesztésében. Adott esetben közösségi cselekvésre ösztönző „munkaalkalmak” voltak, és emellett – nyilván – a vetélkedők keretében képernyőre vihették a hiteles népzene és a néptáncot is.

*Gyűjtés közben Gagyban – Pávai István, Csapai Géza és Simó József
(a hetvenes évek végén)*

kortájt, de azokról csak hallottunk és olvastunk.³¹ Mint már említettem, a székelyudvarhelyi tánc ház táncoktatói hiánnyal küszködött az első években. Valakinek vállalnia kellett komolyan tanulmányozni, megismerni és tanítani a táncokat! Végül én vállaltam ezt a nagy feladatot a zene mellett. Így egyre kiszélesítettük a gyűjtőmunkát a táncgyűjtésre, filmezéssel együtt. Valamikor 1978 környékén kapcsolatba kerültem Martin Györggyel³² és munkatársaival, és megtanultam segítségükkel a Lábán-féle nemzetközi táncírást – ami viszont több éves munkát igényelt. Martinék küldték folyamatosan a néptánc tudományi irodalmat, a tánclejegyzéseket is a filmmásolatok mellett, így könnyebben és gyorsabban áttekinthetővé vált számomra a már meglévő és lejegyzett nemzeti, de különösen az erdélyi táncanyag. Ez a jeles kutató közben elmondta, felhívta a figyelmemet arra, hogy hol vannak néprajzi

31 A VHS - Video Home System - rendszert 1976-ban szabadalmaztatták, de ez a szabvány jórészt 1980 után terjedt el Európa szabadabb felében és Észak-Amerikában, illetve Japánban, hiszen a JVC - Victor Company of Japan - volt ennek a hang- és képrögzítési módszernek a kifejlesztője. Erdélyben csak a '80-as évek második felében kezdett terjedni.

32 Martin György (1932-1983) Erkel-díjas magyar tánc-történész, néprajzkutató, zenefolklorista, a nemzetközi rangú magyar tánc-kutatás megrementője.

szempontból még nagy fehér foltok Székelyföldön, különösen az udvarhelyi és a csíki folklórzónákban, hogy azokra a helyekre is elmehessünk gyűjteni. A filmeket mindenféle titkos csatornákon, nagy rizikóval küldözgettük fel Budapestre, a Zenetudományi Intézet Néptánc Osztályára³³, ahol előhívták, másolatokat készítettek róluk, és visszaküldték nekünk³⁴ a kész felvételeket. Később, az 1990-es években aztán próbálkoztunk azzal, hogy „rámuzsikáltunk” a képileg rögzített táncra, lehetőség kínálkozott arra is, hogy digitálisan „összehozzuk”. Néhány ilyen felvétel elkészült, melyek a Venyige együttes YouTube-csatornáján ma fellelhetők. Nem a minőség a lényeg, hanem a táncmotívumok, amelyeket onnan bárki megtanulhat.

– *Mikor kezdted érezni azt, hogy elfogy körülötled a levegő? Hogy nem tudsz kibontakozni és a szakmádban dolgozni?*

– Nem tudom pontosan, hogy hogyan és mikor fogalmazódott meg bennem a szorongás és az „elvágyódás”, de valamikor az 1980-as évek közepén. Hogy ránk, rám is járt a rúd, az biztos. Mi azonban – utólag is ezt érzem – nagyon jól megvetettük a lábunkat Udvarhelyszéken. Sokat, sokfelé dolgoztunk, és az emberek ismertek, szerettek minket. Szekus történetek azonban bőven vannak! Hogy folyton követték a tevékenységemet, beleértve a gyűjtőutakat is, figyelték és számon tartották a magyarországi kapcsolataimat...

Olyan helyzetek is voltak, hogy majdnem késhegyre menő viták alakultak ki „a helyi belügyes erőkkal”, a Művelődési Ház emeleti előcsarnokában, amikor egy hosszú fehér éjszakán át vitatkoztunk velük, egy-egy káromkodást meg fizikai mellen ragadást vagy földre tiprást is elviselve részükről, többek között azért, hogy miért csináljuk

33 Zenetudományi Intézet, azaz BTK Zenetudományi Intézet, amely 1974-ben jött létre, a Magyar Tudományos Akadémia egyesítette a korábban széttagolt zenetudományi és népzenei kutatásait, és létrehozta a ~ et. Tíz évvel később, 1984-ben az addig több várbeli kutatóépületben elhelyezett ~ új otthont kapott az Erdődy-Hatvány palotában; 2012. január 1-től az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának (BTK) részeként működött tovább, 2019. szeptember 1-től pedig a BTK átkerült az MTA-tól az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) felügyelete alá. Lásd még: <https://zti.hu/index.php/hu/>, illetve: Martin György (1932–1983) magyar táncművész, néprajzkutató, zenefolklorista, a nemzetközi rangú magyar táncművészet megteremtőjének életrajzi kivonatát a Wikipédián: https://hu.wikipedia.org/wiki/Martin_Gy%C3%B6rgy (Utolsó letöltés: 2023. június 10.)

34 A megszólaló többnyire többes számban beszél, de hangsúlyozza, hogy akkor magára vállalta a teljes ügy felelősségét, irányítója és mozgatórugója volt a folyamatnak. (A szerk. megj.)

azt, amit csinálunk, s másnap mit tehetünk és mit nem. Egy alkalommal a helyi „nagyfőnök” elkezdett ordibálni nyilvános helyen, a postán, és utánam jött a munkahelyemre, azt kiabálva, hogy: „- Bezáratalak, ember! Bezáratalak, Fodor, de úgy, hogy nem látod meg a napvilágot! Miféle fényképeket s filmeket küldözgetsz te ki Magyarországra? Mert tudjuk, hogy mit csinálsz!” Én pedig annyit mondtam, hogy semmilyen, ki állíthat ilyesmit rólam? Itt vannak a gyűjtéseim a művelődési házban és a lakásomon. (Egyébként bejárhattak ezekre a helyekre, mert tűntek el nyomtalanul felvételeim!) Provokátort is állítottak rám. (...) Fokoza-tosan keseredtem meg... Májai Albert³⁵ és Kardalus János³⁶ győzkö-dött, hogy menjek át hozzájuk a Megyei Alkotások Házához zenei szakirányítónak. Tudtam, hogy ott volt egy ideig Pávai István, utána Boér Karoly³⁷, táncszakirányító pedig Antal Miklós.³⁸ Szép Gyula (akkor már a Művelődési Ház igazgatója volt) fő-fő „venyigés”, és Tárkányi János primás, kiváló hegedűs az együttesben hallani sem akartak arról, hogy otthagyjam őket, de én sem. Egy idő után azonban mégis úgy tűnt, hogy igen, talán arra gondolva, hogy így még többet tudok segíteni szakterületünkön az egész megyében. Mond-

-
- 35 Májai Albert általános iskolai tanár, később megyei pártaktivista, egy időben a Hargita Megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság elnöke, közíró.
- 36 Kardalus János (1935–2006) pedagógus, etnográfus, a néprajztudományok doktora (1999). Tanítóképzőt Székelykeresztúron végzett (1954), a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen román nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett (1965). 1954-től Csehétfalván, Oroszhegyen, Székelypálfalván, majd Homoródalmáson tanított, 1976-tól a Hargita Megyei Népi Alkotások Házát és Művészeti Tömegmoz-galom Irányító Központját igazgatta. 1991-től Hargita megye egyik tanfelügyelője volt. Több néprajzi tárgyú kötet szerzője, megírta szülőfaluja [Bögöz] monográfiá-ját. Lásd még: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kardalus_J%C3%A1nos nos, illetve *RML II.* http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k1.htm#Kardalus_J%C3%A1nos (Utolsó letöltés: 2023. június 10.)
- 37 Boér Károly (szül. 1957) régizene-kutató és -előadó; Kolozsváron szerzett zeneta-nári diplomát, Csíkszeredába került, ahol a Népi Alkotások Házánál tevékenyke-dett zenei szakirányítóként, részt vett a Régizene Fesztivál szervezői csapatában, létrehozta a „Tiszta Forrás” elnevezésű, népi adatközlőket bemutató sorozatot, népzenei gyűjtéseket végzett, írásokat közölt a *Hargita*, a *Művelődés* és *A Hét* hasábjain. Hangszeres előadóként részt vett továbbá a Kájoni és időszakosan a Barozda együttes munkájában is. 1984-től csíkszeredai iskolákban tanított, 1986-tól a csíkszeredai Szakszervezetek Művelődési Központjának zenei szakirányítója-ként folytatta tevékenységét. 1990-ben, zenetanári kinevezést nyert a Nagy Imre Általános Iskolába, mellette zenetörténetet tanított az akkoriban megalakuló Művészeti Liceumban. Ma a Marosvásárhelyi Rádió munkatársa.
- 38 Antal Miklós a Hargita Megyei Alkotások Háza egykori néptáncos szakirányítója volt.

ták Kardalusék, hogy ott leszek heti egy-két napot Csíkban, s a többi Udvarhelyen, illetve a környéken, terepen.

Máskülönben abban az időben gyakran kértek engem, hogy képviseljem a megyét országos népzenei- és néptánc-konferenciákon. Elfogadtam a felkérést, aláírtam, ám amikor az első munkanapon bementem a „Fehér Házba”, Csíkba – ez a megyeháza népies elnevezése –, közölte velem Kardalus János igazgató, hogy az alkalmazásom nem lehetséges. „- A Hegy nem engedi!” – ezt a kifejezést jól ismertünk. Megyek Májaihoz, s mondom „- Ti győztetek meg, és akkor most mi van...?” Ő is azt mondta, hogy valahonnan fentről, a pártbizottságtól vagy a szekutól „jött le a dolog”. Ekkor Szép Gyulát kezdték egyre határozottabban hívni. Tudtam, hogy nekem megfigyelési dossziém van: a tánc-házás tevékenység kapcsán említette volt még az akkori útlevélosztály vezetője, bizonyos Vanea elvtárs, akihez többször jártam kihallgatásra 1985-ben, mert ki szerettem volna jutni Svédországba a rokonaimhoz. Aztán a másik nagy baj lehetett, hogy a feleségem angol-arab szakos végzettségével tolmácként dolgozott a Május 1. készruhágyár export-import részlegén, és folyamatosan kapcsolatban állt külföldi partnerekkel, a nővére pedig egy „igazi” svéd állampolgár felesége volt, és akkortájt már maga is svéd állampolgár. Úgyhogy én „izgalmas” alak voltam a szekusok számára... Útlevelet nem akartak adni. Legalább húsz alkalommal kérvényeztem, azaz mentem kihallgatásra, mígnem 1985 végén nagy nehezen kiengedtek a svéddekhez rokonokat látogatni. A sógorom garanciát vállalt, hogy nem maradunk kint! Elmentünk és visszajöttünk! Egy olyan időszakban, amikor mindenki futott, amerre látott. Nekem pedig itthon dolgom volt: épp az elutazásunk előtt kapott a Venyige és egy maroshévízi román hagyományőrző csoport meghívást a Szovjetunióba. Amikor már mindenki szökdösött kifelé – hivatalosan vagy papírok nélkül – az országból, én szépen hazajöttem a feleségemmel. Mindenki azt mondta, hogy nem vagyok teljesen normális! Aztán napról napra, hétről hétre egyre sötétebb lett itt minden. Szép Gyulát is „elöléptették”, az igazgatói funkcióból „felbuktatták” a megyéhez.

Abban az időben – annak ellenére, hogy civil és szakmai körökben, s ezt dicsekvés nélkül mondom, én voltam Hargita megye egyik elsőrangú népzene- és néptáncszakértője, úgymond a nagymester jó tanítványa, vagyis a „Kicsi Martin”, ahogy egyesek mondták – már a helyi Megéneklünk, Románia! fesztiválok keretében zajló zsűrizésekre

sem voltam hivatalos. Jelentkezni akartam a doktori képzésre, de azzal háritottak el, hogy csak kiemelkedő párttevékenységgel rendelkező egyének mehetnek. (...)

Mivel a feleségem aradi, 1987 végén átköltöztünk oda, ahol felvettek a helyi filharmónia kórusába. Én viszont nem bírtam magammal, ott is alapítottam egy táncház-zenekart *Napkorong* néven és táncházat létesítettem, átvettem a helyi, haldoklófélben lévő néptáncsoport irányítását. Eljutottunk a Napkorong táncházzenekarral a Megének-lünk, Románia! fesztiválra Arad megyéből, ahol a zsűri különdíját érdemeltük ki. Díjat hozott a táncsoport is.

„Aradon sem bírtam magammal...” – a Napkorong táncházegyüttessel (1988)

Ettől függetlenül azonban a svéd állampolgárságú rokonaim ismeretése által ismét útlevelet kaptunk. Sima, baráti országokba szólót. 1989 szeptemberében keltünk útra, de ekkor már határozottabban gondoltunk arra, hogy nem jövünk vissza. Menet közben derült ki a vonaton, hogy nekünk svéd beutazási vízum kellene, de menedékjogot kérve, mégiscsak be lehetett utazni, mert Románia „olyan” ország volt. Úgyhogy végül ezt a lehetőséget választottuk. Ketten voltunk a feleséggel, a két gyermek idehaza maradt, őket aztán több mint félév múltán sikerült kivinni.

– *Milyen környezetbe kerültek odakint?*

– Először Trelleborgban éltünk egy befogadóközpontban. Később egy hajón laktunk Malmöben, utána más helyeken, különböző villákban. Végigmentünk azon a befogadási rendszeren, amelyen a bevándorlókat vezetik be ott a helyi társadalomba. A svédek ezt hosszú évtizedek során alakították ki, megvannak hozzá a megfelelő intézményeik, mert ugye egy hagyományosan befogadó államról van szó. Én Lundba szerettem volna kerülni, ami egyetemi központ³⁹, s arra gondoltam, ha már kijutottam a szabad világba, akkor lépjek tovább a tudományos pályán is. Fél évig a svéd nyelv alapjait tanították meg, utána a szaknyelvet tanultam egy éven át az egyetemen. Amikor ez lejárt – bejártam már a doktori szemináriumokra – megpályáztam egy doktoranduszi ösztöndíjat. Hamar kiderült, hogy svéd tudományos szemmel én valami egyedít valósítottam meg a folklorisztikai tevékenységem során. A már itthon megjelentetett tanulmányaim⁴⁰ is újdonságnak számítottak a szinte tizenöt éves ilyen jellegű szervező és hagyományörző tevékenységeim mellett, de a tánckinetográfiával kombinált írásaim is nóvumként hatottak. Tehát soha nem kellett elhagynom a szakmát, nem kényszerültem arra, hogy valami alantas, képzettségemnek nem megfelelő kenyérkereső munkát kelljen végezniem!

Viszont immár, ha negyvenévesen is, de rengeteget kellett tanulnom, ami akkor még viszonylag könnyen ment nekem, mert érdekelt, szomjaztam az új ismeretekre... Amit lehetett, mindent magamba szívtam: a zenei és népzenei tanulmányok mellett tanultam hermeneutikát, szemiotikát, pszichológiát, ismeretelméletet, zeneterápiát, egyetemi tanári pedagógiát. Zajlott a doktori program, több szinten, de én közben tanítottam is, általános európai és – természetesen – erdélyi népzeneit,

39 A Lundi Egyetem (svédül: Lunds Universitet vagy LU) egy rangos svéd egyetem, amelynek székhelye a dél-svédországi Lundban található, és amely a skandináv országok legnagyobb oktatási és kutatási intézményét képviseli. 1666-ban alapították, Svédország második legrégebbi felsőoktatási intézménye, mintegy 25 ezer fő hallgatói létszámmal, de ugyanakkor ott 46 ezer ember érintett valamilyen szinten a felsőoktatásban a 94 393 főből [2022. december 31.].

40 Lásd: Erdélyi legényestánc típusok 1. (*Művelődés*, 1985, 38. évf. 10. sz., 31–33.), Erdélyi legényestánc típusok 2. (*Művelődés*, 1985, 38. évf. 11. sz., 30–32.), Erdélyi legényestánc típusok 3. (*Művelődés*, 1985, 38. évf. 12. sz., 34–37.) valamint A közép-erdélyi sűrű legényes pont-szerkezetének változatai. (*Cîntarea României*, 1986, 7. sz. 60–63.) – F. B. saját gyűjtései és néptánc tudományi kutatásai alapján.

valamint világnépzését. Párhuzamosan mindezzel tovább képeztem magam az egyetemes kultúrtudományokban, és 1999-ben védtem meg Lundban, egy nemzetközi akadémiai hálózati rendszer keretében a doktori dolgozatomat. 2000 elejéig volt egy egyetemi kurzus, amit én is tartottam, aztán kezdtem órákat vállalni általános és középiskolákban. Egyéni elképzelés mellett hoztam létre és továbbfejlesztettem a saját távoktatási, már 1995-ben elindított rendszeremet, a Word University programot, új diszciplínákkal, új vezértanokkal, és úgy érzem, hogy ez az eddigi tudományos tevékenységem csúcsa.⁴¹

- *Megmaradt-e a kapcsolat az itthoniakkal?*

- Természetesen. Mivel olyan pillanatban mentem el, amikor a letűnt totalitárius rendszer végórájához közelített, mire berendezkedtünk Svédországban, én már a visszatérésen kezdtem el gondolkodni. Fél lábbal, fél lélekkel mindig itthon voltam! Úgymond még meg sem melegedtünk jóformán az új hazában, már jött is ki hozzánk a Venyige különböző formációkban. Többször hívtam meg őket, turnékat szerveztem helyi, Lundban élő táncházások közreműködésével. Aztán – mivel erős magyar és székely kolóniák jöttek ott létre a hetvenes-nyolcvanas években, velünk egykorú, de gyakran fiatalabb családok, iskoláskorú gyermekekkel – előadó körutakat szerveztünk, sőt még táncházakat is. De talált a szó a svédekkel is, alakítottunk közösen népi zenekart, amely aktív volt sokáig, és a Forrás nevű néptáncgyűttest is létrehoztuk. Volt példa, hogy a malmói magyarok odakint „megbátorodtak” és népdalkört hoztak létre. Segítettem nekik. Lundban több mint 150 bevándorló etnikum élt, és azok java része kulturális egyesületekbe szerveződik, „etnokulturális” tevékenységük van. Léteznek ötszázon felüli taglétszámmal rendelkező egyesületek is. És ezek a civil csoportosulások elkezdtek nagyobb ernyőszerzetbe tömörülni.

Én is bekapcsolódtam, főleg azzal a megfontolással, hogy megismerjem a kultúrákat, s azon belül a különböző etnikumok népzését, néptáncait, szokásait. Hatalmas tereken, a szabadban, illetve sportcsarnokokban szerveztünk az irányításom alatt zenés-táncos találkozókat, nemzeti-nemzetiségi bemutatkozó programokat. Így az általam létrehozott alapítvány bekerült a civil körforgásba mintegy 32-33 másik

41 A program itt elérhető: <http://worlduniversitycenter.net>

Termésünnep a Barozdával Lundban (1994)

szervezettel együtt. A kétezres évek elejétől bejutottam a város „integrációs tanácsába”, mert ott ilyen is volt már akkor. Több mint tíz éven át voltam ennek tagja a helyi önkéntesekkel, a tisztviselőkkel és a politikusokkal. Négy éven át voltam Lundi Integrációs Fejlesztő Szervezetek elnöke, és a Muncicipiumi Integrációs Tanács alelnöke is. Jó életem volt, sokoldalú, szakmailag változatos, de tisztában voltam azzal, hogy egyre többet fogok itthon tartózkodni. Évente jöttem, jöttünk családotól haza, különösen nyári időszakokban, de én máskor is, ha tehettem. Az 1990-es évek első felétől kezdve folytattam az itthon elkezdett tevékenységem jó részét; a népzene-, és néptáncgyűjtést – immár modern hang- és képfelvevő eszközökkel! –, részt vettem a nyári táncházatáborokban, még segítettem, amíg volt kinek, a Venyige együttes munkáját. Azonban, ami különleges újdonság volt a tevékenységemben, az az 1994-ben, magyarandrásfalvi székhellyel létrehozott *Etnokultúra Alapítvány*, amelyet azért hívtam életre, hogy majd annak keretében működtessünk Népzene- és Néptánc Akadémiát Székelyudvarhelyen. Ez a tervem sikerült, 1995 őszén indítottuk 75 fős hallgatói létszámmal. Az Erdélyben dolgozó akkori legjobb népzenei és néptánc-szakembereket gyűjtöttem magam köré. Az akadémia dékánja

dr. Szalay Zoltán⁴², az alapítvány megbízott elnöke Szép Gyula, alelnöke pedig Tárkányi János volt. A nagy lendülettel és lelkesedéssel indult, önellátó és jól működő alapítványi-akadémia azonban kb. 4-5 éves működése után sajnos megszűnt.⁴³ (...) Elkezdtem már ez idő alatt kialakítani a szülői házban az életteremet, olyannyira, hogy hosszú hónapokra itthon maradtam, aztán amikor beütött a koronavírus-járvány, két évig ki sem jártam az országból. A feleségem évente egyszer meglátogatott, de csak rövidebb időkre, mert általában Aradon, az ottani rokonainál tölti a nyári szabadságát.

- *Hol szoktatok találkozni?*

- Hogy mindannyian egymás társaságában legyünk? Hát hol? Itthon, nyáron többnyire Andrásfalván vagy Aradon, néha a karácsonyi és újévi ünnepek alkalmával is. De térjünk vissza a „szakmához”, a témáimhoz... Tárkányi János halála után a Venyigével folytatott munka majdhogynem ellehetetlenedett, egy idő után az együttes elhagyta a Venyige-stílust, s meg is szűnt. Mivel láttam, hogy Udvarhelyszék kultúrájában egyre inkább háttérbe szorulnak a helyi értékek, az udvarhelyszéki népzene, a táncok és a népdalok, hozzáláttam a „feltámasztásukhoz”. Nekem tizenöt évembe telt, míg rekonstruálni tudtam például a hagyományos udvarhelyszéki táncrendet! Jelenlegi itthonlétem tulajdonképpen folytatása a régebbi soha abba nem hagyott munkáimnak.

Azt terveztem még Svédországban, hogy amikor nyugdíjba vonulok, akkor teljes erővel ezt folytatom. Ami sikerült is ez ideig..., hiszen több mint 45 éve gyakorlom a szakmámat, és nem hinném, hogy valaki átfogóbban gyűjtötte volna egybe Udvarhelyszék népzenei örökségét, mint én, mind a népzene, mind a néptánc területén. Ma az udvarhely-

42 Szalay Zoltán (szül. 1959) erdélyi magyar zeneszerző, zenetanár

43 A megszólaló F. B. itt felvázolta az okokat, amelyek talán egy hosszabb tanulmányban vagy visszaemlékezésben részletesebben kifejthetők. 1. A tanári kar nem volt hozzászokva az akadémia új felfogású működéséhez. 2. Egyesek, annak ellenére, hogy nem rendelkeztek egyetemi oktatói múlttal és tapasztalattal, nem elégedtek meg az akkori szerény állami egyetemi tanárok bérének alacsony színvonalával. 3. Többen számítottak arra, hogy svédországi – vagy máshonnan érkező – anyagi támogatásban fog részesülni az intézmény; valóban megpróbálták forrásokat szerezni, de törekvéseik sikertelenek voltak. 4. Hiányzott a közös, egyirányú törekvés az akadémia megtartása iránt. 5. Fájdalmas oka is volt a siker és a folytonosság elmaradásának, amelyet Tárkányi János hirtelen halála okozott, aki élete utolsó szakaszában a befogadó intézmény, a székelyudvarhelyi Művelődési Ház igazgatója volt.

*Immár véglegesen itthon – a Napkorona Népdalkörrel
és az abásfalvi cigányokkal (2021)*

széki hagyományosnak nyilvánított falusi népzeneészek egy része tartja még részlegesen a régi autentikus muzsikálási módozatot, de java részük modernizálódott, „finomvegyes” stílusban játsszák még a régi stílusú népdalokat is. Ezért adok nekik régi felvételeket, az abásfalviaknak, hogy hallgassanak bele a nagyapjuk, néhai Majláth Gábor muzsikájába.

– Több településen működtetsz népdalkört, támogatsz az abásfalvi és más cigányzenészek munkáját, tudományos fórumokon, rendezvényeken bukkansz fel, zenélsz is „népzenei összefüggésekben”...

– Igen. Jelentős mennyiségű gyűjtött anyagom van. Ennek a rendszerezése és digitalizálása is egész emberes feladat. Viszont mindennél fontosabb az évtizedeken felhalmozott ismeretanyag, a tapasztalatok, amelyeket a népzenei és néptánc adatközlők közt járva szereztem meg több évtized alatt. Jelenleg öt népdalköröm van: Székelykeresztúron, Székelyudvarhelyen, Korondon, Parajdon, Sóvárado.⁴⁴ Csoportonként 15-20 énekes és zenészek. Vannak „részlegesen-hagyományörző”

⁴⁴ Az interjú véglegesítése 2023 május–júniusában történt. A népdalkörök száma változó, enyhén növekvő tendenciát mutat.

muzsikások is, de képzett zenészek, olykor pedagógusok is. A Napkórú Népzenei Kör teljes létszáma jóval meghaladja a 100 főt. A népdalkörösök maguk is vezetnek már helyi gyerek- vagy felnőtt csoportokat (Farkaslakán, Tibódban, Bögözben, Sóvárádon). Tulajdonképpen a koronavírus-járvány sem akadályozott annyira, mint az egyházakat vagy a kulturális intézményeket. Tudtuk tartani egymással a kapcsolatot, szabadban próbáltunk, udvarokon, csűrökben, magánházaknál énekeltünk – a megszokottnál egy kissé nagyobb „távolságtartással”.

Idősebbek és középkorúak képezik a többséget, de azért jönnek a nagymamákkal az unokák, itt-ott pedig a szülők gyermekekkel, illetve aktív pedagógusok, akik viszik tovább az alapötletet, és éneklük más társaságokban az itt megtanult dalokat. Ami a népdalkincset illeti, elsősorban az udvarhelyszékit tanultuk, de a szomszédos tájegységek népzenejéből is egypár jellegzetesebb népdaltípust, változatot (a Nyárád és a Kis-Küküllő mentéről, Gyergyó, Felcsík, Alcsík, a Kászonok, a Gyimesek vidékéről), de moldvai, bukovinai, vagy akár mezőségi, kalotaszegi variánsokat is. Jelenleg több mint 200 népdalból áll a repertoárunk.

– Mik még a terveid? Milyen állapotban a gyűjteményed? Az alapítvány kezeli a továbbiakban is?

– A kérdés kapcsolódik az előzőhöz. A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben még sokkal erősebb volt az „éneklési kedv”, a munkafolyamatokhoz, az ünnepekhez, az együttlétekhez hozzátartozott a közös éneklés, de egyénileg is többet énekelték az emberek. Ezt a hagyományos jó és egészségmegtartó szokást törekszem visszatanítani és tovább vinni, megörökíteni, amit szerencsém volt még tapasztalni és átélni gyermek- és ifjúkoromban. Rengeteg időt vesz igénybe ez a fajta munkamódszer, a hozzáállás, amellyel dolgozom, és az a hagyományos közös éneklési „módozat/stílus”, amelyet törekszünk közösen megvalósítani. A népzenei gyűjteményem java részét az Etnokultúra Alapítványnak adományoztam, művészeti és tudományos célok megvalósítása érdekében. Ez az általam gyűjtött dallamanyag, a hozzátartozó kiegészítő ismeretekkel, tapasztalatokkal, ami a több évtized alatt felgyűlt, természetesen támaszkodva a más népzene gyűjtők által leírt vagy rögzített változatokra is. Egy kis részt már úgy mond digitalizáltam és

közöltem a világhálón. Ezt szeretném folytatni párhuzamosan a Napkórónás tevékenységemmel párhuzamosan. További terveim közé tartozik a többnyire távoktatási alapon működő „Egyetemes Kultúra Világakadémiai” tevékenységek felfrissítése, melyen belül továbbra is működik az etnomuzikológiai⁴⁵ részleg is.

A külön meg nem jelölt felvételek Fodor Béla családi albumából, illetve a Venyige archívumából valók.

Hajnalhasadás, 2021

45 Erről bővebben talán máskor beszélgethetnénk el a szélesebb körű és mélyebb megértés érdekében. Menet közben pedig ott a honlap, amelyről tájékozódni lehet: <http://worlduniversitycenter.net>

Kovács Eszter

EGYHÁZI KÓRUSMOZGALOM
ÉS KORTÁRSTALÁLKOZÓK
AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBAN

ÚJ KÖZÖSSÉGI ÜNNEPEK A GYERGYÓI-MEDENCÉBEN

Az 1945 utáni kelet-európai diktatórikus rendszerekben Románia és Lengyelország voltak azok az országok, amelyekben a katolikus egyház a felülről irányított és kényszerített beavatkozások, tiltások ellenére is megőrizte jelentős társadalmi, politikai szerepét. Az ötvenes években elkezdődött „egyházüldözés” ellenére egyre inkább növekedett a hívek száma. Az egyházhoz ragaszkodók nem a pártállam hivatalos elutasítása miatt és más szamizdat tevékenységek céljából vettek részt az egyház életében, hanem azért, mert továbbra is igényelték a mindennapi gondolkodás és magatartás korábban már megszokott kereteit. Az egyházközségek és a lakóhelyi vallási közösségek függetlenek maradtak az alsó- és felsővezetők politikai magatartásától. A templom hetente összehozta az embereket, a saját(os) kultúra tudatosításának és hétről hétre történő megerősítésének a helye volt, ünnepi közösségteremtő alkalmakat nyújtott. Romániában tehát nem jött létre a pártállam és a katolikus egyház közötti megállapodás. Az egyház a hatalom által megtűrt intézmény volt, ráadásul úgy, hogy közben egy külső irányító erőhöz, a Vatikánhoz kapcsolódott, ez pedig teljesen ellentétes volt a hatalom működési elveivel.¹ A katolikus egyház államilag jóvá nem hagyott státusszal rendelkezett, amelyben a papság továbbra is az állam biztonságát veszélyeztető társadalmi csoportként szerepelt. Ennek ellenére a katolikus papok intenzíven élték meg hivatásukat, a hívek nagy része pedig még inkább kapaszkodott az egyházba és a hitbe.²

1 Tomka Miklós: Egyház és „civil társadalom”. *Vigilia*, 1998, LXIII/5. 331–343. p.; Uő: Vallásosság Kelet-Közép-Európában – Tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, 2009, III. 66–67. p.

2 Marton József: A gyulafehérvári katolikus egyház a kommunizmus idején. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 2012, II. 61–65., 75. p.

Az esettanulmány a Gyergyói-medence hetvenes-nyolcvanas éveiben zajló egyházi kórusmozgalmának és a népszerűvé vált kortárstalálkozóinak³ etnográfiai leírására vállalkozik. Azokat a társadalmi, közösségi eseményeket veszem vizsgálat alá, amelyek a nyilvánosságba kivonuló, a nyilvánosság térelemeivel és az egyházi rituális elemekkel szervesen összefonódó cselekvések voltak.⁴ A korabeli hétköznapi életvitel, a hiánygazdaság és a hivatalos tiltások mentén elemzem az összejöveteleket. Elsőként az egyházi kórustalálkozók világát vizsgálom, arra keresem a választ, hogy kórustalálkozóknak milyen külső (hivatalos) nyomásnak és elvárásoknak kellett megfelelni, illetve hogyan járták ki ezeket az utakat a szervezők. A kortárstalálkozók leírásánál azokat az eseteket emelem ki, amelyekben az egyházi szertartásokkal szembeni tiltások ellenére a résztvevők informális gyakorlatokkal használták ki a lehetőségeket, hogy részesei lehessenek a templomi szertartásoknak, illetve a találkozók korszakra jellemző főbb elemeit rekonstruálom.

MÓDSZERTANI ASPEKTUS ÉS FOGALMI KERETEK

Az esettanulmányban félig strukturált mélyinterjúkból rekonstruálom a két közösségi esemény mozzanatait.⁵ Az interjúk módszer alkalmas lehet arra, hogy a kérdezettek múltbéli életvilágához közelebb kerüljünk, ezáltal leírhatók és rekonstruálhatók az általuk megélt életesemények, illetve az, ahogyan értelmezik a saját életvilágukat.⁶ Mindezek mellett szem előtt tartom, hogy a kutató nincs a mindent egyszerre tudás, az összes lehetséges nézőpont birtokában a múlt rekonstruálásában, és a jelen perspektívájából értelmezi, értékeli a

3 Székelyföld-szerte divattá vált a kortárstalálkozók megszervezése a vizsgált korszakban.

4 Bíró A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, 1998, Pro-Print, 19. p.; Keszeg Vilmos: *Vasárnap: natúra vagy kultúra*. In Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tótszegi Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában*. Kolozsvár, 2009, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kriza János Néprajzi Társaság, 23. p.

5 Az esettanulmány egy doktori disszertáció (*Informalitás, önszerveződés, kvázi-nyilvánosság. Kultúra, sport, hétköznapi diskurzusok, egyházi ünnepek és szórakozás a Gyergyói-medencében az 1970–1980-as években*) keretében megvalósuló kutatás része, melynek fő témája a Gyergyói-medencében az 1970–1980-as években megélt mindennapi életesemények rekonstruálása.

6 Steinar Kvale: *Az interjú – Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest, 2005, Jászöveg Műhely, 20. p.

múltat.⁷ Tehát ez a fajta interjú módszer nem reflektál az egykor megélt élmények és a jelenben felidézett események közti különbségekre. Másrészt ez a módszer arra sem ad lehetőséget, hogy megválasszunk, mi is történt valójában, így e tanulmány szerzője nem is vállalkozik az objektív igazság vagy az objektív történet felderítésére.⁸ Az interjúkkal az egykori társadalmi kontextus és a felhalmozott tapasztalatok előhívása volt a cél.

Az esettanulmány mintegy tíz órányi beszélgetésanyagra támaszkodik. Ez hét interjút jelent, amelyek 2018 január és 2020 júliusa között, nyolc személy részvételével készültek. A legépelt interjúszövegekből adatbázis készült, ahol a név helyett mindegyik interjúalany személyéhez kódot rendeltem (pl. R1, R2 stb.). A kódnevek a következők szerint lettek csoportosítva: nem, életkor, település, munkaterület és az interjú fajtája.⁹ A foglalkozások megjelölésénél csak a tág értelemben vett területet neveztem meg. Az adatközlők a vizsgált időszakban kapcsolatba hozhatók a két témakörrel, például aktívan részt vettek az egyházi életben és/vagy más közösségi események szervezésében.

A tanulmány elméleti keretének hangsúlyos fogalma az *informalitás*, ami bizonyos összefüggésekben a formális szabályokhoz és a hivatalos eljárásokhoz képest a nem konvencionális cselekvések alkalmazását jelöli, például a hivatalos színtér mögött zajló tevékenységeket, az interakciók olyan formáit, ahol a partnerek viszonylag szabadon értelmezhetik a szerepelvárásokat.¹⁰ A tágabb értelemben vett *informalitás* a társadalomban létező *nyílt titkokat, íratlan szabályokat és rejtett*

7 Gyáni Gábor: *A történelem, mint emlék(mű)*. Budapest, 2016, Pesti Kalligram Kft., 55–56. p.

8 Kovács Éva: *Elbeszélte történelem*. *Replika*, 2007, 58. sz. 42–43. p.

9 Az interjúk anonimizálásában Luis Corti, Annette Day és Gill Backhouse kvalitatív adatok anonimizálásáról szóló tanulmánya szerint jártam el. Luis Corti: *Progress and Problems of Preserving and Providing Access to Qualitative Data for Social Research – The International Picture of an Emerging Culture*. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 2000, No. 3.; Luis Corti – Anette Day – Gill Backhouse: *Confidentiality and Informed Consent: Issues for Consideration in the Preservation of and Provision of Access to Qualitative Data Archives*. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 2000, No. 3.

10 Barbara A. Misztal: *Informality. Social Theory and Contemporary Practice*. London, 2000, Routledge.

praktikákat jelöli,¹¹ azt, ahogyan az emberek intézik a dolgaikat az élet legkülönbözőbb területein.¹² A jelenség szociálpolitikai és szociokulturális tényezőire Alena Ledeneva az orosz *blat* kifejezést hozza példaként. Az egykori Szovjetunióban a hiánygazdaság következtében kialakult informális kapcsolatokat hívták így; a kifejezés az úgynevezett intézésekre vonatkozott, azaz arra, ahogyan az emberek a dolgaikat a személyes kapcsolataikon keresztül, a kölcsönös szívességek rendszerében végezték. A *blat* a rezsimmel együtt fejlődött, segítette az alapvető szükségletek kielégítését: az embereket munkához, lakhatáshoz juttatta, segítette a kulákoknak kijutni a börtönből, és a pártemberek számára is megteremtette a lehetőséget, hogy gyermekeiket a tiltások ellenére is megkeresztelhesék.¹³ A Ledeneva-féle megközelítés – meghaladva a kizárólag a gazdasági motivációkra összpontosító munkákat – az informális önszerveződések és intézmények egyedi társadalmi gyakorlataira irányítja a figyelmet, illetve ahhoz segít hozzá, hogy a regionális, lokális vagy akár az egyéni nyelvhasználatban megjelenő elemeket is megvizsgáljuk.

A másik központi fogalom a szocialista hétköznapok jellemzésére megfogalmazott kvázi-nyilvános szféra.¹⁴ A kvázi-nyilvánosság tere a magánszféra védelmébe mentett értékeket igyekezett kiemelni és átültetni a hivatalos szférába. Ez a tér fizikailag inkább formális, hivatalos volt, viszont helyet adott az informális események lebonyolításához is. Ilyenkor az esemény – a jelöletlenség érdekében, a lehetőségeknek és a kényszereknek megfelelően – az említett két szféra elemeiből lett

-
- 11 A romániai köznyelvben a szovjet típusú *blat*nak az úgynevezett PCR akronímja volt a megfelelője, ami látszólag a Román Kommunista Pártot (Partidul Comunist Român) és a párt által nyújtott segítséget jelölte, viszont a hétköznapokban az ügyintézéshez szükséges Pile-Cunoștințe-Relații – azaz összeköttetések, ismerősök, kapcsolatok – jelentésben használták. Stoica Augustin: Old Habits Die Hard? An Exploratory Analysis of Communist-Era Social Ties in Post-Communist Romania. *European Journal of Science and Theology*, June 2012, Vol. 8, Suppl. 1, 171–194. p.
 - 12 Alena Ledeneva: *Global Encyclopaedia of Informality. Vol. 1: Understanding Social and Culture Complexity*. London, 2018, UCLPRESS, 1. p.
 - 13 Alena Ledeneva: *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking, and Informal Exchange*. Cambridge, 1998, Cambridge University Press, 11–38. p.; Alena Ledeneva: „Blat” and „Guanxi”: Informal Practices in Russia and China. *Comparative Studies in Society and History*, 2008, 50/1, 119–127. p.; Alena Ledeneva: i. m. 1. p.
 - 14 A fogalmat Bodó Julianna, a nyolcvanas évek székelyföldi szocialista társadalmát leíró kutatásában határozza meg. Ebben a hatalom és az egyének mozgásterének mechanizmusát taglalja a különböző társadalmi nyilvánosságok mentén.

felépítve. Mivel akkoriban a hivatalos nyilvánosság csak reprezentatív nyilvánosságként működött, ezért a becsempészni kívánt értékek a nyilvános szférába ünnepi kontextusban teljesebben ki, leginkább ünnepi események keretében. A hatalom mindenhatósága miatt a mindennapi élet arra törekedett, hogy a rejtett értékeit a hivatalosság területére való behatolással kiemelve, vagy saját maga számára idegen területeket hódítsa meg.¹⁵

KÓRUSTALÁLKOZÓK

A kórustalálkozók a hatvanas évektől váltak népszerűvé, amikor a helyi értelmiségiek – kihasználva a lehetőségeket – aktív tevékenységet fejtettek ki annak érdekében, hogy újjászervezzék az amatőr néptánc-csoportokat, színjátszóköröket, illetve a kultúrotthonok tevékenységét. Az utóbbiak esetében kiemelt szerep jutott a helytörténetnek, a hagyományoknak és a népi kultúrának. A folklórkutatás és -ápolás központi helyet foglalt el a szervezésben és a tevékenységekben, amelyek által a diákokat is ösztönözni kívánták. A falvak és helységek többsége rendelkezett kórossal; ezek a különböző regionális fesztiválokon¹⁶ más kórusokkal is összemérhették magukat. Ennek következtében a kórustalálkozók népszerűsége megnőtt.¹⁷ Az esettanulmányban ugyan szintén kórustalálkozóról lesz szó, azonban az említett kórusokkal és kórustalálkozókkel ellentétben az egyházi énekkarok és kórustalálkozók világának rekonstruálása a cél.

A gyergyói falyak mindegyike rendelkezett egyházi kórossal, ezeket a helyi kántorok¹⁸ vezették. Az énekkarok elsősorban az ünnepek alatt kerültek előtérbe, ugyanis ezekre az alkalmakra tanulták meg és

15 Bodó Julianna: *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években*. Budapest, 2004, MTA Politikai Tudományok Intézete, 56–63., 106–107. p.

16 Ezek a *Megéneklünk Románia* országos folklórfesztivál hatáskörébe tartoztak.

17 Novák Csaba Zoltán: *Az egyház, a hatalom és az ügynök Romániában. Esettanulmány a Pálfi Géza dossziéről*. Horváth Sándor (szerk.): *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és az ügynökkérés*. Budapest, 2014, Libri Könyvkiadó Kft., 44–45. p.

18 A kántorok mind az unitárius, a református és a római katolikus egyházban hivatalosan négy, hat, vagy nyolc órában foglalkoztatott személyek voltak. Ők látták el a vasárnapi, ünnepnapon miséken, az emberi élet sorsfordulóinak szertartásain az egyházi énekkel való kísérést, ők tanították a hittant. Kicsi Noémi: *A kántori szerepkör – a kántori státus interdiszciplináris megközelítése*. Maros megyei református kántorok 1948 után. Peti Lehel – Tánczos Vilmos (szerk.): *Mágia, ima, misztika. Tanulmányok a népi vallásosságról*. Kolozsvár, 2019, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriza János Néprajzi Társaság, 305. p.

gyakorolták be az ünnepi és egyházi énekeket, amelyeket a misék alkalmával adtak elő. Az egyházi kórusok mellett a fúvószenekaroknak is kiemelt szerepük volt a kulturális rendezvényeken, az állami ünnepeken való felvonulásokon, a temetéseken és a kortárstalálkozókon. A fúvószenekarok zenészei közül többen a helyi egyházi énekkarokban is énekeltek. Az említett énekkarok összetétele meglehetősen vegyes volt: nők, férfiak, munkások és értelmiségiek egyaránt előfordultak a tagság soraiban, illetve az sem volt ritka, hogy egyes tagok egyház-tanácsosi feladatokat is elláttak. Az ünnepek közeledtével hetente egy vagy két alkalommal próbákat tartottak, így készülve fel az ünnepi szentmisékre. A következőkben a nyolcvanas évek végén elindult egyházi kórustalálkozókat és kórusmozgalmat rekonstruálom a résztvevők elbeszélései alapján.

A Gyergyói-medence első, egyházi énekkar-találkozására 1987-ben került sor Ditróban. Ekkor a találkozó spontán, nem hivatalos összejövetelnek számított, így a visszaemlékezések sem rögzítik pontosan, hogy melyik volt az a három helység, amely elsőként megszervezte a találkozót. Kizárólag arra emlékeznek a résztvevők, hogy három helység kántora – akik iskolai éveik alatt osztálytársak voltak és jó barátságot ápoltak – rendszeresen tartották a kapcsolatot egymással, így jött létre az első, kezdetleges találkozó. „[...] ezek hárman osztálytársak voltak – idézi fel egyik interjúalany –, s akkor eldöntötték, hogy a három kórus egyet valahol találkozzon. Ditróban találkoztak, s akkor átment Zetelaka s Újfalu. De a mai formájában az itt volt én nálam 1988-ban.”¹⁹ Egy másik így emlékszik a kezdetekre: „Hivataloson 1988-ban lett, de azelőtt már Ditróban volt, de nem hivatalosan volt, Lövete, Ditró s Alfalu, de ezt sokan nem is tartjuk annak, hogy már megkezdődött akkor. Ez csak olyan volt, hogy egyet gondoltak a kántor kollégák, s akkor egyet énekeljünk, ez így jött össze.”²⁰

A következő években már a napjainkban is működő formájában szervezték meg a találkozókat. Miután az informális találkozásoknak, beszélgetéseknek köszönhetően híre ment a gyergyói kántorok között az esemény sikerének, a következő évben is megszervezték. Az 1988-as találkozót tartják a szervezők a „hivatalos” kezdetnek, mert ekkor már

19 R8

20 R38

tudatos szervezés zajlott. Az egyházkerület összes plébániájának énekarát meghívták: a borszéki, maroshévízi, remetei, ditrói, szárhegyi, az alfalvi, a csomafalvi, tekerőpataki, kilyénfalvi, az újfalvi és a gyergyószentmiklósi kórusokat. A szárhegyi találkozót ugyan hivatalosnak mondják a résztvevők, viszont a hivatalos jelzöt idézőjelben használhatjuk, mivel itt csak a szervezés szándékolt módjára utalnak, nem pedig a hivatalos szervek álláspontjára (az utóbbiak szemszögéből ugyanis az esemény tulajdonképpen illegitimnek minősült). A találkozót a plébániák egymás között szervezték le, informálisan. Semmilyen hivatalos engedélyeztetést vagy támogatást nem kértek, mert attól tartottak, hogy eleve nem fogják engedélyezni a tisztán egyházi kórusművek előadását a templomban, vagy ha engedélyeztetni szeretnék a találkozót, annak meg kellene felelni bizonyos hivatalos reprezentációknak, és be kellene tagozódni valamilyen ideológiai keretek által megszabott, nagyobb rendezvénybe. Mivel az esemény a templom falain belül zajlott, arra számítottak, hogy ez a fajta rituális tevékenység is a megtűrt kategóriába esik. Tehát az első kórustalálkozó kapcsán, amint az alábbi interjúrészletekből is kiderül, egy spontán, informálisan szervezett egyházi kulturális eseményről beszélhetünk. „Nem akadályoztak, nem volt hivatalosan bejelentve sehova, nem szóltak bele.”²¹ „Megszervezték azért, és meg lehetett szervezni, mert elég zártkörű volt, mert templomban volt, nem a kultúrba s ilyen helyeken.”²² „Én akkor itt nem mentem sehova jóváhagyatni, mert ha mentél volna is akkor ugye ez egyházi megmozdulás volt [...]. Egyetlen ilyen megmozdulás volt akkor, a Megéneklünk Románia, akkor ennyi volt csak, ez volt. Semmilyen más kulturális esemény nem létezhetett.”²³

Már az első találkozóknak volt egy ütemterve, amit a további években is tartottak: a vendégek fogadása a plébániatemplom udvarán vagy a paplakban történt, ahonnan ünnepélyesen átvonulnak a templomba, mindegyik kórus a maga zászlójával. Ezt követően a helyi plébános rövid áldást mondott a résztvevőknek a szentmise keretében, majd elkezdődtek a kórusművek előadásai. Miután felállították a sorrendet, minden kórus két művet adott elő a templom oltárához felállva. Ezt követően közösen, sorban visszavonultak a helyi plébániára egy olyan

21 R51

22 R50

23 R8

helyre, ahol állófogadás vagy ebéd formájában sor került a közös együttlétre, ismerkedésre, kiértékelésre. 1988-ban a „hivatalos” meghívás ellenére még nem kapcsolódott be az összes helység, hanem csak a közelebbi települések – mint például Ditró, Alfalu, Csomafalva, Újfalu, Gyergyószentmiklós – kórusai vettek részt a rendezvényen. A meghívottak között zeneszakértők is voltak, akik hivatásukból kifolyólag kapcsolódtak a klasszikus zenéhez, és ismerték az egyházi kórusműveket. A kórustalálkozókat az énekkarok részéről a rendszeres próbák előzték meg, hogy a következő találkozóra betanulják a kórusműveket. „Délelőtt tízkor kezdjük a misét, utána a himnuszainkat,²⁴ s akkor vonulunk fel és folytatódik a kellemesebb része. Még a múlt rendszerben könnyebb volt összeszedni, mert mindenkinek megvolt a biztos munkahelye, hogy meddig dolgozik.”²⁵ „Az a nap úgy telt, hogy 10 órakor szentmisével kezdődött, szombaton. S arra igyekeztem olyan plébánost meghívni prédikálni, hogy az egyházi zenében legyen némi jártassága, hogy az énekeseknek úgy próbáljon prédikálni, hogy így mondjam mai szóval, adjon egy kicsi doppingot, mert ezek az emberek ingyen s bérmentve, akkor így mondták, hogy hazafias munkába [énekeltek], tehát ezért senki semmit nem kapott, csak azt, hogyha elismerték szóban; úgy, ahogy ma is.”²⁶

Mivel zenekritikusok is részt vettek a kórustalálkozókön, a kórusművek eléneklése után egy kiértékelő következett. A kritikusok meghívása azt a célt szolgálta, hogy az énekkarok amatőr jellegén, a minőségen pozitív irányba javítsanak. Azonban nem mindenki értett egyet a kritikusok jelenlétével, és a kiértékeléssel sem, arra hivatkozva, hogy ez nem egy verseny, hanem egy találkozó, ahol szeretnének együtt lenni, énekelni és egymást meghallgatni, illetve nem akarják, hogy az esetleges kritikák elriasszák az egyébként többségében zenében képzetlen énekkari tagokat. Ezért a második évben a már Alfaluban megrendezett kórustalálkozón a meghívott kritikusok kizárólag a kántoroknak jelezték a meglátásaikat a kórusművek előadásával kapcsolatban, közülük is csak azoknak, akik nyitottak voltak a visszajelzésekre. „Találkozó jellege van, de azért a kulisszák mögött megbeszéljük, hogy melyik volt a legjobb, volt ilyen szakmai értékelő is. Sose volt verseny jellege, az

24 Minden kórus már akkor rendelkezett saját himnusszal.

25 R51

26 R8

volt a lényege, hogy mindenki lélekből énekeljen. Persze voltak kollégák, akik jobban odafigyeltek.”²⁷ „Szakmai szempontból annyi volt, hogy mikor a kántorokat behívták a plébániára, s akkor ott elmondták nekünk, hogy itt vigyázatok, mert itt a szoprán igen erős volt, de ezt pozitív kritikus szemmel. Az sem mindegy, milyen kórusral lépsz fel, nem mindenki ismeri a kottát. De azok sokkal jobban odaálltak a próbákon, mint akik kottaismerők voltak. Olyan is volt, hogy reggel hétkor jött ki a gyárból, de kilenckor már ott kellett legyünk, s persze nem volt kipihenve, de úgyis jött.”²⁸ „S akkor a kántoroknak volt egy ilyen röpke ebéd, ahova meghívtam zenekritikusokat, ahol azt mondtam, hogy ne az énekkarnak mondják meg, hogy jól vagy rosszul énekelt, hanem nekünk, és nekünk is csak annak, aki igényeli, hogy véleményt mondjon, egy olyan, aki ebben szakember, mert volt olyan, aki azt mondta, hogy nem kíváncsi erre, és ezt elfogadtuk.”²⁹

Annak ellenére, hogy az egyházi szertartások a templom falain belül zajló, megtúrt közösségi események voltak, a hivatalos szervek azért még ellenőrizték ezeket. A leginkább a prédikációkat figyelték: ha provokatív gondolatok hangzottak el, a prédikáló papot szankciók érték.³⁰ Ezért a kórustalálkozó is kiemelt figyelmet kap(ha)tak, viszont egyetlen esetben sem történt kihágás, így tehát büntetést sem szabtak ki senki számára. „Érdekes módon nem hívtak be. Igaz, hogy nem hangzott el olyan ének.”³¹

A kórusművek jellege tehát önmagában nem jelentett provokatív megnyilvánulást a hivatalosság szemében, ezzel együtt ügyeltek arra a résztvevők, hogy a repertoárba ne kerüljenek be az úgynevezett „veszélyes” énekek, amelyek máskor, misék vagy egyéb szertartások alkalmával sem hangozhattak el. „Az a két szám csak egyházi ének lehetett. Minden földek Istent dicséritek, Boldog asszony édes, O salutaris ostriae. Például: Nagyasszonyunk, hazánk reménye, vagy a himnusz-

27 R50

28 R51

29 R8

30 Ezek a szankciók informális formában zajlottak a gyergyószentmiklósi milícián vagy Securitatén, általában fizikai megtorlás formájában. A magyarságra vagy az elnyomó rendszerre tett utalásokat, megjegyzéseket tekintették provokatív, nacionalista megnyilvánulásoknak.

31 R8

kat egyáltalán nem lehetett.”³² „A mi akkori egyházi énekeskönyvünkben voltak bizonyos énekek, amik index alatt voltak, tehát amiket nem énekelhettünk volna. Ebben ott van a magyar himnusz is, és rengeteg olyan Mária énekünk van, ami a hazáról szól, mint ami a Magyarok nagyasszonya. Önmagában egy Jézusról szóló ének nem volt irredenta ének. Az, ami a hazáról szól, na, az igen. Boldogasszony anyánk, mennyei patrónánk, s akkor ennek ugye van a refrénje, hogy Magyarországról, édes hazánkról, vagy Nagyasszonyunk hazánk reménye, mert ugye, ha az országról szól, akkor azt Szent István király Máriának ajánlotta az ő országát, s az nem Románia.”³³

A kórusművek előadása utáni összejövetelek a narratívákban kiemelt jelentőséggel bíró események, a találkozók sűrűsödési pontjai. A kántoroknak és a kórustagoknak egyaránt ilyenkor volt lehetőségük kötetlenül beszélgetni. Az együttlétek során meglehetősen kellemes légkör alakult ki: a helyiek megkínálták a vendégkórusokat étellel, itallal. A visszaemlékezések kivétel nélkül pozitívan emlékeznek e találkozók hangulatára, mind a templomi éneklésekre, mind az azt követő közös együttlétre, viszont az éneklések utáni összejöveteleket markánsabban kiemelik, amikor arról beszélnek, hogy mit jelentettek számukra ezek az események. Az utóbbiakat mindenki várta, mert szórakozási lehetőséget nyújtottak, okot teremtettek az együttlétre és hozzájárultak a felfokozott hangulat kialakulásához. Az összejövetelek mindössze néhány órát tartottak, így nem lehet a *multság*, *buli* kategóriába sorolni őket, viszont a találkozók *buli* jellegét ennek ellenére is ezek adták. „A hangulata az hihetetlen, mert mindig mindegyik egyházközség megkínálta a fiatalokat, persze falun könnyebb volt [...]. Annyi tiltás nem volt, hogy ne lehessen megoldani, megszervezni, de éppen egy annyi volt, hogy jobb volt a hangulat. A szakrális jellegét tekintve a templomban megvolt, amit előadtunk, ahogy sikerült, úgy sikerült, de megvolt, s akkor ugye lementünk s feloldódtunk, mert egy pohár ilyen, s egy pohár olyan, s beszélgettünk egymással, énekelünk, vagy vicceltünk egymással. Ezek annyira feldobtak, hogy már vártuk a következő évi találkozót.”³⁴

32 R8

33 R8

34 R50

„A hangulata – különösen az elsőeknek – nagyon jó volt, mert nyilvánosan megnyilvánulhattunk, s nekünk kollégáknak is jó volt, mert meg tudtunk beszélni dolgokat.”³⁵

Az 1988–1989-es években szervezett találkozók még nem léptek ki a kultúrházak és vendéglők nyilvánosságába, ami azt jelentette, hogy informális úton oldották meg a vendégek étkeztetését. A női kórustagok és a plébánia szakácsnője, illetve a plébánia konyhája biztosította a vendéglátáshoz szükséges feltételeket. A templom udvara, a hittanterem és a plébánia biztosította a helyet a résztvevőknek. A *kínáláshoz* szükséges élelmiszereket és szeszes italokat a kölcsönös segítségnyújtás rendszerén keresztül szerezték be. A vendéglátás a kórustagok, az egyházi alkalmazottak, az egyházhoz valamilyen módon kötődő vagy más falubeliek kölcsönös, informális segítségnyújtási rendszerén alapult. „Házigazdaként azért nehéz, hogy annyi embert ellátni úgy, hogy minden jó legyen. A szervezésnél akkor, ha volt egy fél kiló kávé, akkor azzal elmentél a mézáróshoz, abból az egy kiló húsból levágtál fél kilót, odaadtad az élelmiszerezületben, azért az elárusító adott italat, akkor az italból úgy kaptál [...]. Ez így ment. Házilag oldottuk meg mindig, akkoriban nem mehettél kultúrházba. Az udvaron volt az ebéd, megkértél asszonyokat, s jöttek s főztek, s felszolgáltak.”³⁶

„Kalács s pálinka volt, s az asszonyok hoztak süteményeket. Az egyházközségnek semmi pénzébe nem került. Így az asszonyok adták össze, azok csinálták a szendvicset, s hozták be [...]”³⁷

Az összejövetelek végén beszélték meg a kórusvezetők, hogy a következő évben hol lesz a találkozó, milyen kórusműveket fognak előadni, és egyéb technikai részleteket. Viszont a kórusok és kórustagok a következő egy évig sem voltak passzívak. A heti egy vagy kétszeri próbák fenntartották a kórusok csoportdinamikáját. Önmagában nemcsak a próbák, hanem a próbák utáni együtt eltöltött idő is összekovácsolta a tagokat. A kórust a saját közösségeiknek tekintették, amelyben mindenki egyforma, senkinek nincs nagyobb szerepe a másiknál, a kölcsönös elfogadás és szolidaritás elve alapján működtek. Másrészt a próbák utáni együttlétek kapcsolódási alkalmat is nyújtottak a hétköznapiakban, ilyenkor a férfiak közösen söröztek vagy névnapoztak.

35 R8

36 R8

37 R38

A kórusokat a helyi kántorok vezették, ők irányították a csoportot, nemcsak szakmailag, hanem a próbákon kívül, saját szabadidős tevékenységet is szerveztek maguknak a közös kirándulások alkalmával, azt az illúziót keltve, hogy saját szabadidejük eltöltése felett ők maguk rendelkeznek. Ezek a tevékenységek még inkább megerősítették és fenntartották a tagokat az énekkari identitásukban. „Egyik énekkari tagnál boronáltak ott hátul a csűrkertbe, s egy másik énekkari tagnak a csűrkertjében is, s az övé a borona megomlott, s akkor látta, hogy a másiknak ott a csűr oldalán, s levette, s az is megomlott, s akkor ez ment végig az énekkarban, csináltattak kicsi boronát, s átadták ajándékba, olyan volt, mint az igazi. Így élcelődtek.”³⁸

„A próbák után van, hogy a férfiak elmennek s megisznak egy sört. Mikor kinek nevenapja van, az hoz egy kicsi pálinkát s süteményt, s az megkínálja.”³⁹

„Az én énekkaromat elvittem kirándulni, s akkor nem voltak ilyen autóbusz társaságok, s úgy kaptam autóbust – mert akkor ilyen államiak voltak –, hogy az akkori kultúrigozgató adott mindig egy olyan igazolást, hogy én az énekkarommal megyek a Megéneklünk Romániára, a fesztiválra. S így mentünk kirándulni, minden évben, mindig megvoltak ezek a kiskapuk.”⁴⁰

A Gyergyói-medencében a nyolcvanas évek végén elindult egyházi kórusmozgalomra leginkább egy spontán, informális úton létrejött önszerveződésre tekinthetünk. A kórusok jelenléte és aktív működése egy kevésbé ismert jelenségre, az egyházi kórusok kulturális tevékenységére mutat rá.⁴¹ Mivel a katolikus egyház a vizsgált időszakban megtúrt intézményként működött, az egyházi kórusok intézménye is a háttérbe szorult. Azonban ennek ellenére, hasonlóan a táncházmozgalomhoz – a spontán kórustalálkozók és az azokhoz való érdeklődési kör szerinti csatlakozás (kórustagság), a szabadidő eltöltése énekléssel – önszerveződő intézménnyé nőtte ki magát a saját maga által rendezett programokkal.⁴² Viszont a táncházmozgalmak meghatározásával ellen-

38 R51

39 R51

40 R38

41 Kiss Dénes: Románia a szakralizáció útján. Három romániai egyház profán társadalmi funkcióinak elemzése. *Erdélyi Társadalom*, 1. sz. 2009, 129. p.

42 Kósa László: *Néphagyományok évszázadai*. Budapest, 1976, Magvető Könyvkiadó, 94. p.

tétben nem tartom az egyházi kórusok működését és a kórusmozgalmat a hivatalos diskurzus és kulturális ideológia ellenében létrejött, szimbolikus ellenállási mozgalomnak,⁴³ mert az egyházi kórusok a szocializmus kiépülése előtt is létező részei voltak az egyház intézményének, másrészt a mozgalom szervezésének intenciói között nem szerepelt az ellenállás, kizárólag az, hogy a résztvevők érdeklődési körüknek megfelelően szabadidőtöltési, kikapcsolódási lehetőséget nyújtson. A kórusmozgalmat átszövő informalitás az intézmény létezésének módján kívül a csoportidentitás szempontjából is kiemelendő. A „mi” csoportjellemzők szerint mindegyik helység kórustagjai egyaránt tartoznak a helyi kórushoz, tágabban a Gyergyói-medence kórusmozgalmához, a katolikus egyház intézményéhez, és a lokális közösséghez. Ezzel az „ők” csoporttól való eltávolodását láthatjuk, annak ellenére, hogy több kórustag a helyi kórusban is aktív tag, és amellyel részt vesznek a *Megéneklünk Románia* kultúrversenyen. Tehát egyszerre mindkét közösségi lét követelményeinek eleget tesznek. Ugyanez a határvonal meghúzása látható, amikor a hagyományos népdalkórusok „színeibe bújva” hivatalosan az „ők” csoport fesztiváljára igényelnek autóbust – csak addig a pillanatig, amíg a saját szabadidő eltöltésükre támogatást szerezhettek. A helyi propagandatitkár részéről is egy többszörös identitásmintázatot láthatunk az autóbusz engedélyezésével. Része a hivatalosságnak, ezzel együtt a helyi közösségnek, a katolikus egyháznak, és támogatja a kórus informális, illegális tevékenységét, tehát szolidaritást vállal a kórustagokkal is.⁴⁴ Ennek következtében a kórus a kvázi-nyilvánosság terébe lép, a hivatalosság reprezentációit felhasználva a saját, *mi-szórakozás* megteremtésére. A kórusok – és ezen belül is a kórustalálkozók – erős köteléket jelentettek az odatartozóknak, egy biztonságos helyet, ahol állami keret és külső ideológiai befolyás nélkül

43 Fejérdy András: Vallási ellenállás Magyarországon a kommunista rendszerrel szemben. Apor Péter – Bódi Lóránt – Horváth Sándor – Huhák Heléna – Scheibner Tamás (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban*. Budapest, 2018, MTA BTK Történettudományi Intézet, 144. p.; Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest, 2001, Magvető Könyvkiadó, 210. p.; James C. Scott: *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. New Haven – London, 1990, Yale University Press, 17–19. p.

44 Ledeneva: i. m. 10., 213–217. p.; Eric Gordy: Introduction: group identity and the ambivalence of norms. Alena Ledeneva (szerk.): *Global Encyclopaedia of Informality. Understanding Social and Cultural Complexity*. London, 2018, UCLPRESS, 218–219. p.

működhetnek, emellett erős szakmai és baráti kapcsolatokat is ápoltak, nemcsak a kórustagok egymás között, hanem a kórusok egymással is. Ez az erős kötelék, a befogadás, a kölcsönös elismerés és elfogadás segítette is a kórusokat, viszont gátolta is őket az önkifejezés és kibontakozás lehetőségében. Ez a probléma a találkozók utáni kritikai megbeszéléseknél jelentkezett. Az egyes kórusvezetőknek és kórusoknak el kellett fogadni, hogy egy közösségi élményt nyújtó esemény és intézmény részesei, nem pedig egy versenyé. Olyan csoportnormákat fogalmaztak meg, melyek konformitást generáltak.⁴⁵

KORTÁRSTALÁLKOZÓK

A hetvenes-nyolcvanas években egy egészen új cselekvési forma vált népszerűvé, *divattá* Székelyföld-szerte; ezek voltak a kortárstalálkozók. A találkozók a közösségi, nyilvános együttlét kulturális jelentéssel bír, egyéni szertartásrendet tartalmazó ünneplési formái voltak. Mivel egy újkeletű, nyilvános közösségi cselekvésről van szó, az ünnepségnek kultúrszociológiai és társadalomnéprajzi meghatározása nincs arra vonatkozóan, hogy milyen szokáscselekvések tartoznak széleskörben a kortárstalálkozókhoz mint ünnephez.⁴⁶ A negyven-, ötven- és a hatvanéves korcsoporthoz tartozók számára szervezték a találkozókat, ezek közül is a negyven- és az ötvenéves találkozók számítottak a legnépszerűbbnek az életkori sajátosságból adódó, nagy létszámú részvétel miatt. Az alkalomra a helyben élők közül,⁴⁷ önjelölt módon, néhányan összehátrátsulva az aktuális korosztályból, már év végén vagy legkésőbb az év elején elkezdtek szervezni a találkozót. A következőkben a Gyergyóimencede falvainak kortárstalálkozóit a visszaemlékezések tükrében rekonstruálok.

„Megalakult egy rendező csoport, a főszerzők, akik részt vállaltak a feladatokban, a beszerzésben, általában olyanok, akik olyan helyen dolgoztak, hogy be tudtak szerezni könnyen dolgokat. Akkor olyan

45 Ledeneva: i. m. 213–217. p.

46 Balázs Lajos: „Ez nekünk jött úgy, hogy csináljuk...” Kortárstalálkozók. Vizsgálódás egy újkeletű ünnep körül. Keszeg Vilmos (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Kolozsvár, 1992, Gloria, 106–107., 132. p.

47 A vizsgált terepen nem számoltak be arról, hogy a szervezők között lett volna a csíkszentdomokosi szervezéshez hasonló szervezőbizottság a kortársak közül, akiket korelnöknek vagy a szervezőcsoportot vezető tanács intézményének hívtak volna. Uő. 110.

kellett odaálljon, aki meg is tudta szervezni. Augusztusban voltak a kortárstalálkozók, de már januárban összeültek, elkezdték megszervezni.”⁴⁸

„Kortárstalálkozó volt már a hetvenes években. Azok is úgy működtek, például édesapám kortárstalálkozója, hogy innen-onnan beszereztek dolgokat, s akkor akinek már akkora gyereke volt, akkor kellett segíteni felszolgálni, teríteni, a kultúrba vagy a lovagterembe.”⁴⁹

Az első szervezési alkalomtól kezdődően minden héten összeültek a szervezők, ha szükség volt rá, és átbeszélték a feladatokat. Ezek közé tartozott a dátum kitűzése, majd pedig a kultúr csoportok vagy a fűvészenekarok felkérése, hogy a megjelölt dátumon műsorral készüljenek.⁵⁰ Azonban az általam kérdezett visszaemlékezők nem vagy kevésbé emelik ki a találkozók alkalmával szervezett kulturális programokat.⁵¹ Az egyetlen műsor, amit említenek, a fűvészenekarok⁵² műsora és a templomi szertartás alatti egyházi énekek éneklése.

„Nekem az első kortárstalálkozóról az maradt meg, hogy jöttek, s kértek, hogy szombaton kortárstalálkozónk lesz, s szeretnénk, ha azon szépeket énekelne, s akkor az öntödében valaki ott dolgozott, s egy ilyen rézkarc valamit adtak nekem is egyet emlékül, nekem az maradt meg, ez lehet, hogy még hetvenet írtunk.”⁵³

Ezt követően a meghívók kiküldésére került sor. Az eseményre meghívtak mindenkit, aki az adott helységben született, de elszármazott, illetve azokat is, akik nem az adott településen születtek, de a helységben éltek.

Az ünnepség napján, általában vasárnap⁵⁴ a misét megelőző kora délután a meghívottak egy megbeszélthelyen találkoztak: ez lehetett a plébánia udvara, de Szárhegyen például a Lázár-kastély előtt gyűltek össze. Köszöntötték egymást, majd kivonultak a temetőbe az elhunyt kortársakhoz megemlékezni. Ezt követően került sor az ünnepi szent-

48 R4

49 R5

50 Balázs: i. m. 112. p.

51 Balázs Lajos arról számol be, hogy a csíkszentdomokosi kortárstalálkozókra felkérték a szervezők az agitációs brigádokat, a színjátszóköroket, a kórusokat, hogy kultúrműsorral készüljenek az eseményre, illetve a *Hargita* napilap és az *Előre* országos napilapban is feladták a hirdetését a meghívott kortársak névsorának megjelentetésével. Uő. 112. p.

52 Újfaluban és Remetén köszöntötték a kortárstalálkozó résztvevőit.

53 R8

54 Keszeg: i. m. 23. p.

misére. A prédikáció ilyenkor a kortársakat köszöntötte, méltatta, illetve a helyi plébános megáldotta a jelenlévőket. A mise keretében gyónásra és áldozásra is lehetőség volt. A mise után sorban kivonultak a templomokból egy kijelölt helyre, ahol a családtagoknak, barátoknak, ismerősöknek lehetősége volt felköszönteni a kortársakat. A köszöntések általában szabadtéren zajlottak. Ebben az időszakban divat volt virágot adni, a közelebbi hozzátartozók pedig virággal tűzdelt kosarakat ajándékoztak, amelyen egy díszített évszám jelölte az életkort. A köszöntést követően csoportkép készült, ugyancsak szabadtéren, mégpedig úgy, hogy a kosarak is látszottak rajta. A fényképezés után a kortársak és a házastársaik általában a helyi vendéglőben vagy a kultúrotthonban közös vacsorával és élőzenével ellátott multság keretében, lakodalmakhoz hasonlóan ünnepelték meg a találkozót.

A kortárstalálkozók elsődleges célja a nagyszámú közösségi részvétel a kollektív születésév ünnepén. Az ezeken a napokon kitüntetett figyelmet élvező kortársak rituális cselekvései a faluhoz tartozást és egyben az attól való elkülönülést sugallják. A találkozók intenciójához hozzátartozik a lehető legnagyobb arányú részvétel a kortársak köréből, illetve az adott helység passzív részvétele is feltétele az ünnep menetének. Utóbbi a találkozók felvonulásán megjelenő, „bámuló” embertömeget jelenti: azokat, akik virággal, kosarakkal ajándékozzák meg az ünnepeltet. A kortárstalálkozók a régiók és az egymáshoz közel eső falvak ünneplési szokásaiban, szertartásrendjében eltérhetnek egymástól, azonban mindegyik rendezvény (az általam vizsgált falvakban) szerves része (és tulajdonképpen ezek jelképezik az ünnepi emelkedettséget) a fényképezés ünnepi mozzanata, a kortársak felvonulása és a felvonulást érdeklődéssel figyelő falubeliek, a kortársak ünnepi öltözete (ezekben az években még nem volt divat a népviselet), a kultúrotthonok (vagy ahol az esti vacsorára és mulatságra sor került) bejáratának fenyőágakkal való díszítése, a kortársaknak ajándékozott virágok és virágkosarak.⁵⁵

„[...] a kortárstalálkozókra is küldtek dísztáviratokat. Édesapám 270-et kapott. De csak a lagzikban olvasták fel a szövegeket.”⁵⁶

Az esettanulmány a kortárstalálkozók kötelező elemeit és szokásrendjét igyekezett sorra venni, viszont az elemzés nem a helységek találkozóinak szokásrendjében megfigyelhető hasonlóságok és különbségek

55 Balázs: i. m. 120–132. p.

56 R5

komparatív vizsgálatára fókuszál, hanem olyan emlékeket is kiragad, amelyek a vizsgált időszak társadalmi és politikai kontextusához kapcsolódnak. Ilyenek a gazdasági válságra utaló, az élelembeszerzések kooperációs megoldásait taglaló narratívák. Az elbeszélések a szervezőbizottság összetételének meghatározására olyan személyeket emelnek ki, akik *el tudtak intézni dolgokat*. Például: a kortársaknak kitűzött tudtak csináltatni, vagy az ünnepi vacsorához élelemmel tudtak hozzájárulni a kapcsolataik által. A gyergyói falvakban az ünnepi vacsorákat általában a helyi kultúrotthonokban – Szárhegyen a Lovagteremben – szervezték meg, ahol a falubeli asszonyokat kérték fel a vacsora elkészítésére, viszont a szervezőbizottságnak biztosítani kellett az étel- és italmennyiséget a kiszolgáláshoz. Ilyenkor folyamodtak az ismerősökön, barátokon vagy a már meglévő cserekapcsolatokon keresztül a beszerzések informális gyakorlataihoz.

„Akkor is hozzájutottunk dolgokhoz, nagyon szerencsétlen kellett legyen, aki nem találta meg, amit keres. Olyan emberekkel kellett kapcsolatban lenni, akiknek olyan munkahelye volt. Én is jártam a szeszgyárba Simonba, de mi volt a szerencsém? A szeszgyár igazgatója fölöttem járt iskolába, jól ismertük egymást. Elmentem oda, s azt mondja, ha tíz kiló húst hozol, annyi szeszt vihetsz, amennyit akarsz. S akkor itthon elintéztem a húst, s akkor hoztuk a szeszt. Ezt a tíz kilót elvittem, de aztán többet nekem a szesszel nem volt bajom.”⁵⁷

Jelen példában a baráti, ismerősi kapcsolatok instrumentális⁵⁸ volta látható, melyben a hosszútávú, kölcsönös segítségnyújtás rajzolódik ki. Az elbeszélésben ugyan előnyökhöz juttatják egymást a felek, viszont a kapcsolat társadalmi alapját hangsúlyozza az elbeszélő, a közösen eltöltött iskolai éveket.

A korszakra jellemző informális kooperációs formák közül egy másik ahhoz kapcsolódik, hogy a találkozó részeként egyházi szertartásokra is sor került. Ennek fontosságát az adja, hogy a résztvevők között olyanok is voltak, akik valamiféle magasabb funkciót tölthettek be, nekik

57 R51

58 Ledeneva az emberi kapcsolatok társadalmiságát, a szociális közelségét és a kapcsolatok instrumentális jellegét hangsúlyozza, azaz a kapcsolatok érdekalapú használatában megfigyelhető ambivalenciákat. A szubsztantív ambivalencia abban áll, hogy míg a résztvevők számára inkább a kapcsolatok társadalmisága domborodik ki (baráti, rokon szálak), a kívülállók vagy megfigyelők pusztán érdekalapú összeköttetéseket láthatnak. Ledeneva, 2018, 9–13. p.

pedig tiltott volt a misén való részvétel. „1976-ban az első negyvenéves találkozót még én szerveztem. Elmentem B. S.-hez, s mondom, szeretnék csinálni negyvenéves találkozót, s azt mondta, rajta, csináld meg. Megcsináltuk, s kint a kolostorba misét mondattunk. S. is eljött a misére, s azt mondja nekem, meg kéne gyónjak valahogy, s kéne áldozzak, most van lehetőség, mert ott nem tudok. S mi azelőtt bementünk a barátnak a szobájába, s megmondtam neki, gyónni kell, s áldoztatni. Ez mekkora hatalmas nagy szó volt neki, ezután mind megcsináltuk a találkozókat.”⁵⁹

A példában a kortársak informális, kooperációs, kölcsönös segítségnyújtási cselekvését láthatjuk, amelyben a szervező a faluból elszármazott, a jelenlegi lakhelyén magas pártfunkciót betöltő kortársát és volt osztálytársát keresi fel ügyes-bajos dolgaiban. Ezek közül egyik a kortárstalálkozó megszervezése, de az elbeszélő többször is hivatkozik az illetőre mint olyan személyre, aki munkahelyi pozícióhoz és más társadalmi előnyök megszerzéséhez segít hozzájárulni a találkozót szervezőnek. „Ami panasszal mentél oda, azt ő elintézte, régebb sok szárhegyi járt oda, mind S.-nek szólították. Például egyszer nekem is dolgom volt. Szeredában tanultam a vízgáz-szerelést, s akartam hazajönni Gyergyóba [dolgozni], s ott volt Virág elvtárs, az volt a főnök, ahol vizsgáztunk, s azt mondta, nem írom alá a transfert,⁶⁰ s könyvet se kap. Akkor bementem másnap S.-hez, kérdezte milyen járatban vagy? S mondom [...] Megittuk a pohár elsőosztályos pálinkát s egy kávét, s elküldött egy elvtárrsal Virág elvtárshoz, mentünk be a konstrukciós irodába a párttitkárhoz. Szólították Virág elvtársat, s hogy jöjjön fel az irodába, hogy írja alá a könyvemet.”⁶¹

Az eset ugyan nem a kortárstalálkozókhoz kapcsolódik, azonban ezzel együtt egy hosszútávú, kölcsönös segítségnyújtási rendszert ábrázol. Az elbeszélő és S. kortársak, osztálytársak és falustársak voltak, amíg a felnőtté válás periódusa mind térben, mind társadalmilag távolabb vitte őket egymástól. Ettől függetlenül az egyéni szükségletek kielégítése céljából igénybe vették a kapcsolatuk előnyeit, erőforrást biztosító erejét. S. az elbeszélő munkahelyi elhelyezkedésében segített, illetve fordítva, a kortárstalálkozó-szervező a találkozó alkalmával – egyház-

59 R39

60 Az adott személy munkahelyi kihelyezése.

61 R39

tanácsosi pozíciójának köszönhetően – megteremtette azt a titkos, informális légkört S. számára, amelyben a vallási szertartásoknak részese lehetett a rá vonatkozó tiltások ellenére is. A példában a résztvevők elintéznak dolgokat a barátság, a lokális, etnikai és vallási közösség összetartozásának jegyében. A kapcsolat instrumentális jellege felerősödik,⁶² viszont az elbeszélő a mélyebb, baráti kapcsolat meglétére hívja fel a figyelmet: nem arról van szó, hogy egy-egy találkozás pusztán egy kölcsönös segítségnyújtás és cserealkalom lett volna, hanem a felek a közös identitástudat és szolidaritás jegyében segítettek egymáson. A példában a pohár pálinka és a kávé jelzi az ügyek intézésének módját, az informális hangulat megteremtését, egy bensőségebb viszony kialakítását, tehát a zöld utat az ügyintézéshez.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az esettanulmányok két közösségi eseményt vizsgálnak, amelyek a nyilvánosságban zajlanak. Az első eset egy informális, önszerveződő, az egyházhoz kapcsolódó kulturális tevékenységet mutat be, amely a korszak hivatalos kulturális tömegmozgalmaiba nem kapcsolódik be, egy hivatalosságban nem létező esemény. Az egyházi kórusmozgalomról mint intézményről beszélhetünk, viszont a hozzá kapcsolódó, az egyházkerület plébániáinak kisebb intézményei, az énekkarok is részei. Annak ellenére, hogy az énekkarok is informálisan működnek, mindegyik kórus rendelkezik saját zászlóval és himnusszal. A találkozóra érkezésben, felvonulásokban (a papilakoktól a templomig) – még ha kis távolságokról is van szó – a kórusok önreprezentációs gyakorlatait láthatjuk. „Sőt még felvonultunk valamilyen közhelytől, Mária énekeket énekeltünk, a búcsúkkor is azt szokták énekelni.”⁶³ „Itt is ugyanúgy felvonultunk a központon, mikor nálunk szerveztük.”⁶⁴ „Amikor Alfaluban volt a kórustalálkozó [1989-ben] a csomafalviak szekérrel mentek. Minden csoportnak s helységnek volt egy megbízottja, hogy ki megy elöl s utána, s így mentünk, s akkor elfoglaltuk a helyünket [a templomban].”⁶⁵

A résztvevők számára az esemény alkalmat adott a szórakozásra, a közösségi együttlétre, ellensúlyt képezett a mindennapok szükséglete feletti diktatúrával, és az idő felhasználása fölötti ellenőrzéssel szem-

62 Ledeneva, 2018, 9–13. p.

63 R51

64 R38

65 R50

ben.⁶⁶ A kórustalálkozók ünnepe, ha kis időre is, de magáévá teszi a résztvevők által „használt” nyilvános teret. Egyrészt az érkezéssel, másrészt a felvonulással. Az utcarész, a helységek központi része, a templomig vezető út az ünnep helyszínévé válik. Ha nem is tudatosan, volt az ünnepnek egy fesztiválhangulata, amellyel a nyilvánosság egy adott formáját kívánták újratermelni.⁶⁷ Ugyanez a funkció megtalálható a második esettanulmány által vizsgált rendezvényekben, azzal a különbséggel, hogy a kortárustalálkozók a hatalom számára legitim ünnepek voltak. Ezen az ünnepen a sokaság is részt vehetett, illetve a szabályok nem vonatkoztak a részvételre; lehetőség volt felköszönteni a kortársakat, lehetett találkozni, beszélgetni velük. Míg az első esetben egy szűk mikroközösség tér- és időbeli megnyilvánulását láthatjuk, addig a második esetben egy lokális közösség együttes részvételét az ünnepen, ahol a résztvevők informálisan igyekeznek becsempészni az ünnepbe vallási rituális elemeket, és tiltott cselekvésformákat is. Mindkét közösségi esemény a kvázi-nyilvános szféra ünnepi hangulatába emeli be a számára fontos és a magánszférába visszaszorított értékeket, illetve az ünnepi hangulat megteremtésében (a mulatság kellékeinek beszerzésében) az informális cserekapcsolatok mozgósítását alapgyakorlatnak veszik a szervezők.

MELLÉKLET

Kód	Interjú fajtája	Válaszadó neve	Település	Munkaterület	Születési idő
R4	személyes	férfi	Gyergyószárhegy	szakmunkás	1965
R5	személyes	nő	Gyergyószárhegy	szakmunkás	1970
R8	személyes	férfi	Gyergyószárhegy	egyház	1957
R38	személyes	férfi	Gyergyóalfalu	egyház	1953
R39	személyes	férfi	Gyergyószárhegy	szakmunkás, egyház	1936
R50	személyes	férfi	Maroshévíz	egyház	1954
R51	személyes	férfi	Gyergyóújfalu	egyház	1950
R55	személyes	nő	Gyergyószárhegy	szakmunkás	1943

66 Gail Kligman: Népesedéspolitikai, abortusz és társadalmi ellenőrzés Ceaușescu Romániájában. *Demográfia*, 2000, IV/I. 68. p.

67 Bodó: i. m. 70–72. p.

„MINDENRE FOGHATÓAK VOLTUNK...”

– *Gagy József beszélgetése Mezei Jánossal* –

A jobbágyfalvi (Csikfalva község, Maros megye) Mezei Jánossal (szül. 1963) 2022 márciusától folytatok rendszeres, rögzített beszélgetéseket. Ő ahhoz a generációhoz tartozik, akik a szocialista állam mindennapjaiba szocializálódtak, szakiskolát végeztek, ipari munkásnak tanultak, de végül mégis egy jól gazdálkodó kollektív gazdasághoz vették fel őket dolgozni. E generáció tagjai már felnőttként érték meg a kommunizmus összeomlását, az új politikai-gazdasági rendszer kiépülését, amely értelemszerűen a vidék – azaz saját életterük – átalakulásával járt együtt. A terepmunka teljes anyagának a feldolgozása még folyamatban van.

*

– *Mikor került a nyárászentmártoni kollektívbe?*

– 1983-ban, akkor ott már volt az asztalosműhely, s volt vulkanizáló, s ott javították meg a hámokat, volt egy fiú, aki értette, szíjgyártó volt, ő vulkanizálta a gumikat, volt is, amit, jócskán. Akkor volt a kovácműhely, s az én munkahelyem, az esztergaműhely, két eszterga s egy marógép. Volt a gatter¹, ott tanyáztak az ácsok, ott volt a gatter, amivel ők tudtak bármit csinálni, gerendát, deszkát, mert Remetéről hoztattak rönköket, s akkor ők vágtak, falu erdejiből, nem tudom, hogy ment akkor a fakitermelés, hát cserefát is vágtak, hozatták a kollektív részére – nem tudom, honnan. A községnek nagyon kevés erdeje volt, nekünk is kevés volt, csak 47 ári, de azt is elrontották, már ha most már szóba került, mert nem ott adták vissza, ahol volt, és nem tudom, mi volt ebben a pláne. Hát például a mienk itt volt, úgy mondják, Akasztófás, azon túl, Gyergyánban. S ez mind nem lenne baj, de ott az Ebhát tetején, ott van egy út, ami egyenesen oda mejen, s ellopták az összest! Nagyon nincs szem előtt, s a gáton keresztül tudták elhordani. Én nem rendezem a testvérek javára, mert kicsi is, és háromfele oszlana.

1 Keretfűrész; a kifejezést Székelyföldön gyakran fűrésztelep, fűrészüzem jelentésben is használják.

- *Erdőhasználati joguk is van?*

- Nem, mivel nem közbirtokosság, de nekünk is van erdőnk, a feleséggel vettünk egy darab erdőt, ugyanakkor az apósomét is rendezzük, de elég keveset vágnak belőle, szóval keveset lehet kitermelni belőle. Jó erdők vannak, de sokszor erről szó volt, nem lenne jó, ha az emberekre bízna, mint valamikor, mert akkor sokan kereseti lehetőséget látnak benne, kivágnák s eladnák. Nem értek egyet az őrzéssel, hogy az őrzést fizessem, mert nem őrzi senki, s aztán ellopják, ez mi az. Vagy kipecsételnek nekem 5 méter fát, de úgy értse, hogy 5 méter törzset! De nem mehetek vissza az ágért, a jó vastag ágakat kényszer kellenen ott kell hagynom, mert nem tud papírt adni, mert azt nem engedik elhozni. Mert meg kell beszéljem az erdőszel, az Kálból² kell jöjjön, meg kell beszéljem, mikor jön, s akkor elmegyek egy járművel, felrakjuk a fát egy bizonyos járműre, de az nem hagyhatja el az erdőt, mert kell jöjjön az erdősz, az felbecsüli a fát, s akkor kell Bukarestbe azonnal lejelentse, hogy ilyen s ilyen fát visznek ennek s ennek a személynek, s annak a személyazonosságát be kell táplálni, s akkor a traktor kié, ki fogja vezetni, hányas házszám, s milyen fát hoz, úgy, de meg kell várni, hogy onnan visszajelezzenek, hogy igenis van aprobálva, s mennyi idő, amíg ide hazaér. Hát nem úgy adják a szállítási engedélyt, hogy reggel kiadták, s aztán nincs kikötve, hogy hány fuvar hozok. Mert azt lejelenti Bukarestbe, traktorral másfél óra, ennyi. De ez nem jó szerintem. Megmondom miért. Ennekem úgyse érdekem kivágni az egészet, mert akkor holnap, holnapután mivel fogok tüzelni? S a másik az, hogy a pecsételést sem jól csinálják, mert a beteg fákat kellene kiszedni, nem az ép fákat. Azokat, amelyikek el vannak száradva, állnak a lábukon, azt kell. De nem, mert jön az erdősz s mutatja, hogy ezt s ezt, sokszor a legszebbeket, legjobbakat, amit inkább meghagynánk magunknak. Ők az ők fejek után mennek, és nekünk kell fizetni az őrzést, kell fizetni a pecsételést, kell fizetni a szállítási engedélyt – hú, egy csomó utánajárás, úgyhogy a saját fám is busásan meg van fizetve.

- *Hallottam, hogy a hetvenes, nyolcvanas években a remeteiek hozták a fát, éjjelente jöttek le a Nyárád mentén.*

2 Székelykál, Jobbágyfalvától 10 kilométerre fekvő település.

- Jöttek, nem csak a mezei úton, a betonon is jöttek! Volt olyan, hogy el-elkaptak valakiket, mert jelentették – mert akit nem jelentettek, azzal nem volt probléma –, s ha jelentették, akkor a rendőrök is kellett lépjenek. De nem volt ebből probléma, sőt. Mikor a nővéremék építkeztek, akkor is történt, hogy elvették az egészet, le kellett rakják a kollektív udvarára egy fuvar fát, nem az egészet, mert hoztak még, s megmondták, hogy el volt árulva. De mivel volt jó ismerőse a városban annak, aki hozta, vissza kellett pakolni, s a rendeltetési helyére el kellett vinni. Kész, ennyi volt. Voltak akkor is ilyen horgas ösvények. S azt se helyeslem, hogy például én magam is vetettem erdőt. El is mondtam ejsze...

- *Nem vetett, ültetett.*

- Dehogy ültettem, nem ültettem semmit se. Elmondom. Egy kaszáló volt, amit visszakaptunk a visszaszolgáltatáskor, nagyon jó kaszáló volt, s én is állatot tartottam, de a csikfalvi csorda örökké lelegette, nem volt mit lekaszálni! Nagyon bosszús voltam. Nem tudtam, mit csináljak, elpanaszoltam apósomnak, s azt mondta: Te Öcsi! Amikor van az akácfaérés, vannak azok a hüvelyek rajta, szedj két marokkal a zsebedbe, s közben még morzsold is össze, hogy a hüvelyek szakadjanak össze s essenek ki a magok. Szórd el, mint a műtrágyát, oda, s egy szempillantás alatt, még a te idődben erdő lesz ott. S lett is, most már sajnálom, hogy nem vettem be az egészet, csak a felét vettem bé. Igen ám, de most ellopják a fát! Olyanokra megnöttek, hogy nagyobbak is vannak közöttük. Ráadásul én nem hozhatok! Mert azt mondja az erdész, s a rendőrség is, hogy nem termelünk ki fát, pedig én vettem. Hát ez nem helyes. Mert azt mondják, az akácfa invazív növény. S nem engedik, hogy hozzam. Nem hagyják, hogy hozzam a fát. Hát nem mondom, hogy nem hoztam, hoztam szőlőállványnak, de tűzre is jó volna, szőlőállványnak olyan vastagokat, s arra aztán drót lesz húzva, hát onnan is hoztam, de a múltkor nem onnan hoztam, hanem a Nyárádból, a feleségemmel.

- *Amit maga elmesél, az ma az erdőgazdálkodás egy formája.*

- Erdőgazdálkodás – hát gazdálkodnánk, ha hagynának, de nem hagyják, haha. Hát olyanok hozzák a törvényeket, akiknek halvány gőzük sincsen semmiről, a medvékkel kapcsolatban se, vagy a sakálók-

kal se, aztán most már a sakálok is. Én megértem, hogy kell medve, én nem is mondom, hogy nem. Biztos, hogy kell, mert azok selejtezik a beteg állatokat, csak nem hat-hétezer – hogy azt mondja a televízió, hogy Romániában annyi medve van, hogy az Európai Unióban nincs annyi. Hát kérdem én, ebben mi a pláne?

– *Akkor térjünk vissza, volt a gatter, ott bükköt, tölgyet, fenyőt, mindent vágtak.*

– Jó hosszú volt a gatter, cirkulappal³ ment. Magánembereknek is, ha bevitte az anyagot, megfizette, akkor vágta. Búzaháza felé s a szeredai út mellett akkora popionfák voltak, hatalmasok! Mint ez a hűtő, akkora volt a törzsük.

– *Nyárfák, azok a vizes helyet szeretik...*

– De milyen jó ködben, a sofőrnek! Ködben, mert közvetlen az út mellett van. Az utat nem láttam – én magamról beszélek, mikor sikerült a vizsgám, s még megvoltak a fák, s milyen jól vezetett, s akkor mégis láttam, hogy mennyi távolságot tartsak, mert az út nem volt még felfestve. Aztán azokat a fákat vágta ki egy időben.

– *S akkor az emberek oda vitték a fát felválni.*

– Mert az istállókat azzal padolták, mert a kemény fa hamar szétment a videás patkó miatt. S a popionfa az olyan bajszos lett, kirostikázott, de nem ment széjjel, s nagyon bírta a lovak alatt. Még gumiszőnyeget is tettek a lovak alá, mert ha a lovak télen sokat álltak a pajtában, nem voltak használva, akkor a lábuk megpókosodott.⁴

– *Milyen raktárak voltak?*

– Volt a műtrágyaraktár, ott kétféle műtrágya volt. Hát hogy a föld termékenységét a műtrágya mennyire javítja, mennyire nem, azt nem tudom, egyvalamire biztos jó volt, a kaszálóra, hogy ne legyen férges a föld, mert annak egy kellemetlen, szúró ammóniaszaga volt, az egereket elűzte, s mindenfélét, ami nem volt kívánatos ott, mert amikor a nap megsütötte, akkor porzott. Volt a nitrogén, a szemcsés nitrogén, s volt szerves műtrágya, s volt urea, azt adták a teheneknek, hogy miért adták,

3 Körfűrész lapja.

4 Pókosodás: idült izületgyulladásból származó duzzanat, elváltozás.

azt nem tudom, egy keveset. S még az almaecetet is, tudom, azt is adták, féllitres üvegekbe hozták, adták a lisztet a teheneknek, kibontotta az üveget a gondozó, s akkor futott végig a vályúnál s a lisztre töltötte rá, valószínű hogy az étvágygerjesztő volt. Voltak részeges gondozók, azok ha hiszi, ha nem, megitták az almaecetet is, annak is van valamennyi alkoholtartalma – most már hogy mindent elmondjak.

– *Volt, hogy esetleg a kerthez szükség volt műtrágyára, s vittek haza?*

– Hát tudva nem, tudva nem. De hozzanyúltak. Szerintem hozzanyúltak. Az a helyzet, hogy nem is tudták, pontosan mennyi van.

– *Hát mérték! Hol volt a hídmérleg?*

– Itt, a másik bejáratnál, de ezen csak azt mérték, amit itt állítottak elő. Amit béhoztak, azt ott mérték, ahonnan hozták, mert hozták fakturával vagy bon de transporttal.⁵ Mert volt rá alkalom, hogy nekem is el kellett menjek Sáromberkére, mert amit nem aprobáltak, hogy Vásárhelyen kiadják, mert ki kellett volna adják gyenge kollektíveknek, azt elvitték Sáromberkére, és aprobálták nekünk, s mi mentünk az Ifronnal⁶ és teherautóval, s kiraktuk s elhoztuk a műtrágyát.

– *Disznótartás volt?*

– Ott volt a disznópajta, mindenféle disznó, anyakocák, s kan is volt, voltak ott mindenféle, azt azért tartotta a kollektív, mert a konyhára is kellett hús, s azután innen vitték a Halastóhoz.⁷

– *Voltak a falvakban is farmok, de disznó csak itt volt?*

– Nem, volt máshol is, például Vadadban is, de Jobbágyfalván, Búzaházán, Csíkfalván nem volt. Községi bikaistálló is volt itt, ott voltak a magállatok. Bikaistálló volt Jobbágyfalván is, magnak való állatok, oda vitték a falusiak is, ha volt folyató tehen, amelyiket meg kellett szöketni.⁸ Emlékszem, ott volt egy öreg bácsi, aki rendezte, Bikás Ferinek hívták. Itt Szentmártonban is két fekete bika volt, de azokat használták ganékihordani is, rendesen jármazták, de bikák voltak, rendes bikák.

5 A faktura számlát, a bon de transport szállítólevelet jelent.

6 A régi IFRON vállalat által gyártott, erdei munkára alkalmas traktor.

7 Nyárádszentmárton határában levő, a kollektív által épített és üzemeltetett vendéglő és kemping, 1990 után Lovasfogadó lett a hivatalos neve.

8 Fogamzási időszakban levő tehen, amelyiket meg kellett termékenyíteni.

- *És azok nem voltak veszélyesek?*

- Hát azokat csak egyetlen ember tudta kezelni. Mert többek között ez, akit mondtam, hogy belészökött a meszesgödörbe, a cigány, Pista, az olyant csinált... Mert ez, aki jármazta a bikákat, ez örökké arra ügyelt, hogy annyira széjjelkötötte őket, hogy nehogy elérjék egymást, mert akkor bömböltek csúful, s döfödték egymást. Igen, de a cigány reakapott... Az ember, csúfneve volt, Szabó Ferinek hívták ezt a bácsit, aki a bikákat nevelte, tőle félték, neki szót fogadtak, de másnak senkinek. Ezt az embert úgy hívtuk mi, hogy Serénke. Azért hívtuk úgy, mert olyan szaporán szabta őket, hogy nem is látszott a pálca, csak a keze ahogy ütötte őket. Aztán ez a Pista reakapott, hogy ha a bika farkát elkapta, akkor megtúrta, s az rettenetesen fájta a bikának, s akkor a láncot engedte meglazítani. S mind a kettőnek meglazította a láncát, amikor ez az ember nem volt ott. Mert nem volt ott állandóan. S aztán hallotta volna, azok milyen munkát csináltak, döfködték egymást, milyen csúful horkoltak, bömböltek a pajtában.

Vagy volt egy kan, s utólag, ahogy én emlékszem, ez a Pista takarított ott. Amúgy az ő anyja is ott dolgozott. Hogy mindent elmondjak: ők édesapa nélkül nevelkedtek, mert az apjuk felmászott egy körtefára s leesett s meghalt. Ezek szentmártoniak voltak, rendes cigányok voltak, de dolgozó cigányok, az egész család ott dolgozott a kollektívben. Hát ez a kan – úgy képzelje el, olyan közel 400 kilós volt, hatalmas állat, hát én nem is láttam többet olyant, akkora lába volt, mint egy tinó tehénnek, csak harapós volt. Ha elkapta volna a cigányt, meg is ölte volna. S mikor ment Pista takarítani, akkor mi is mentünk, hogy nézzük, mit csinál, s a cigány addig-addig settenkedett, hogy a disznó úgy fordult, hogy oda került, hogy a nagy töke a cigány fele legyen, s a lapáttal a nagy tőkét megcsapta, s az a disznónak rettenetesen fájhatott, s akkor leült a hideg cementre, s lehetett takarítani, mert a disznó üldögelt s nem csinált semmit. Haha...

- *Hát ezek nem állatbarát módszerek voltak...*

- Hát ezek a bikák, amikor a szekér elé, a járomba be voltak fogva, akkor nem volt semmi baj, de ha valamilyen okból fogva a szekér lemaradt, akkor nem lehetett többet őket vezetni. Aztán egyszer – nem tudom, mi okból – a szekér lemaradt, s a bikák hátrafutottak itt a két

műhely között, járom volt rajtuk, s akkor ott volt egy pózna, s nem tudták bévenni a kanyart, s megközölték, s a járom elszakadt. Na akkor látott volna munkát! Alig tudták szétverni őket. Öntötték vízzel, s korbácsolták s bottal ütötték, de ők csak egymással foglalkoztak, rea se hederítettek.

- *S a gondozó azalatt hol volt?*

- Hát ő elmaradt a szekérrel, aztán ő is futott, s végül sikerült szétszedni őket. Hát amikor ilyen dolgok voltak, mind ki voltunk állva, s röhécseltünk, hát mit csináljunk. Aztán volt mén is, az is a bikaistállóban volt, mert azt nem tudák a lóistállóban tartani, mert az megbolondult, ha kancát látott. S a lóistállóban vegyesen voltak, volt kanca, s volt herélt is, mi azt mondtuk, hogy paripa. Azok voltak a fogatokhoz. Nem tudnám megmondani, hány volt Szentmártonban, de mindegyik faluban volt hat-hét lófogat, Jobbágyfalván volt két ökörfogat is, azok nagyon lassúak voltak, de rettenetesen sokat tudtak mozgatni, hát hatalmas állatok voltak, közel ezer kilósok, s érdekes módon azokat vasalták is, mert azokkal mindig jártak.

- *A szekerek hol voltak?*

- Itt hátrébb volt egy szekérszín, de az olyan hiányosan volt békődve, nem tudom miért hanyagolták el, szekérszín volt. S a műhely sarkától kezdődtek a tehénistállók, egy régi istálló volt s kettő új, tejelő tehénekkel, ez a kettő modern volt, volt bennük ganékihordó s fejőgép, már a kezdetek kezdetén, s a harmadikba is szereltek közben... ganéhordót nem, mert az építés nem olyan volt, de fejőgépek lettek. Itt voltak a bornyúk s a növendékállatok, s elöl volt a felező.⁹ S a két raktár, s a vegyszerraktár, de volt egy út, amelyik az egészet teljesen összekötötte...

- *Hol volt a bor?*

- Itt, s ott volt a pince alul. A pálinka, az nem itt, egy öreg bácsinál [volt]. Szabó, a raktáros, aki meghalt, az ott, ahol felmegyünk a tetőre Szentmártonban, ott lakott. Mert három raktáros volt: Szász Péter, jobbágyfalvi - ő volt a főraktáros -, s Bányai Domi, ő traktorista volt, de raktáros is lett, s Szabó Pali bácsi. A műtrágyának nem volt

9 Tejfőlöző gép.

raktárosa, az nem volt bezárva, azt senki nem felügyelte, nyitott volt mindig, átjöttek a traktorok a traktorállomásról, mert a kollektívnek nem volt műtrágyaszórója, s a kicsi Ifron megrakta, s akkor vitték oda, ahova kellett.

- *S az Ifronok hol álltak?*

- Itt voltak a traktorok az udvarban sorban, s minden traktornak volt két remorkája.¹⁰ Ha javításra került sor, akkor a műhelyekbe tették be, azok akkorák voltak, hogy három is elfért bennük.

- *A gabonaraktárak zártak voltak?*

- Gabonaraktár, az egyikben szárították, s a másikba mérve ment bé, az be volt zárva, az előzőbe csak a hídmérlegen mérték... Ide beöntötték, s mentek dolgukra. Ez egy különleges hídmérleg volt, nem az a régi típusú; teljesen modern. Hogy hány tonnás, arra nem emlékszem, elfért rajta a kocsi s a remorka is egyszerre, ilyen nagy mérleg nem volt Szeredában a bázánál¹¹ sem. Máskülönben minden mérést ő maga... úgy jött ki belőle a papír, rajta volt, nem lehetett másítani.

- *Nem volt olyan, hogy a mérleges félrenézett, s akkor tologatták a súlyokat...*

- Nem, nem, kijött a papír, amit iktattak a bon de transporthoz, nem lehetett sumákolni vele. S minden traktor után lezérózták: mikor lement a jármű, akkor jött a papír, hogy biztos, hogy zérón van. Nem volt értelme sumákolni, mert ott hátul triórózték, és akkor jött ki belőle a szemét, s jött ki belőle a hulladék, s jött ki belőle az én részem, s jött ki a másíknak a része, s a harmadiké, s úgy sorban...¹² - *Úgy, hogy a tyúkok megéltek belőle...*

- Elmondok egy alkalmat. Egy alkalomkor - eszembe jutott, hogy mindenki kérte az elnöktől a gabonát. Hát akkor tényleg sok disznó volt itt nálunk, akkor építettük, most a műhely van ott, négy rekeszes disznópajta volt, hát gondoltam, kérek én is az elnöktől egy zsák lisztet, ilyen vegyes barna lisztet, s bementem, s elnök elvtárs, van egy nagy

10 Utánfutója.

11 A szó egy bizonyos ipari vagy mezőgazdasági tevékenység központjára utal.

12 A triórözés itt tisztítást jelent.

kérésem, nem volt időm öröltetni, elfoglalt voltam, kérek egy zsák lisztet a disznóknak. Jól van, Mezei, s már írta is a papírt. Aztán zsák, többféle zsák volt, voltak azok a cukros zsákok, száz kilósak, s amikor mentem a raktárba, az öreg azt mondta, hát fiam, itt zsákot ír, nem surgyét!¹³ S három nap múlva, gondoltam, megint megpróbálom, ha ilyen jól sikerült az üzlet, mentem újra nagy büszkén, s előadtam a szöveget. Mezei, magának hány disznója van? Ha elhasadt volna a föld, hogy essek bele, úgy megrestelltem magam. Na jól van na, s írok megint egy papírt. Úgyhogy én jó véleménnyel tudok lenni az elnökről.

- *Ez a kapu mindig nyitva volt?*

- Itt ezek a kapuk zárva voltak, csak akkor nyitották a kaput, ha a gabonát hordták, s itt a kapu kezelése a mérlegmester dolga volt. A főkapunak a zárása-nyitása a raktárosok dolga volt. S aztán nem jöttek a járművek úgy, hogy állandóan-állandóan. Jött egyszerre kettő, három. Akkor elmentek megint, közben a kombájn, amikor megtöltötte őket, akkor jöttek.

Érdekes módon sohase volt hiány, mindig többlet volt. Mert többek között volt egyszer egy gyűlés, mert hoztak közbe' benzint, ilyen kicsi motroknak, druzsbának benzint, keveset, egy-két hordóval.¹⁴ Többek között egyszer gyűlés volt, s azt mondja egyszer az elnök, a raktárosok közül Bányai Domi, spéci neki volt kiadva a benzin, hogy kezelje. S azt mondja az elnök: Te Domi, hogy létezik, hogy én kiadtam neked 240 liter benzinre bont, s a kétszázhuszas hordóból te kimértél kétszáznegyven litert? S mivel Jenő is tarktorista volt, s Domi is, ismerték egymást régebről, tegeződtek. S azt mondja Domi bácsi az elnöknek: Te Jenő, most ki a nagyobb fasz, pont így mondta, te, hogy tudtad, hogy kétszázhusz liter van, s kiadtál bont kétszáznegyven literre, vagy én, hogy ki is tudtam mérni a kétszáznegyven litert? Haha! Én, azt mondja, én ki is tudtam mérni, mert úgy mérte a veder benzint, hogy az nem volt tíz liter, hanem kilenc liter, s nyolc liter, mit tudom én.

- *A vegyszerraktár, az veszélyes hely volt?*

13 A surgyé szalmazsákot jelent.

14 Romániában egy bizonyos orosz láncfűrész márkanévének köszönhetően a barátság jelentésű Druzba szó az adott eszköz megnevezéseként vonult be a köztudatba.

- Hát ott csak a főraktáros járhatott, s ott még pók se volt, pókháló se volt, érte, én nem szívesen mentem be oda, ott olyan szag volt, hogy há... S tudja, akkor voltak elég veszélyes mérgek.

Többek között egy alkalomkor azt mondtam Péter bácsinak, adjon nekem valami mérget pityókának, mert a bogarak nagyon elszaporodtak, hiába is csinálom akármivel. „Én adok, fiam.” Olyan fehér, kristályos anyag volt, mint a kristálycukor. S akkor én beletettem, s ha hiszi, ha nem, egyik soron a permetezőgéppel végigmentem, s mikor visszajöttem, abból a sorból a pók, a fülbemászó, a kolorádó – ami bogár ott volt, minden – ment is azonnal. Aztán volt a pitezin, töröbúzának, aztán onezin lett belőle... Pitezin volt, mert Pitești-en gyártották a vegyi kombinátban, az gyomirtó volt töröbúzának! Na de reakptak az emberek, hogy szőlősnek is jó. Na de tényleg olyan volt, hogy ahol egyszer megcsinálták, ott egy szál burján se volt, se ilyen, se olyan, semmi se maradt. Nem úgy, mint most, hogy válogatni kell a vegyszert, hogy egysziküre menjen vagy hogy kétsziküre, én se tudtam eddig, csak rákérdeztem. Na, reagjöttek az emberek, hogy ha vizes műtrágyával felvegyítik – mert egy por volt ez a pitezin – s az adagot tudják, s a szőlőbe elszórják, s az eső bemossa, akkor ott nem lesz egy szál burján se. De aztán ha nem tudták az adagot, s túl sok volt, s akkor nem csak a burján, hanem kihervadt a karó is, vagy elszáradt a nagy diófa! Annyira erős volt a vegyszer. Vagy az én időmben volt a DDT. Mondom, én nem szerettem oda bemenni. Volt, hogy megkérték a műhelyeseket, hogy jött egy szállítmány, s akkor segítsenek lerakni – akkor se mentem. Ha lehet, valami kifogást kerestem, elhúztam a csikot, nem mentem oda. Ott mellette volt a raktárosok irodája. Volt egy szekrény, két asztal, három asztal, annyi. A borospince felett. S innen mentek az anyagraktárba is, mikor hívtuk, megkerestük, ha nem volt ott, akkor megkerestük az irodába', vagy máshol, mert örökké bódorogtak. Az nem számított melyiket, az egyiket, amiket megkaptuk, s akkor az jött. Persze papír kellett, de örökké megpróbáltunk egy kicsit jól járni. A hídmérlegnél is volt egy szoba, s ott valamelyik brigádos volt, nem volt az állandós, a mérlegmester: az volt, akit odatettek, mert nem volt mindig hordás.

- *Innen az istállóból vitték előre a tejet a felezőbe?*

- Csak annyit, amennyit a borjaknak adtak. Volt egy szekér s egy ló, az szállította elé a tejet. A tej nagy részét, azt vitték a csikfalvi tejgyárba.

A tejfölt nem tudnám megmondani, hova vitték, mert Vadadban is volt egy felező, sok kannával, tejeskannával volt. Amikor egyszer-egyszer mentünk javítani, láttuk, az a felező rettenetesen nagy fordulattal működött, s ette a csapágyakat, azokat két-három hetente kellett javítani. Valahova elvitték, s olyan volt az a tejföl... hát annak a tetejére a poharat ha rátetted, az megtartotta, akár az asztal, meg se sülyedett, de az rendes tejföl volt, nem olyan, mint amit az üzletben veszünk. Az a tejföl, aminek van egy jellegzetes íze. Hát a vaj se olyan ízű volt, mint amit az üzletbe veszünk, mert amit otthon csináltunk, az volt az igazi.

A borjúkat kiválogatták. Volt, amelyiket magnak meghagyták, mert felnőttekként mentek hátra az istállóba fejőstehénnek, már olyan éves korukban, vagy ki a legelőre. Egy nagy eszténa volt, s ott nőttek meg. S a bikákat, azt felnevelték; Vadadban volt a bikahizlalda, s akkor vitték húsállatnak a vágóhídra, a városba.

Volt egy vágószín is. Hát ha szükség volt a kollektívnek ugyancsak konyhára vagy a Halastónak, akkor vágták az állatokat. De ne gondoljon valami nagy dologra, nem egy modern valami volt: egy fülke s a közepén volt egy csiga, s volt egy kézzel hajtós henger, hogy drótkötéllel az állatot a nyúzáshoz felhúzzák, s volt egy szifon, hogy minden elfolyjon a vízzel együtt.¹⁵ A disznót, azt előzőleg megperzselték, aztán két-három ember megakasztotta a lábánál fogva, s felhúzták. Hát én is vágtam, amikor nem volt elé¹⁶ ez az Ambrus Jenő bácsi, a kőműves. Vagy volt Fazakas Csaba, ő is vágott, de mikor egyik se volt, akkor hívtak engem, hát kettőt-hármat én is vágtam. Vagy például bornyúzott a tehen – mert nappali őr minden istállóban volt, de az elment éppen valahova, szivarért például, s bornyúzott a tehen –, s akkor ha észrevettük, akkor mentünk mi, műhelyesek, s akkor mi megbornyúztattuk. Volt technikus, de azt csak akkor hívták, ha valami baj volt, valamiből kifolyólag nem tudott megborjúzni. Hát én itthon is bornyúztattam, én már olyan szinten voltam. Volt olyan is, hogy el volt a lába akadva, s akkor vállig belenyúltam s megigazítottam, s kivettük a bornyút.

– Na, ezzel nem sok esztergályos dicsekedhet!

– Hát nem csak itthon, hanem a szomszédban, másoknál is segítek. Azt nem mindenkit szereti csinálni, mert például ha herélték a

15 A szifon itt lefolyót jelent.

16 Nem volt jelen, nem lehetett megtalálni.

lovakat, vagy herélték a bikákat, Lovász Zoltán, az állatorvos, az nagyon kedves ember volt, akkor a műhelyeseket... Tudta ő, hogy kit kell hívni. Volt, aki nem is szereti látni, nem szeretik a vért, s akkor volt kettő vagy három, vagy négy, minket elkéreztetett, s akkor mentünk, mert sok lovat hoztak. Vagy voltak a disznók, s akkor heréltük, s kaptunk egy tasak herét, s a feleségem finoman elkészítette. Hát szóltak, s ez nem is volt olyan feltűnő, ez olyan volt, hagytuk az esztergát hamar, mostuk meg a kezünket s mentünk, s segítettünk, amennyit kellett.

- *Ez a telephely akkor egyszerre volt egy modern állattenyésztő farm, meg a gépész részleg, meg a karbantartó részleg, meg a raktárok.*

- Hát nagyon jó szakemberek voltak. Nem akarom magamat dicsérni, de nagyon jó szakembereket szedett össze az elnök. Hát mindenre foghatóak voltunk, olyan szempontból, hogy akárhova tehetett, mi mentünk s rendeztünk. Voltunk egypáran, volt például Marton Árpai, Mihály Árpai s én, s az elnök tett gépre is, mert ha nem volt traktorista vagy ifronos, mert hiányzott – mert az Ifronokon is volt beosztott –, csak ha valamiért hiányzott, akkor szóltak, hogy gyere, Mezei, kell menni, s mentem. Hát Sáromberkén is voltam az Ifronnal, volt a rendőrökkel is problémám. Akkor szukkot is gyártottak, volt szukkgyár.¹⁷

- *Hát eddig nem is hallottam, hogy a szentmártoni kollektívnek volt szukkgyára.*

- Hát én voltam a főnök, hát mennyit voltam ott? Két évet. Nem tudok pontosan évet mondani, de nemsokára vége lett aztán a kollektívnek, aztán én átadtam Fogarasi Janinak. Jani bácsival volt valamennyi baj pszichésen, tudtak róla, mégis odatették, s aztán be is fuccsolt, megrekedt a menet. Én csak azért mondtam le róla, mert hozták olyan hatvedres s tízvedres bidonokba¹⁸ ömlesztve a koncentrátumot, s mindig fel volt állva a tetejire olyan olajszerű valami. Persze a koncentrátumból vált ki, de nem tudtunk mit kezdeni vele, az mindig kicsapódott a szukkos üvegekben fejül.

- *Mint a házilag eltett paradicsom esetében, az olaj kicsapódik az üveg tetejére.*

17 A szukka a román suc szóból származik, jelentése üdítő.

18 Műanyag hordókba.

- De tőlünk sokat rendeltek, nagyon jóízű szukkok voltak. Akkor még negyedes üvegekbe volt töltve, volt töltőgép is, s volt kapszálógép¹⁹ is, amelyik dugókat tett reá, tiszta új dugókat. A lényeg az, nem is annyira azok piszkáltak, akiknek hordtuk, hanem itt piszkáltak, a főnökség, hogy nem állunk utána, s kész, vége, egy darabig bírtam, s azt mondtam, nem csinálom, csinálja, aki akarja. Próbáltuk átszűrni, de az a valami, ami oda felállt a tetejire, az maga az anyagban volt benne, azzal bármit csináltunk, semmi se fogta fel. Na. Aztán most már elmesélem azt a sztorit, amikor elmentünk Csáky Zolival...

- *Na, erre kíváncsi vagyok. De előbb mondja meg, hogy ebben a műhelyben – mert ez volt tulajdonképpen a szukk-gyár – mennyit készítettek ebből a szukkból?*

- Nagyon sokat, nagyon sokat! Hát hordtuk Szovátára s a városba, s hordtuk a Tivoliba. Hát akkor még Tatár Jóska volt a főnök. Nem tudnám megmondani, hány üveg, de nagyon sok volt. Hát figyeljen, hetente a nagy kocsival, a SRD-vel²⁰ hetente egy teljes kocsit ment Szovátára. Húszezer, harmincezer üveg, nem tudnám megmondani. Erősen sok volt.

- *S ezt a lehetőséget is Nagy Jenő szerezte a kollektívnek?*

- Hát persze, barátok voltak Jóskával. Nem is hallott Tatár Jóskáról? Meg van halva már. Akkor olyan hatvan év körüli volt, mint én most, de nagyon, nagyon... hogy is jellemezzem? Olyan erős jellemű ember volt, de nagyon barátságos. Hát vittük a Tivolinak, s vittük a hoteleknek, sokfelé.

- *Hát Vásárhelyen is volt a Prodkomplexnél Bem-Bem gyártás.*

- Igen, de ez a koncentrátum. Én sem tudom, honnan jött, mert azt a könyvelést nem én kellett csináljam; én csak azt könyveltem, ami rám tartozott, amit eladtunk. Hogy honnan jött a koncentrátum, nem tudom. Maga a koncentrátum annyira erős volt, hogy két milliliter jött egy üveghez, a többi szódavíz volt. Nagyon-nagyon erős volt.

- *Olyan narancslészerűség volt ezek szerint ez a szukk.*

19 Itt dugaszológép értelemben használja a beszélő.

20 Bucegi tehergépkocsi átalakított változata.

- Az egyik az, s a másik, azt hiszem, valami meggy- vagy cseresznye-szerűség, de mind a kettő nagyon tömény volt, meg sem lehetett inni. Nemhogy inni, de megkóstolni se, mert annyira rettenetesen édes volt, ott maradt a szádba örök világ az íze!

- *Ez már működött, mielőtt János odakerült volna esztergályosnak a kollektívhez?*

- Ezt a szukkgyarat én indítottam el. Új gépek lettek hozva Bukarestből. Mondom, konkrétan évet nem tudok mondani, de mindjárt utána bomlott a kollektív. Jenő bácsi kicsit volt, mert ő eldobta a sulykot avval, hogy hülyéskedett, mindenkinek kiabált – a személyzetnek s a főnökségnek is –, volt neki valamilyen problémája. Azután került oda, hogy engem folyton piszkáltak, s akkor azt mondtam, hogy többet nem csinálom.

- *Milyen helyiségben volt ez a szukkgár?*

- Ott a kollektív iroda, az a hosszú iroda. Biztosan tudja, az állatorvosi rendelő felől, az mind irodahelyiség volt. Ott volt a könyvelőség és Nagy Jenőnek az irodája, a főkönyvelőnek, s úgy sorban, ott hátul, a lényeg, a bejárótól felfele ott volt egy nagy gyűlésterem. És a gyűlésterem háta megett volt ez a szukktöltöde. Ezt úgy képzelje el, hogy volt egy raktárhelyiség, de ott a készterméket tartottuk, maga a koncentrátum, az a pincében volt. Volt ott egy pince is.

- *S a Prodcomplextől²¹ hozták az üvegeket?*

- Nem tudom, lehetséges, hogy onnan hozták, de akkor még flakon²² nemigen volt, nem is láttunk akkor ejsze flakont. Negyedes üveg, a hagyományos szukkos üveg. S vele szemben volt a konyha, az irodák megett volt egy ebédlő, volt a konyharész, s volt egy kamra is, ott tárolták a nyers termékeket. Le tudnám rajzolni, mert megmaradt az emlékeimben.

- *És miért magát választották, hogy beindítsa?*

- Hú, hát én erre megint nem tudom a választ. Tudom tisztán, hogy bennem megbíztak, mert nem voltam ittas. Komolyan mondom! Ezt

21 Marosvásárhelyi helyi ipari vállalat.

22 Műanyag palack.

tudta az elnök is! Volt rá eset, hogy elküldtek engem italért, s magunknak is hoztam, de én mindig tudtam, hol az elég. Én mindig is szerettem az italt, megittam szívesen, de mint a kocsinál, hogy van a nívópálca²³, azon felül nem – tudtam, mi az elég.

Nem tudom. Amúgy engem szerettek is, mert nagyjából tartottam a szavam, nemigen beszéltem mellé a dolgoknak. Alkalmadtán lódítottam is, de muszájból. Már úgy értem, hogy volt eset, hogy rám nyitott az elnök vagy Demján Imre, a műhelyesek főnöke, s én éppen valamit esztergáltam, s akkor hirtelen megkérdezték, hogy mi az, de nem oda esztergáltam, hanem csbukba²⁴ valamit, s akkor hirtelen valamit kitaláltam, de olyant, hogy ők úgyse tudták, hogy az vagy nem az. S elmentek.

- *A szukkgyártáshoz kellett valami szakértelem?*

- Itt nagy szakértelem nem kellett, csak a pontos mérés kellett s a tisztaság.

- *A mérést kézzel csinálták, vagy volt adagoló?*

- Volt egy adagoló, de minden üvegnek külön, tehát vette-tette, vette-tette. Nem volt ilyen futószalag. S maga a töltés tizenkét üveg volt. Tehát ide most feltettem az üres üveget, s amíg úgy rakosgatta, s körbefordult a fej, nem magától, hanem aki ott dolgozott, az egy kicsit tovább fordította, s mire körbejárt, addig megtelt az üveg.

- *Az se automata volt akkor, azt is kellett noszogatni.*

- Igen. Három fehérnép dolgozott vele, s őket is staton²⁵ fizették, nekik munkakönyvük nem volt, csak nekem, továbbra is ment a munkakönyv, a lényeg az, hogy ment a munkakönyv. A feleségem dolgozott ott s még két fehérnép.

- *Szóval a szukkgyár Szovátára szállította a szukkot. Maga a szállítást intézte akkor...*

- A szállítást s a ládákat. Kontrolláltam, hogy tisztaság legyen, én vegyítettem meg a vizet. Nagyon kellett vigyázni, hogy a palackban

23 Olajsint-mérő fém pálca.

24 A beszélő a román nyelvből átvett szót itt nem hivatalos mellékkereset jelentésben használja.

25 Hivatalos fizetési listán, bérszámfejtéssel.

nehogy túlnyomás legyen – a palackban rettenetes nagy nyomás volt, a szén-dioxid-palackban. Nagyon kellett vigyázni, mert szétütötte volna a gépet, mert a gépen akkora edény volt, mint a legnagyobb hidrofórok²⁶ most, s abban kavartuk meg a vizet és a szén-dioxidot, s töltöttük a szódavizet is. Még amellet voltak azok a régi szifonos²⁷ üvegek, volt két olyan töltőfej a gépen, s azt én csináltam, mert az nagyon veszélyes volt, mert szétrobbanhatott az üveg, ez volt az én feladatomban. S fel is robbant, nem is egyszer. S kellett vezetni, mennyi anyagot használtunk el, s hány láda kellett, a pénzbevételt is én rendeztem. Mert ott is lehetett vásárolni, volt egy lenyíló ablak az ajtón, s akik ott dolgoztak az irodákban s a műhelyekben, azok is jöttek s vásároltak, s még ott elszívtak egy szivarat s beszélgettek.

– *Ilyen jellegű szukkgyár a környék kollektíveiben volt?*

– Nem, híre se, szó sem volt róla. Hát Szeredában volt egy szódavíz-töltő, az eleinte töltött szukkot is, de az is bebukott aztán valamiért. Erősen finom szukk volt, narancs és meggy, de erős koncentrátum volt, egy üvegben nagyon keveset kellett tölteni, olyan kicsi mérce volt. Sőt ott, ahol az irodán fejl van ma a napelemes park, oda a változáskor ki volt cövekelve a sörgyárnak az alapja.

– *A legközelebbi sörgyár hol volt?*

– Hát Régenben s Vásárhelyen. Csak aztán megbukott a kollektív, s minden abbamaradt. A feleségem szokta mondani, hogy olyan finom szirupot nem ivott se azelőtt, se azután. Annak volt egy jellegzetes íze, erősen erős volt a koncentrátum, ami a szájában sokáig megmaradt. Nem tudom, honnan hozták, soha nem kérdeztem – hát biztos Jenő rendezte. Jenő most Magyarországon van, egy farmot vezet. Hát van annak hét-nyolc éve is, vagy tíz is lehet, amikor Szeredában találkoztunk: ő rögtön megismert, egy pár szót beszélünk csak. Én örvendtem, hogy találkoztunk, jól meg volt öregedve. Így visszagondolva én végül is örvendtem, hogy találkoztunk, én mindig jó viszonyban voltam vele – hát jó viszonyban, ahogy egy főnök és egy munkás között jó viszony ki tud alakulni. Én mindig tiszteltem, s ő is engem, gondolom, mert hát ő sose bántott engem.

26 Vízpumpa.

27 Szódavizes.

- *És miért hagyta ott a szukkgyárat?*

- Hát azért hagytam ott, mert egyre piszkáltak - azért, mert a koncentrátum se jött ki úgy, ahogy ők számolták, már bent a főnökség, s az az olaj a tetején, az magából a koncentrátumból vált ki, de nem tudtunk mit kezdeni azzal.

- *Hát ha valaki megvette s összerázta, akkor az rendben volt.*

- De ott, ahova vittük, azok se piszkálódtak ellene, ott se volt kifogás ellene. Aztán az is lehet, hogy félre akartak tenni. Aztán a lényeg az, hogy miután én otthagytam, ment Jani bácsi, s akkor ő tényleg elvitte, gajdeszre tette. Megbukott aztán. Aztán hogy mi lett a gépeknek a sorsa, azt nem tudom, nem is érdekelt. Hát vadonatúj gépek voltak, de a változás után egy az egyben fütty (füttent)... Nem működött tovább.

- *Na, most vissza kellene ugrani Csáky Zolihoz. Ő itt lakott a faluban?*

- Nem, Vásárhelyről navétázott²⁸ Szabó mérnökkel. Szabó mérnök volt a főmérnök, hát kocsival hozták-vitték. Csáky büntetésből volt idetéve, mert beadta a papírt, hogy kitelepedjen Magyarországra, s akkor ő törvény szerint ment...

- *Amíg várta a papírokat, addig.*

- Hát ő bészszó lett. Aztán nekem közben Zoli elmondta - mert tegező barátok lettünk, mivelhogy együtt mentünk Bukarestbe -, hogy azért, mert sok olyant tudott, mert ő Bukarestben a tévénél dolgozott, s ezek nem szerették volna, hogy külföldön azt megszellőztessék, s azért tették ide, hogy hátha közben egy idő után feledésbe merül.

- *S mi volt neki a dolga?*

- Hát alkatrészeket szerzett, amikor valahol valami elakadt, bészszés szempontjából ment s elintézte, mert nagy volt az ismeretsége. Hát ez a töltőfej is kész kabaré volt. Mi ketten mentünk [érte], megvették a jegyet Bukarestbe oda s vissza, azelőtt s azután se ültem repülön. Persze ez a fej, úgy képzelje el, hogy közepén volt egy olyan tömör rész, s abból álltak ki, mint az ujjam, ilyen csicsek: azokra kellett felhúzni az üvegeket. S nekem volt egy nagy fekete táskám, s abba

28 Ingázott.

beletettük, persze bécsomagolva. S igen ám, de bé kellett tenni a röggöny²⁹ alá! S még át se mentünk, haha... mikor ezek meglátták! Hát úgy nézett ki, mint egy akna, haha! Hát megfogták a mellemet, s a Zoliét is: hát mi van benne? Mondtuk, hogy egy alkatrészt a szukktöltődéhez, s aztán be kellett menjünk, én egy külön szobába, Zoli egy másik külön szobába, a táská egy harmadik szobába, azt megnézték a tűzserészek. Aztán elengedtek, nem sokat tartottak, mindegyikünk kellett adjunk egy deklarációt, hogy mit viszünk. Elengedtek. Egy fehér krétával a táskám meg volt jegyezve, egy nagy kereszt volt rajta. Amikor megérkeztünk Bukarestbe, s amikor leszállt a gép, akkor ketten civil ruhában már vártak, s úgy kísérték a röggönyhöz. S Zoli mondta, légy nyugton, ebből nem lesz baj, mert nem tud baj lenni. Aztán Zoli taxit fogadott, hogy vigyen a gyárhoz, mert lebeszélte, hogy vagy kicserélik, vagy egy nap alatt megjavítják. S egyszer mondja, nézzél hátra, az a kocsí kísér minket, hogy bémejünk a gyárba, vagy nem mejünk be a gyárba. Aztán lehet, hogy azután is figyeltek. Aztán ott voltunk egy napig, én nem is tudom, milyen tónak a partján volt a hotel, ahol el voltunk szállásolva. Hát Zoli úgy ismerte az egész Bukarestet, mint én itt Jobbágyfalvát. Úgy mászkált ott – mert ő minden héten navetázott repülővel Bukarestbe s vissza. Az út is nagyon érdekes volt: hát mondhatni, hogy összebarátkoztunk. Nagy dumában voltunk. Persze a kapitány, az jelezte, hogy tartsunk hozzá, mert légüres terek fognak következni, s egyszer csak azon vettem észre magam, hogy a szék kiment alólam. Hát én úgy megijedtem! De rosszul lettem, s emlékszem, Zoli veregette a hátamat, s mondta, ne ijedj meg, nincs semmi baj, csak egy kicsit rossz az út, s a gép helyezkedik. De gondoltam magamban, hát helyezkedik, de még egy ilyen helyezkedés, s én mindent kiöntök magamból. Hát aztán volt még egypár, de kisebbek. Hát a repülő magasan repült, mert a felhők felett jártunk. De légcsavaros volt, aztán nem egyenes vonalban szállt, mert meg volt neki határozva. Érdekes volt. Aztán Zoli rendezte a dolgokat, nem volt semmi baj, hoztunk egy más alkatrészt, felszereltük. Csak erősen érdekes volt: mondom, Vásárhelyen itt külön szobába vittek, hogy mit szállítunk – úgy megijedtek a törvény emberei.

29 Röntgen; itt a beszélő a repülőtereken használt átvilágító szerkezet jelentésben használja a kifejezést.

- *Hát Jenő nem tudta intézni? Odszólni, hogy szállítják?*

- Hát Jenő ezt meg se gondolta, hogy ebből probléma lesz, s mi sem gondoltuk. Hát ott, amikor a képernyőn meglátták, mi van a táskában – mindenféle ága volt –, hát akkora szemük lett, mint egy fülesbagoly-nak. S azonnal, hogy vigyük a táskát – azt mi kellett bevigyük, s bé kellett vinni egy szobába. Ott mondták, amíg külön voltunk, hogy a táskát vizsgálják a tűzszerészek. Megijedtek, hogy ki tudja, mi lesz.

- *Igen, volt azelőtt Vásárhelyről repülő-eltérítés. Zoli mennyi ideig volt itt?*

- Hát többet. Várta a papírokat, körülbelül két évet, de a változás előtt már elment. Hát aztán a Duna tévén sokszor láttuk, de elment valószínűleg nyugdíjba, mert a híret se hallom azóta, mostanában nem láttuk. Valószínűleg még él, mert jelezte volna a tévé [ha meghal]: hát elég jó szakember volt ő, már ismert volt. Elég csendes résztvevő volt itt: ha kellett valamit intézni, elintézte, s ha nem, akkor csendben volt. Örült, hogy békét hagyják. Ott lötyögött állandóan az irodában, s aztán hátra-hátrajött a munkásokhoz és mindenkivel elbeszélgetett. Ő olyan közlékeny volt. Hát látszott róla, hogy hova tartozik, de ő olyan közlékeny volt, ő mindenkivel tudott beszélni, mindenkivel megkapta a közös témát.

- *Akkor a vasas mesterség mellett ez a szukkgyártás volt a másik mestersége.*

- Végül is jó volt, nem mondom, hogy nem volt [jó]. Hát mondjam úgy, hogy mint aki egyszerű katona, ha most a katonákról beszélünk, ha felkerül, s kezdik piszkálni, akkor jobb, ha visszavált, mert én így voltam: sergent³⁰ lettem, de sokat piszkáltak, s akkor gondoltam, állj csak meg, kimentem gombolatlan zubbonyal s fűzetlen cipővel, s elvettek egy grádot³¹, s akkor megint próbálkoztam mással, s elvettek még egy grádot, s mikor megint próbálkoztam, akkor már észrevették, háhá, Mezei, te úgy gondolod, hogy meg vagy okosodva, te nem akarsz felelősséget vállalni semmiért, na vissza mindent! Haha! Szóval nem működött, észrevették, mi a számításom. Hát sokat piszkáltak, loctiitor

30 Szakaszezető.

31 Rendfokozatot.

comandant de companie³² voltam, mert nem volt elég tiszt, s én regimentáris³³ iskolát végeztem, és odatettek. De nem szerettem, mert főleg ha jöttek inspekcióba, jött egy kontroll, akkor piszkáltak sok szempontból.

- *Akkor visszament a műhelybe.*

- Igen. Volt, amikor esztergályos voltam, volt, mikor lakatos voltam, volt, mikor hegesztő voltam – már minden voltam aztán végül, ami vasmunka volt. Mikor elmentem katonának, mert én voltam ez első esztergályos, akkor felvettek még két esztergályost. Mert készítettek itt olyan alumínium tárcsákat Besztercének, amik között csinálták a flexlapot, de azt rettenetesen sokat. Tíz milliméter vastag volt maga ez a tárcsa, azok között szárították azokat a flexlapokat – hát ezek[et], amik vágják a vasat. Besztercére [vitték], de nagyon sokat, több ezer darabot.

- *A flexlap, az a köszörűlap...*

- Igen. Azt úgy csinálták, hogy szárították s préselték egyszerre ezek között a tárcsák között. Ez az idő alatt volt, amikor én elmentem katonának, s akkor még két esztergályost vettek fel, s vettek még egy gépet. Az egyik esztergályos az Alsó-Nyárad mentiről, Murokországból jött, a másik az idevalósi volt, jobbágyfalvi. Moldován Jóska volt, ha ismeri – aki tartja most a sok disznót, Balogh Istvánval szemben. S aztán amikor hazajöttem, ő elment a gázásokhoz, amikor én visszajöttem a katonaságból, s itt maradt a másik. A másik, az jóval idősebb volt, s nagyon jó szakember volt, csak az volt a baj, hogy italproblémái voltak. S én akkor azt mondtam, mikor visszajöttem, hogy respektálok, hogy ő idősebb is, többet is tud, maradjon ő a műhelyben, s én megyek a hegesztéshez, szóval a karbantartókhoz. Igen ám, csak volt egy marógép is, hogy mindent ne felejtsek el, aztán megittasodtak, s úgy volt téve a gép, hogy a sarokban pont az ablak iránt volt az asztal, s ahogy ment, hát nyár volt, s valamit akartak csbukolni éjjel, s megittasodtak, mert ha az ablak nem lesz bécsukva, akkor észreveszik, hogy baj van, de csak akkor vették észre, amikor reccsent a gép, nem

32 Századparancsnok-helyettes.

33 Altiszti iskola.

az ablak, s elment a gépnek az asztala ki az ablakon, s akkor mind a kettőt elkergette Jenő aznap reggel.

- *S akkor mit lehetett tenni, ha ez történt?*

- Akkor már semmit, a gépet elvitték az ócsakavasba, szétment minden, ott az előtolás része komplekt. Hát buták voltak abból a szempontból, hát buták, részegek voltak, magyarul mondván. Mert a marógépnek van úgynevezett limitatorja – szépen magyar szóval –, ami szabályozza, meddig mehet az asztal, s kikapcsol az előtolás. A motor, az mind járhat, de az asztal nem mozdul, de ezt se csinálták [jól], s akkor Jenő elkergette őket. S jött Demján, s azt mondta, hogy vissza kell menni a műhelybe, mert ezek el lettek zavarva. Aztán azután esztergályos voltam. Hát nekem a szerszámaim ott voltak [addig is], csak be voltak zárva. Aztán azután megint esztergályos voltam. Aztán amikor felbomlott, kapus is voltam, amikor felszámolás alatt volt a kollektív, akkor lettem kapus. De eldöntöttem, hogy hozom el a szerszámaimat, mert azok még Udvarhelyről származtak. S akkor nem akarták, hogy kihozzam, de hát az nem úgy működött, mert mondtam, hogy ide szerszámot nem vettek nekem semmit, s akkor én ezt el fogom vinni. S el is hoztam.

- *De akkor ki volt a főnök, aki ezt magának nem engedte?*

- Hát akkor mindenki főnök volt! Visszatérve: nagyon bánom, hogy én is nem hoztam el dolgokat, mivelhogy láttam kapusként, hogy mi folyik ott. Hát [egy-egy ember] egyszerűen fogott két állatot, hármát, s vezette ki a kapun, kész, mert tőle annak idején elvették, az apjától a szekeret s az állatokat, mikor alakult a gazdaság. S persze, hogy ne keressek haragost, de minden kapussal így volt, hát hogy ne keressek magamnak haragost, vigye, bassza meg, hát nem az enyémet viszi!

- *Akkor magát alkalmazták munkakönyvvel a kollektívben mint esztergályost, s akkor mészáros is volt, állategészségügyi asszisztens is volt, szukkgárat is vezetett, és sofőr is volt.*

- Hát igen, sikerült a kicsi kocsira³⁴ a vizsgám. Hárman voltunk a kollektívtól vizsgázni a kicsi kocsira, csak megegyeztünk, mert kampány volt, hogy úgy csináljuk, hogy ne sikerüljön. Aztán persze kellett

34 Személygépkocsi.

volna, egy csomó gép romlott el, s kellett volna munkásember, s a másik kettő traktorista volt, s kellett volna menni a traktorokkal, s nem volt ki. S hazajöttünk. Na, gyerekek, kérdezte Jenő, hát sikerült? Nem sikerült. Hát hogy nem sikerült? Hát nem tudjuk, a szálában³⁵ elvágtak. Hát persze hogy nem sikerült, nem is akartuk, hogy sikerüljön. S másodikszor: Na, most sikerült? Dehogyan sikerült. S akkor Jenő megmérgeződött s elintézte, hogy menjünk harmadikszor. Nem kellett várjunk, mint mások. Mejjünk harmadikszor; Simon vizsgáztatott – nem tudom, mond-e ez a név valamit. Olvassa a névsort. Mindenkit olvas, mindenki bémejen már, mi hárman maradtunk, minket nem olvas. Na, maguk a Nagy Jenő emberei? Itt van a lap, itt van a pix. Bémennek, s kitöltik a fejlapot, s a pixet, amivel írták, azt ügyesen a papír mellé leteszik s kifelé! Csak néztünk, hát nem tudtunk semmit. Aztán elvittek a poligonhoz³⁶, az a Maros-hídon túl volt, s aztán azt is megcsináltuk – hát mi azelőtt is vezettünk, mindenütt vezettünk otthon. A Poli-valenttől indultunk, s ahol van a tűzoltóság, odáig hárman le voltunk vizsgáztatva. Úgy, hogy én voltam az első. Beültem, s azt mondja Simon: na, induljon. S indulok. S elértünk a gyógyszergyár elé, s na, álljon meg. Gondoltam, az istók bassza meg, hát mit nem csináltam, hát mért kell megálljak? Szálljon ki, jöjjön a másik. Jól van, jól, hát mi a helyzet, sikerült? Sikerült. De ne menjenek el, mert Nagy Jenő várja [magukat]. Aztán ültünk hátul, hozott vissza. Nagy Jenő várt a piros ARO-val³⁷ s mentünk fel a rendőrségre: azonnal csinálták meg a könyvet³⁸, s úgy, a könyvvel jöttünk haza. Hogy ne töltsünk még egy napot azzal is, hogy megyünk a könyvért. Hát így ment a vizsgázás. De soha nem tudta meg, hogy mi nem akartunk vizsgázni. És amikor sofőr is lettem, volt rá eset, az elnök elküldött az új ARO-val, hogy vigyem haza a főmérnököt Vásárhelyre, mert nem volt elég a sofőr. Szinte fel is dojtöttem egyszer: új volt a kocsis, még rajta volt az ülésen a nájlapon, na. Úgyhogy ez nem volt akadály, hogy kellett sofőrködni, sőt ő akarta, hogy menjünk nagy kocsira is, s mai napig bánom, hogy nem akartam, hogy legyen meg a könyvem nagy kocsira is, mert akkor rángatott volna, mert akkor

35 A teremben, az elméleti vizsgán.

36 Itt rutinpályát jelent.

37 Román gyártású terepjáró.

38 Autóvezetői jogosítványt.

küldött volna rutierbe³⁹ is, s traktorral is, s egyik se akarta. Pedig az is úgy lett volna, hogy reggel elmegyünk s délután hazajövünk, s a vizsga sikerült. Hát vezetni, ilyesmit mindenki tudott.

- *Akkor nyolc órát dolgozott délelőtt a kollektívben, s délután még a saját gazdaságban.*

- Hát a legelején, a házasodás után nem volt gazdaság, vagy két-három évig ejsze nem volt gazdaság, de aztán apám mondta, te Öcsi, nektek is kellene egy tinócska, mert az biztonság, mert az letett pénz, mert nem kellett a CEC-ben⁴⁰ tartani, mert azt a pájtában kellett csak tartani, s ha valami baj van, akkor visszük a vásárba s eladjuk, s lesz pénz. S akkor vettünk egy tinót.

- *S annak kellett kaszálni!*

- Hát mindenképpen kellett. Mivel nekem volt aztán kaszagépem, én voltam a kaszás, de hát mentünk azelőtt a család, rendes kaszával. Az örökké szombatra volt planifikálva⁴¹, vagy vasárnapra. Hát az is egy szertartás volt, mikor kaszával mentünk, mert összeszedett hat, nyolc, tíz embert apám, s akkor reggel négykor, fél ötkor, ötkor, indultunk itthonról, de előbb ennyi pálinkát töltött mindenkinek (mutatja a vizespoharat), s azt úgy zutty bé, s egy falás kenyér, s fel a vállra a kaszát, s akkor menjünk. Aztán akkor... hát eleget néztem, akkor, ugye, fiatalon, eleget néztem mindenfelé, hogy vajon nem reggelizünk máma?

Többek között, hogy elmondjam, volt egy medgyesi rokonság. Kicsit kényes volt, városi ember, irodabeli; örökké mondta, hogy nem szereti a szalonnát, nem eszi meg. S akkor sokszor eljöttek hozzánk hétvégére, itt voltak szombaton-vasárnap, az egész család. S egyszer pont olyankor jöttek, hogy kellett menni kaszálni, és mondta, hogy ő eljön kaszálni. Hát jó. Szereztünk neki kaszát, s jött, s elkínlódta magát, hogy vérhólyag lett a kezire. S akkor örökké kérdezte tőlem – mástól nem merte, mert én voltam a legfiatalabb (hát román ember volt – de magyarok voltak a szülei – Bognár Gica): S te Öcsi, hát ma nem eszünk? Hát nem tudom; mikor a főnök mondja, hogy ennyi elég. Mert úgy volt, hogy ettünk, s akkor még volt vagy két rend, s akkor utána mentünk

39 Országúti közlekedésbe.

40 Takarékszövetkezet nevének rövidítése.

41 Betervezve.

haza, s itthon várt a finom ebéd. Na, de apám mondta – volt egy Misi bácsi, avval nagy barát volt, egykorúak voltak –, hogy Misi, menjél, vágjál vesszőket. S ez azt jelentette, hogy a vesszőre majd felhúzzuk a szalonnát s megsütjük, mert csinálnak tüzet. De az úgy elkínlódta magát, hogy amikor hazamentek, hát hetekig heverte ki a kaszálást. Hát ő mindenképp akart kaszálni, de az [a rész, amit ő lekaszált] úgy nézett ki, mintha a juhok elparézták⁴² volna, de aztán olyan helyre tette apám, hogy az úgyse számít, ha lemocskolja. S akkor vettük a szalonnát, s nagy fej hagymát, s aztán ott volt disznóláb s egyéb is, de a lényeg a szalonnán volt. S csak nézte, nézte ez az ember, s annak olyan jó illatja volt, s egyszer csak azt mondja: hát ő nem tudja, de ejsze ő is megkóstolja. Persze azelőtt megint töltötte apám a pálinkát. Hát az, lelke, úgy ette a szalonnát, s mondta, hogyha ő tudta volna, hogy ilyen finom a szalonna, soha nem mondta volna, hogy ő nem eszi meg a szalonnát!

Eresz, 2018

42 Lelegelték.

A SZÉKELYFÖLD FOLYÓIRAT DÍJAI, 2023¹

MIRK SZIDÓNIA-KATA: MAGYAR ZOLTÁN LAUDÁCIÓJA

Gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni. Lejegyezni, megőrizni, menteni, ami még menthető. Az utóbbi évtizedekben Damoklész kardjaként lebeg a néprajzkutatók feje felett a „huszonnegyedik órában vagyunk” metaforája. Ez az újból és újból felbukkanó vezérmotívum a hagyományos paraszti életmód fokozatos elmúlásának időszakában erősödött fel, de ha beleolvasunk a folklórisztika tudománytörténetébe, megtudhatjuk, hogy a vészharangot már a népköltészeti kutatások kezdetén, a 19. század közepén megkongatták. Úgy tűnik, hogy 150 év múltával végérvényesen elérkeztünk az utolsó órához. Vagy csak az utolsó előttihez?

Magyar Zoltán munkásságát ismerve és a nemrég megjelent monda-katalógusait kezemben tartva, azt mondhatom: van még egy kis időnk, egy kis reményünk. Csak sokkal több Magyar Zoltánra lenne szükségünk ahhoz, hogy behordjunk, behajtsunk mindent, s egyetlen szó, egyetlen tájszó se maradjon kint. Olyan Magyar Zoltánokra, akik bejárják a Kárpát-medence szinte minden magyarlakta települését, lejegyzik a szájról szájra szálló hagyományokat, tudományosan rendszerezik a folklórszövegeket, felleltározzák az összes lehetséges témával kapcsolatos publikációt, adattárat, kidolgozzák a tudományos módszertant és végül összeállítják a magyar történeti mondák, az erdélyi magyar hiedelemmondák és a moldvai csángó mondák katalógusát. Én csupán ezt a három monumentális munkáját emelem ki most, hiszen mindhárom egyedülálló nemcsak a magyar, de a nemzetközi folklórisztikában is.

A tizenkét kötetes magyar történetimonda-katalógus a világon elsőként rendszerezte és összegezte egy nép történeti mondakincsét. A négykötetes erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus pedig a nemzetközi folklórisztika eddigi legnagyobb szabású olyan monográfiája, amely típus és motívumindex formájában, hatalmas adatbázis alapján

1 2023. október 20-án a Székelyföld szerkesztősége Székelyföld-díjjal jutalmazta Káli István prózaíró és Magyar Zoltán néprajzkutatót, posztumusz Székelyföld-díjban részesült Bartha György műfordító, költő, közíró; Székely Bicskarend-díjat kapott Háy János író-költő; a pályakezdő tehetségeknek járó Szabó Gyula-emlékdíjat Demeter Arnold költő vehette át. Az elhangzott laudációk szerkesztett változatait közöljük.

mutatja be egy régió prózaepikai hagyományvilágának ezen szegmensét. A magyar történeti mondák rendszerezése 112 000, az erdélyi hiedelemmondáké 35 000, míg a moldvai csángó regiszter 8000 folklórszöveg alapján készült el. Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy a moldvai csángók népköltészeti öröksége a 8000 szövegével akkora, mint más népeknél a teljes nemzeti mondatakataszter.

A számok büvkörében maradva folytatom a sort: 30 évnyi kutatás, közel száz kötet, több száz tanulmány, több tucatnyi konferencia-előadás, jó néhány forgatókönyv, több könyvsorozat szerkesztése és egy ember. Igen, egy ember. Csodálatra méltó, kimagasló teljesítmény, melyre nagyon kevesen képesek ma tudományterületünkön, de meg vagyok győződve, hogy a magyar folklorisztika egykori nagymesterei is megemelnék kalapjukat Magyar Zoltán munkássága előtt.

Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, és annak örülünk, hogy az utóbbi években rendszeresen kapunk tőle kéziratokat. Mondanom sem kell, kifogástalan kéziratokat, mert Ő egy könnyednek tűnő recenzió esetében sem engedi meg magának a közepszerűséget.

Olvashattunk tőle a Brill-féle mondatakatalógusról, Csíksomlyóról szóló mondatakról, segítségével egy moldvai kincsmonda nyomába is eredhetünk, s legutóbb, a júliusi lapszámunkban, a Petőfi halálát megörökítő folklórhagyományokat ismerhettük meg tanulmányából.

Kedves Zoltán! Fogadd elismerésünk jeléül ezt a díjat, azzal a nem titkolt szándékkal adva, hogy további együttműködésünket is megpecsételhetjük vele!

ZSIDÓ FERENC: ALULNÉZETI KORSZAKÁBRÁZOLÓ

Káli István Székelyföld-díjához

Idei Székelyföld-díjasunk irodalom kategóriában, Káli István hetvenöt éves múlt. Meg kell vallanom, bár régóta ismerem, sokáig nem igazán gondoltam rá íróként. Számomra – és tudom, sokak számára – ő könyvkiadó (volt), a Romániai Magyar Könyves Céh vezetője, a marosvásárhelyi könyvvásár szervezője. Bár már a kommunizmus idején is publikált (első novelláskönyve, a *Mit tud az a nagy sárga gép?* 1979-ben jelent meg), de azok a könyvek valahogy nem igazán jutottak el az irodalmi köztudatba, mintha szerzőjük sem igyekezett volna túlságosan, hogy helyet csináljon magának, mintha ő maga sem tartotta volna annyira fontosnak szórványosan közreadott köteteit. Úgy is fogalmaz-

hatnánk, hogy – paradox módon – könyvkiadói tevékenysége elhomályosította írói munkásságát. Ez azonban gyökeresen megváltozott 2017-ben, *A szemfényvesztett* című regénye megjelenésével, mellyel kezdődően olyan termékeny „másodvirágzásnak” lehattünk tanúi, ami mellett nem mehetünk el szó nélkül.

A szemfényvesztett íróvá avatta Káli Istvánt: hibáival együtt izgalmas és fontos könyv ez, önéletrajzi motívumokkal átszőtt családregegy, ugyanakkor Vásárhely-regény és egy korszak – a kommunizmus – lenyomata erdélyi magyar (és zsidó) szempontból. Szintézis. Erdély-történet alulnézetből. Kérdés, hogy mennyire megkésett – mind a szerző egyéni életútja, mind az ábrázolt világ/vázolt problémahelyzet szempontjából. Tudom, a szerzőben ott bujkál a szkepszis, hogy öregkori jelentkezései elérik-e a szakma és az olvasóközönség ingerküszöbét, a Székelyföld folyóirat válasza erre a Székelyföld-díj.

Mert a Székelyföld folyóirat szerkesztősége mindig is szem előtt tartotta azt az elvet, hogy ne csak (vagy nem feltétlenül) felkapott, divatos szerzőket jutalmazzon, hanem olyanokat is, akik talán nincsenek rivaldafényben, pedig életművük, utóbbi publikációik alapján megérdemelnék. Káli István egyértelműen ilyen szerző.

Az, hogy *A szemfényvesztett* – úgymond – nem véletlen műve, hogy azzal „elkapta a fonalat”, mi sem jelzi jobban, hogy 2021-ben jött az újabb regény, a *Klastrom utca kettő*, ami folytatásnak is tekinthető, előbbi mellékszereplői – Magdus és Péter – válnak e regény kulcsfiguráivá, kvázi ugyanazt a miliót mutatja be, az időben lineárisan előre haladva (*A szemfényvesztett* az 1940–50–60-as években játszódik le, a *Klastrom utca kettő* eljut az 1980-as évek végéig).

És a sornak nincsen vége, 2020-ban érkezett az *Áll az ördög, s csodálkozik* című novelláskönyv, aztán 2022-ben a párja, a *Ki gyűjtött a katlan alá?* És azóta is jönnek az újabb és újabb novellák, 2023-ban a Székelyföld hármát is közölt belőlük, de más lapokban is publikál, kiemelkedően termékeny időszakot produkálva.

Káli jobbára egy letűnt világot ábrázol – azt a világot, amelyet megélt, amelyet jól ismer – de azt hitelesen, ízesen, színesen. Stílusára a lassú, komótos építkezés jellemző, a nagyívű körmondatok, a részletek aprólékos, realista-naturalista bemutatása. Ha kell, bűnügyi sztorit gyárt, ha kell, szociografikus tablót, fő erőssége az alulnézeti korszakábrázolás. Családtörténet, szubjektív emlékezéstechnika, tényfeltárás, múlt-

faggatás – ezek lehetnének a Káli-kötetek fontosabb hívószavai. A maga útját járva, gyengeségeit és erényeit jól ismerve, szép csendben olyan egyéni hangú prózavilágot teremtett meg, melyért méltán érdemli ki 2023-ban a Székelyföld-díjat, melyhez ezúton is gratulálók!

MIRK SZIDÓNIA-KATA:

BARTHA GYÖRGY POSZTUMUSZ LAUDÁCIÓJA

Posztumuszt díjat adni tulajdonképpen azt jelenti, hogy valamit utólag ismerünk el, amit még a díjazott életében kellett volna. Különösen fájó számunkra, hogy Bartha György, mindannyiunk Gyuri bácsija már nem veheti át személyesen a Székelyföld-díjat, hisz felsorolni is nehéz lenne, mi mindent köszönhetünk neki és milyen megvalósításokat hagyott ránk örökül.

Igen, adhattuk volna a díjat már a Bibliotheca Moldaviensis sorozat köteteinek magyar, illetve román nyelvre való átültetéséért.

Aztán adhattuk volna az Argezei-Ergézi kötet fordításáért, melyben nemcsak a tanulmányokat, de jó néhány Argezei-verset is az ő tolmácsolásában olvashatunk.

Műfordítói tevékenységéről mindenképp el kell mondanunk: legyen szó akár szépirodalmi műről, akár tanulmányról, Gyuri bácsi arra törekedett, hogy a szöveg világát úgy teremtsen újra egy másik nyelv segítségével, hogy ne csorbuljon annak stílusa, s hangulata is megmaradjon. Sokoldalúan művelt, széles körű ismeretekkel bíró filológus volt, munkáját mindig az igényesség és a pontosság jellemezte.

De adhattuk volna a díjat folyóiratunkban megjelent verseiért, tanulmányaiért, esszéiért.

És hát igen, adhattuk volna a díjat folyóiratunk iránti hűségéért is, hisz azon kevesek közé tartozott, aki a kezdetektől támogatta a Székelyföldet, s hitt bennünk, amikor mások még kételkedtek.

Közénk tartozott. Nem csupán külső munkatársunk volt, hanem barátunk: mindig önzetlen, segítőkész barátunk, aki a mai értékvesztett és a még meglevő értékeket folyamatosan elsorvasztó világunkban ember tudott lenni és minden nehézség ellenére annak maradni.

Gyuri bácsi itt marad velünk. Életútja, szerénysége, szakmai alázata példaként áll és fog állni előttünk. Kedves Gyuri bácsi! Mindent köszönünk!

FEKETE VINCE: A LAUDÁCIÓ

Háy János ürügyén

(*Melyben, az elején megszólítjuk a jelenlévőket.*) Kedves Barátaim, kedves egybegyültek, kedves stb.! (*Majd általánosabban, a műfajról és a nehézségekről szólunk.*) A laudáció nagyon különleges, kényes műfaj! Me' hogy *stiláris* sajátosságai folytán a célba vett (*célba vett?*) személy dicsérete, fölmagasztalása a feladata. Vagyis (*felemelt ujj!*): elismerése és bizonyítása annak, hogy akit dicsérünk, az a legjobb, legérdemdúsabb, az itteni, a *honn*i művészet stb. zászlóshajója stb. És a miénk.

(*Majd folytatjuk, személyesebben, bombasztikusabban.*) Szerencsés az az ember, aki élete során találkozik/hat olyan érdemdús (*ezt majd ismételjük*) Alkotóval/Alkotókkal, aki/akik valamit megmozdít/tanak benne/nünk, aki/akik olyat mutat/mutatnak tettel, cselekedettel, tudással és... mulasztással, hogy az az egész életét/tünket meghatározza. (*Bevágunk egy idézetet.*) És itt hadd idézzük a *nagy költő (így!)* néhány ideillő sorát: „Ma nem tanulni jöttünk, ma szívünk ünnepel.” (*Erre rákapaszkodunk.*) Igen, ünneplünk ma és köszöntünk egy olyan stb., aki kitűnik/kitűnt, és annyi, de annyi vérzivataros (*ez hatásos*) éven át fáradhatatlanul, éjt nappá téve, pihenést nem ismerve stb... Minket. (*Felemelt mutatóujj, hatásszünet, konklúzió levonása jön.*) Mert ilyen a példamutató alkotói élet. Mindig a jóra, a szépre és a hejesre (*pontos j-vel*)... stb. törekszik.

(*És akkor egy kicsikét visszatekintünk.*) Munkáját valahol, valamikor úgy kezdte, mint mindenki, majd egy másik valahol, valamikor következett (*a legjobb szó itt a küzdelmes*) küzdelmes életútjának legelején. Amikor aztán tovább szólította az élet kereke, ő odaadóan, zokszó nélkül ment tovább, tovább (*így egy kicsit a ballag már a vendiákra is hajaz*) stb. Ekkor került egy másik Helyi Általános Helyre, ahol alkotói nimbuszának (*fontos egy-egy idegen szó*), tehát nimbuszának leghosszabb, legragyogóbb éveit töltötte. Kollégái szerették, és (*legyen áradó!*) áradó szeretettel meséltek róla, elismerve felkészültségét, nyitottságát az új (*halmozás*) módszerekre, rendszerekre, vegyszerekre, a változásokra és változtatásokra. (*Itt aláhúzni a példa-szerepet.*) Tudta, hogy példa csak az tud lenni, aki hajlandó is példát adni/mutatni. Erre jó példa, hogy egyike volt azon Legelől Járóknak (*vagy Élen-*), akinek/akiknek mintájára elkezdtek alkalmazni a legújabb megvalósításokat a kollégái. (*Íróként: már éltében epigonjai, követői voltak.*) Éveken át dolgoztak együtt *eben a szelemben (így!)*, egyetértésben, nyugalomban, békében és szeretetben. (*Elérzékenyültünk.*)

(*Crescendo jön: költői kérdésekkel.*) De mi volt a titka? Mit tudott, hogy a pályatársai őt csodálva/csodálva őt mindig körülvették? Egyszerű vagy nehéz a recept? (*Válaszolunk, tehát nem költőiek voltak a kérdéseink.*) Végy egy adag következetességet! Várd el a kitartó munkát! Mosolygóssan (*két s-sel*) kérd a rendet! Fűszerezd meg ízlés szerint szeretettel! (*Egy t! Majd következtetés.*) Ismert recept, „csak” meg kell találnunk a *hezzávalók* (*székelyessen!*) között a helyes arányt. De a helyes *arányt* megtalálta a munka és a... (*legjobb ide*): és a család között. Harmonikusan (*két s*) nevelt és nevededett. (*Tetőzzük!*) Odafigyeléssel, megértéssel. Azt hisszük, hogy ez magáért beszél. A maradékok, az utána jövők közben pedig felnőnek, de a mai napig számítnak/számíthatnak rá, aki most is szeretettel terelgeti őket a *hejes* ösvény/örvény? (*mindkettő*) felé.

(*Berekesztés. Ereszkedően.*) Befejezésként pedig engedjék/engedjétek meg, hogy egyik (*nem tudjuk, ki*) filozófustól idézzek/zünk. „Keress olyan mestert, akinek szeleme (*egy l!*) világos, tudása nagy és szíve jó!” E gondolat röviden összefoglalja mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a példát példává (*halmozzuk!*): az embert emberré, az írórt íróvá, az alkotót alkotóvá teszik. Tehetik. Tesszük hozzá egyszerű szavakkal mi.

(*Befejezés, keretbe zárás, újabb megszólítással.*) Kedves Ünnepelet, éretünk, mindenkiért végzett munkádat/dot szívből köszönjük. Kiténtetésedhe', díjadho' (*hiányjelek*) mindannyiunk nevében gratulálók/lunk. Kívánunk/nok további pályádhoz sok erőt és *egészséget*, békét, *barátcságot*, soha el nem *mulló szeretetetet!* (*Helesen!*) És végezetül még egy *versidézett*, szintén az internetről, szerzőjét úgyszintén nem ismerjük: „Vezesd őket, utat ne tévessz,/ S magadhoz mindig hű maraggy,/ Mert élen állhacc, és messze láccol,/ Sose feled: Példa vagy!”

FEKETE VINCE: AKCENTUS

Laudáció helyett, Demeter Arnoldnak

Székelyföldön mindenki jött
valahonnan, vagy megy valahová,
de ez inkább a fiatalokra vonatkozik,
hogy állandóan mennének valahová,
mert velük szemben például az
idősebbek, azok egy élet alatt ha
egyszer-kétszer kimozdultak nemhogy

az országból, hanem a falujukból,
mondjuk attól legalább hatvan
kilométerre, és nem a szomszéd
faluba, vagy a legközelebbi
kisvárosba piacnapkor malacot,
lovat, tehenet, vagy éppen egy
új bakancsot venni maguknak,
s akkor azok már teljesen
jártas-költés emberek voltak,

és ők mondták este a padon
a híreket az ámulva hallgató
többieknek, hogy olyan világban
jártak, innen, tőlünk nem is/es
olyan távol, ahol mindenki
másik nyelven beszél,

rományul például, mint
itt a faluba is/es mondjuk
a *render*, a *milicista*,
és a felesége, az az ügyes, kicsi
csángó fehérnépecske, aki
úgyszintén tud magyarul,

még ha harapja is a nyelvet,
és akcentusa is van, de kinek
nincsen, nekünk is/es lenne, vagy van
ilyen akcentusunk, csak mi nem
szívesen használjuk eztet, mert
nem szeressük, no de az a lényeg,

hogy mi nem is/es akarunk innen
sehová elmenni, mert ez a mi otthonunk,
szülőföldünk, hosszú, *vérvívaros*
századokon keresztül ez volt, s ez lesz,
amíg élünk, s meg nem haltunk, és
le nem tesznek Gödör Gyurkához,

oda, a temetőbe, ahol a szüleink,
nagyszüleink, stb. vannak,
ezt az akcentust például értik odaki
is/es, s még sok helyen a környéken,
csak a szomszéd falusiak beszélnek
teljesen másképpen, *fodball* meccsekkor is
ezt halljuk, és nem szeressük sehogyse
az övéket, igaz, lehet, hogy ők sem a
miénket, no de ez nem sokat változtat a
dolgok *állásain*, vagyishogy semmit sem,

mert a mi beszédünk, nyelvünk előtt még
a távolról jövők is tiszteletüket teszik,
fonográncsokat hoznak, abba énekeltetnek,
mostanába már nemigen, de volt olyan,
amikor viszont igen, nekünk még
a nagyanyánk énekelt ilyen nagy
trombitákra hasonlító valamikbe,

etettük, itattuk ezeket az embereket, mert
ezek úgy megszerettek *münket*, hogy el sem
akartak menni *töllünk*, egyiknek, úgy lehet,
még gyermeke is/es született itt, azt
hisszük, mert az nem lehet igaz, hogy az
ura, aki évtizedekig nem tudott gyermeket
fabrikálni, hát most igen, s ez alatt a két-három
hónap alatt megtáltosodott vón', ezt nem hisszük,
sehogy sem jó, hogy elhiggyük, sehogy,

mert Székelyföldön mindenki jött valahonnan,
a szomszéd faluból, vagy még távolabbról,
csak ezek a mai fiatalok azok, akik
állandóan mehetnének, készülnek valahová,
főleg a megélhetőségé' Magyarba, ahonnan
ezek a trombitás emberek *ises* jöttek, akik közül
egyiknek még gyermeke *ises* lett itt, azt hisszük,
s aztán tovább...

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely

Abrán Tünde – Székelyudvarhely

Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy

Albert Géza – Székelyudvarhely

Andrási Ilona – Alsósófalva

András Pál – Bukarest

Antal Attila – Csíkszereda

Antal István – Székelyudvarhely

Antal Margit – Csíkszereda

Br. Apor Csaba – Marosvásárhely

Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy

Asztalos István – Székelyudvarhely

Bács Károly – Csíkszereda

Bajna György – Gyergyószentmiklós

Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely

Bakk Pál – Szentkatolna

Bakó Botond – Nagyenyed

Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete

Balázs Dénes – Csíkrákos

Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda

Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda

Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda

Bálint Csaba – Csíkszereda

Bálinth Erzsébet – Csíkszereda

Bán Kata – Székelyudvarhely

Bán Árpád – Alsóboldogfalva

Barabás Imre – Gyergyóremete

Baracsi Levente – Arad

Bardócz Ferenc – Gyergyóditró

Baricz Lajos – Marossszentgyörgy

Bartha Árpád – Kászónújfalva

Bartha György – Csíkszereda

Bartha Imre – Székelyudvarhely

Bartók Melinda – Kézdivásárhely

Bartos Jenő – Jászvásár

Bege Károly – Gyergyócsomafalva

Benkő Levente – Magyarvista

Berszán Lajos – Gyimesfelsőlók

Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely

Bíró Gábor – Csíkmadaras

Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely

Bíró Géza – Gyergyószentmiklós

Bíró László – Kalotaszentkirály

Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely

Bíró Réka – Barót

Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós

Blénassy Jolán – Székelyudvarhely

Bocskay Vince – Szováta

Bodó István – Csíkszereda

Bodor Antal – Csíkszereda

Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy

Bodor Júlia – Gyergyóditró

Bogdán Zsolt – Kolozsvár

Bogos Zsolt – Csíkszereda

Borbáth Erzsébet – Csíkszereda

Borbély László – Csíkszereda

Borbély Tamás – Marosvásárhely

Borbély Zsolt Attila – Arad

Borboly Csaba – Csíkszereda

Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva

Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely

Bölöni Domokos – Marosvásárhely

Bölöni Ildikó – Bikafalva

B. Tomos Hajnal – Négyfalva

Burus János Botond – Csíkszereda

Czikó László – Búzásbesenyő

Császár Vilmos – Csíkrákos

Csávossy György – Nagyvárad

- Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dimény János – Nagybacón
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Csíkmindszent
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda

- Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Halász Péter – Gyimesközéplak
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágyosromlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Katona Gizella – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kelemen Hunor – Csíkszereda
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király Zoltán – Kolozsvár
- Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
- Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroška – Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kristó Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó

- Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály János – Lövete
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós István Csongor – Csíkszereda
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Tibor – Kézdiszentlélek
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Patakfalvi Dénes – Székelykeresztúr
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (8 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Suba Ilona – Marosvásárhely
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjénőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó

- Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentés D. Gáspár – Madéfalva
 Szentés Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánzos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Maroszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

- Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplök
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdi-polyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak

- Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterszébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár

- Dr. Antal Balázs - Budapest
Bakos József - Budapest
Dr. Balássy Péter - Szombathely
Bálint Gábor - Dabas
Dr. Baricz Zsolt - Szeged
Barta László - Budapest
Dr. Bartók Gergely - Budapest
Báthori Csaba - Budapest
Beke Mihály András - Budapest
Bereczky Gábor - Budapest
Bertha Zoltán - Debrecen
Bíró Miklós - Budapest
Birtalan Ferenc - Budapest
Dr. Botz Lajos - Pécs
Bodor Ádám - Budapest
Borbás János - Veszprém
Boga Tamás László - Szeged
Burján Pál - Pécs
Czakó Gábor - Budapest
Császár Zoltán - Budapest
Csender Levente - Üröm
Csontó Lajos - Pilisborosjenő
Dávid Ferenc - Szentés
Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla - Szikszó
Demse Márton - Budapest
Dr. Dobos László - Budapest
Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán - Veszprém
Fazakas Lehel - Gödöllő
Fazekas Edit - Cegléd
Dr. Fazekas Márta - Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
Fejér Istvánné - Szentés
Fekete Béláné - Budapest
Fekete Miklós - Szeged
Ferenz Ernő - Páty
Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
Dr. Ferencz Csaba - Budapest
Ferencz I. Szabolcs - Budapest
Fritsch László - Budapest
Dr. Füleky György - Budapest
Fűrjesi Csaba - Budapest
Füzi Michael Stephan - Budapest
Gál Ildikó - Budapest
Dr. Gál József - Budapest
Gálffy Attila - Budapest
Gátay István - Devecser
Dr. Gottwald Péter - Győr
Guba Pál - Miskolc
Dr. Gönczi Béla - Nagykőrös
György Tünde - Budapest
Gyurka Eta - Budapest
Hankó Zoltán - Kistarcsa
Harmath Ilona - Baja
Dr. Hartványi Tamás - Győr
Dr. Hegedüs Imre János - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese -
Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Iancu Laura - Velence
Jámbor Zoltánné - Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Juhász Béla - Abasár
Kántor József - Baja
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Kézdi Anna - Battonya
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely

- Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosza Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császáz
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Máriás József – Nyíregyháza
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miakich Gábor – Budapest
Mihály-Kádár Katalin – Ágfalva
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szárász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd

Tők János - Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér - Veszprém
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Paráds
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 - Algyó
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
 Magyar Patrióták Közössége - Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyó

Országgyűlés Hivatala - Budapest -
 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Péterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke - Clifton
 Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 György Ildikó - Highland
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland
 Kovács László - Loveland
 Ozsváth Ildikó - New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
 Csipkó László - Bécs
 Csutak Magda - Bécs
 Dr. Forbáth Klára - Bécs
 Galvácsy Imola - Bécs
 Gellérd Andor - Bécs

Franciaország

Buna István - Antony
 Dönes-Pichot Hanga - Chécly

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várदारóc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Haáz Katalin – Braunschweig
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld
Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

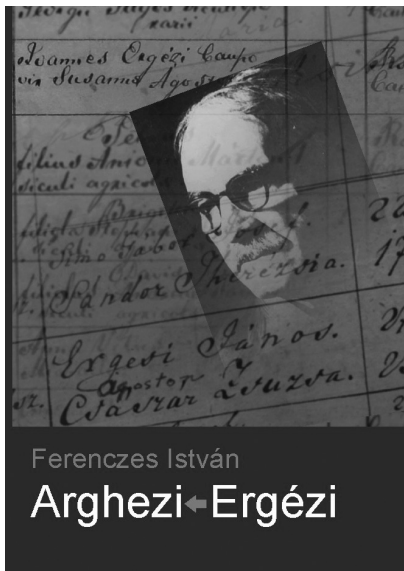
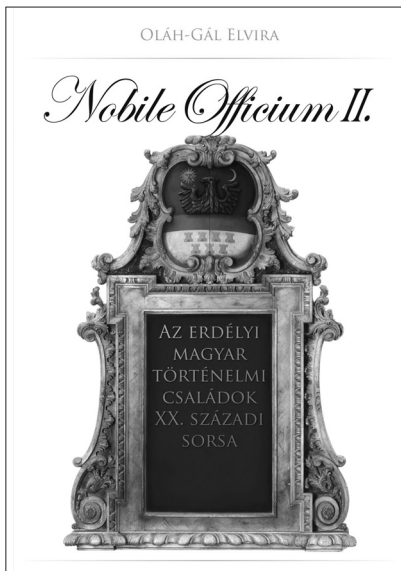
Apró József – Topolya
Benda Török Livia – Moholgunaras

Bolyai Tehetséggyondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta
Csáki Edina – Topolya
Fekete J. József – Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarakanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggyondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka
Lengyel Emese – Topolya
Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek
Nagy Majláth Ágota – Topolya
Nyirádi Hajnalka – Topolya
Pressburger Kucor Blanka – Topolya
Rancz Károly – Pancsova
Surányi Roland – Óbecse (4 darab
egyéves előfizetés)
Tari István – Óbecse
Vajda Annamária – Topolya
Vastag Gázsó Hargita – Topolya
Zolcer Andrea – Topolya
Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Őrös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Legújabb kötetekünk:

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kőváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor: <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők: <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók: <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor: <i>leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.